

ЧЕРНІГІВСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ
УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ
ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОДА
Чернігівський обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ:

практичні орієнтири
для педагогів

Освітньо-виховний концепт
утвердження національної та

громадянської
ідентичності
в Чернігівській
області

Чернігів
2025

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ: практичні орієнтири для педагогів. Освітньо-виховний концепт утвердження національної та громадянської ідентичності в Чернігівській області / Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського. 2025. 106 с.

За загальною редакцією:

Заліського *Анатолія Андрійовича, ректора ЧОІППО імені К. Д. Ушинського, кандидата філософських наук, доцента, заслуженого працівника освіти України*

Рецензенти:

Мокрогуз *Олександр Петрович, завідувач кафедри ЧОІППО імені К. Д. Ушинського, кандидат педагогічних наук, доцент*

Єрмоленко *Алла Олександрівна, директор Сновського ліцею №1, кандидат педагогічних наук, заслужений вчитель України*

У методичних рекомендаціях розглянуті питання реалізації концепції національно-патріотичного виховання в закладах дошкільної, загальної середньої освіти та в позашкільних навчальних закладах в умовах війни.

Особливу увагу приділено практичним орієнтирам: формам, методам і засобам інтеграції патріотичного змісту в освітній процес. Рекомендації містять приклади виховних заходів, наповнені активними покликаннями на нормативно-правові документи, методичні розробки, інформаційні ресурси, що дозволяють педагогам поглиблювати знання та впроваджувати сучасні підходи з національно-патріотичного виховання в освітньому процесі.

Методичні рекомендації розраховані на широку аудиторію освітян, які формують справжніх патріотів України.

Затверджено вченою радою
Чернігівського обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського
(протокол від 02.07.2025 року № 5)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. Національно-патріотичне виховання в закладах загальної середньої освіти: нормативно-правова база	5
РОЗДІЛ II. Виховний компонент сучасного освітнього процесу в контексті національно-патріотичного виховання: практичні орієнтири для педагогів	10
2.1 «Ми славного народу – найменшії діти» (дошкільна освіта) <i>(практичні кейси: додаток 1, 2)</i>	10
2.2 Патріотичне виховання через гру та творчість у початковій школі <i>(практичні кейси: додаток 3)</i>	26
2.3 Формування патріота в основній школі <i>(практичні кейси: додаток 4)</i>	36
2.4 Громадянин. Патріот. Особистість: національні цінності старшокласника <i>(практичні кейси: додаток 5)</i>	52
РОЗДІЛ III. Реалізація концепту національно-патріотичного виховання в межах освітніх галузей	68
3.1 Мовно-літературна освітня галузь <i>(практичні кейси: додаток 6, 7)</i>	68
3.2 Громадянська та історична освітня галузь	
3.2.1 Історія <i>(практичні кейси: додаток 8)</i>	80
3.2.2 Громадянська освіта <i>(практичні кейси: додаток 9,10)</i>	92
РОЗДІЛ IV. Методичні аспекти впровадження Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»)	100
4.1 Організаційні засади Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») в закладі освіти	101
4.2 Патріотична робота в рамках Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»)	104

ВСТУП

У сучасних умовах, коли Україна виборює свою незалежність і гідність, виховна складова освіти набуває особливої ваги. Національно-патріотичне виховання – це не лише формування любові до Батьківщини, а й розвиток громадянської свідомості, відповідальності, готовності до активної участі в житті суспільства. Будучи безпосередніми свідками війни, діти щодня усвідомлюють значення патріотизму, віри у майбутнє своєї країни й готовності захищати її.

Освіта формує світогляд, вона нерозривно пов'язана з культурою та історією. Тому завдання закладів освіти – так побудувати виховну діяльність, щоб сама її організація, приклади авторитетних наставників-учителів, шкільне середовище виховували дітей у дусі патріотизму, глибокого розуміння історії свого народу, національної ідентичності, самобутності.

Кожен урок – це можливість формувати патріотичні цінності через зміст предметів, приклади з історії, літератури, науки. Кожен виховний захід дає можливість не тільки формувати в учнів почуття гордості за свою країну, розвивати свідоме ставлення до її історії, культури та героїв, сприяти вихованню активної громадянської позиції, а й реалізовувати ключові компетентності, визначені Концепцією НУШ. Педагоги, створюючи умови для реалізації ключових компетентностей, перетворюють теоретичні знання та навички здобувачів освіти на практичні дії та вміння, які учні в подальшому зможуть використати в реальному житті. Отже, компетентнісний потенціал виховання та національно-патріотичне виховання – це два взаємопов'язані вектори, які в умовах Нової української школи (НУШ) формують цілісну систему розвитку особистості. У цьому контексті національно-патріотичне виховання виступає як потужний інструмент розвитку ключових компетентностей і разом з тим успішного формування української національної ідентичності.

Війна в Україні загострила проблему формування національної ідентичності учнівської молоді. Тому роль учителя стала ще більш відповідальною – він не просто передає знання, а формує світогляд, цінності, громадянську позицію. Завдання педагога – інтегрувати патріотичний зміст в усі предмети; розвивати емоційний інтелект: бути здатними підтримати учнів у складні часи, говорити про війну з гідністю й тактом; бути носієм цінностей; володіти цифровими навичками (використовувати сучасні ресурси, відео, інтерактивні платформи); знати нормативну базу з питань державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності; національно-патріотичного виховання тощо. Тільки тоді, за умови комплексного підходу, системності та безперервності, національно-патріотичне виховання матиме стратегічний ефект.

РОЗДІЛ I. Національно-патріотичне виховання в закладах загальної середньої освіти: нормативно-правова база

Російсько-українська війна стала не лише викликом для держави, а й випробуванням для освітньої системи, яка має відповідати на запит суспільства щодо виховання свідомих, стійких, патріотичних громадян. В умовах війни національна ідентичність перестає бути абстрактним поняттям – вона стає основою виживання, згуртованості, опору, а учнівська молодь потребує чітких орієнтирів, прикладів, історій, які допоможуть їй усвідомити свою належність до української нації.

З метою вирішення питань щодо формування національної ідентичності на рівні держави було прийнято ряд стратегічних документів:

1. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (13 грудня 2022 р. № 2834-IX) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках» (15 грудня 2023 р. № 1322) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-%D0%BF#Text>

3. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року» (16 лютого 2024 р. № 141-р) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/864-2024-%D0%BF#Text>

4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року» (30 липня 2024 р. № 864) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/864-2024-%D0%BF#Text>

5. Наказ Міністерства молоді та спорту України «Про затвердження календарного плану заходів з утвердження української національної та громадянської ідентичності на 2025 рік» (13 березня 2025 р. № 1502) <https://mms.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-kalendarnoho-planu-zakhodiv-z-utverdzhennia-ukrainskoi-natsionalnoi-ta-hromadianskoi-identychnosti-na-2025-rik>

6. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України» (16 червня 2015 р. № 641) <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>

7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки» (09 жовтня 2020 р. № 932) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2020-%D0%BF#Text>

Окрім того, у 2018 році за дорученням Міністерства освіти і науки України науковцями Інституту проблем виховання НАПН України за участю наукових працівників Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» під керівництвом академіка, доктора психологічних наук Івана Дмитровича Бега була розроблена Програма «Нова українська школа у поступі до цінностей» (далі – Програма). <https://ipv.org.ua/prohrama-nova-ukrainska-shkola/> 2022 року закінчився експеримент всеукраїнського рівня щодо її реалізації у 2018-2022 роках (наказ МОН України «Про завершення експерименту всеукраїнського рівня з реалізації Програми «Нова українська школа у поступі до цінностей» у 2018-2022 роках» (17.01.2023 № 44) https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/88270/.

Результати експерименту підтвердили, що компетентнісний потенціал виховання забезпечує можливість усебічного розвитку особистості дитини на основі ключових компетентностей. За Держстандартом базової середньої освіти <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> ми розуміємо компетентність як «готовність і здатність особистості чинити морально на основі цінностей, усвідомлювати необхідність моральної поведінки, розуміти причинно-наслідкові зв'язки своїх дій, уміти обґрунтовувати і цивілізовано відстоювати свою позицію, приймати зважені моральні рішення, виявляти відповідальність, брати на себе обов'язки та протистояти аморальним впливам», вміння проявляти стійку громадянську позицію.

Програма «Нова українська школа у поступі до цінностей» <https://ipv.org.ua/prohrama-nova-ukrainska-shkola/> тісно пов'язана з національно-патріотичним вихованням і формуванням національної ідентичності, адже її основою є ціннісні орієнтири, що формують свідомого, відповідального й активного громадянина України. Наприклад, такі цінності, як гідність, свобода, повага до прав людини, відповідальність, солідарність, є фундаментом для виховання патріотизму.

Програму рекомендується використовувати при плануванні та організації виховної роботи закладів загальної середньої освіти. Наразі вона може бути основою для розроблення в кожній громаді своєї Програми з урахуванням особливостей регіону, історичної спадщини, звичаїв і традицій.

Серед нормативних документів обласного рівня варто згадати Обласну цільову програму національно-патріотичного виховання на 2021-2025 роки,

розроблену Департаментом сім'ї, молоді та спорту Чернігівської обласної державної адміністрації та затверджену 26 лютого 2021 року рішенням третьої сесії обласної ради восьмого скликання.

<https://chor.gov.ua/component/k2/item/10722-pro-zatverdzhennia-oblasnoi-tsilovoi-prohramy-natsionalno-patriot?tmpl=component&print=1>

Варто наголосити на тому, що аналіз чинних нормативно-правових документів з питань національно-патріотичного виховання і державної політики у сфері української національної та громадянської ідентичності показав певну розбіжність у тлумаченні термінів і в наповненості змістових понять, зокрема у визначенні складових національно-патріотичного виховання. Так у Ст. 9 Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Texto> основними складовими національно-патріотичного виховання є:

- 1) громадянсько-патріотичне виховання;
- 2) духовно-моральне виховання;
- 3) співпраця із закордонними українцями.

У Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України (наказ МОН України від 06 червня 2022 року № 527) зазначено, що «Серед виховних напрямів сьогодні найбільш актуальними виступають громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне та екологічне виховання як основні складові національно-патріотичного виховання, як стрижневі, основоположні, що відповідають як нагальним вимогам і викликам сучасності...» <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>.

На нашу думку, оскільки Закони посідають провідне місце в ієрархії нормативно-правових актів та мають вищу юридичну силу щодо підзаконних нормативно-правових актів, варто брати до уваги інформацію щодо складових національно-патріотичного виховання, подану в Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності».

Відповідно до Закону національно-патріотичне виховання стосується громадян України і закордонних українців усіх вікових груп і **здійснюється шляхом:**

- 1) популяризації суспільно-державних (національних) цінностей України;
- 2) здійснення заходів з формування оборонної свідомості та громадянської стійкості;
- 3) поширення знань про видатних особистостей українського державотворення;

- 4) залучення інститутів громадянського суспільства до виконання завдань національно-патріотичного виховання;
- 5) залучення громадян України, насамперед дітей та молоді, до участі в заходах національно-патріотичного спрямування;
- 6) організації та здійснення виховних і просвітницьких заходів;
- 7) формування навичок критичного мислення, медіаграмотності та запобігання поширенню недостовірної інформації;
- 8) залучення закордонних українців до збереження і популяризації української мови, культури, а також формування та збереження національної ідентичності;
- 9) залучення ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, учасників Революції Гідності до здійснення заходів національно-патріотичного виховання.

Громадянсько-патріотичне виховання здійснюється за такими напрямками:

- 1) формування та утвердження в суспільстві патріотичної свідомості, любові до України, поваги до державних символів та державної мови;
- 2) залучення громадян до активної участі в громадському житті;
- 3) популяризація історії України, зокрема боротьби українського народу за самовизначення і творення власної держави, етапів державотворення та борців за незалежність і територіальну цілісність України, а також українців, досягнення яких увійшли до світової історії;
- 4) ознайомлення громадян, насамперед дітей та молоді, із засадами функціонування держави, сприяння вивченню Конституції України та законів України;
- 5) інформування громадян України про важливість здорового способу життя, відповідального ставлення до свого здоров'я, навчання навичкам безпеки життєдіяльності;
- 6) запобігання проявам негативної поведінки, злочинності, наркоманії, алкоголізму, насамперед серед дітей та молоді;
- 7) популяризація та збереження культурної спадщини та культурних цінностей України;
- 8) формування сприйняття державної мови як національної цінності та важливого атрибута національної ідентичності.

Духовно-моральне виховання здійснюється за такими напрямками:

- 1) популяризація та поширення україномовного культурного продукту;
- 2) сприяння утвердженню сімейних цінностей та активне залучення сім'ї до національно-патріотичного виховання;

3) популяризація та збереження культурної спадщини та культурних цінностей України;

4) формування лідерських компетентностей, особистої психологічної та духовної стійкості, проактивної життєвої позиції і усвідомленої громадянської відповідальності;

5) визначення ціннісних засад та етичних стандартів професійної діяльності, що передбачають сумлінне ставлення до виконання своїх обов'язків і запобігання корупції та зловживанню повноваженнями;

6) дбайливе ставлення до довкілля та природних ресурсів держави;

7) вшанування видатних особистостей українського державотворення, ветеранів України, героїв, які полягли в боротьбі за захист незалежності та територіальної цілісності України;

8) залучення закордонних українців до збереження і популяризації української мови, культури, а також формування та збереження національної ідентичності.

Метою національно-патріотичного виховання є формування і утвердження української національної та громадянської ідентичності, оборонної свідомості, громадянської стійкості на основі суспільно-державних (національних) цінностей України, соціальної активності та відповідальності, готовності до дієвого виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, державної незалежності і територіальної цілісності України.

Національно-патріотичне виховання охоплює всі сфери життєдіяльності суспільства, насамперед сфери освіти і науки, молодіжну та соціальну сфери, культури і мистецтва, реклами, відновлення та збереження національної пам'яті, краєзнавства, туризму, охорони довкілля, фізичної культури і спорту, профорієнтації на військові спеціальності, цивільної оборони та цивільного захисту, безпеки і оборони України, зв'язків із закордонними українцями.

РОЗДІЛ II. Виховний компонент сучасного освітнього процесу в контексті національно-патріотичного виховання: практичні орієнтири для педагогів

У час війни національно-патріотичне виховання дітей набуває особливої актуальності, адже воно сприяє формуванню стійкості і національної ідентичності, зміцненню моральних орієнтирів; єдності та згуртованості; підтримці психоемоційного стану. Через спільні дії, творчість і приклади героїзму діти відчують надію, віру в перемогу та свою значущість.

На кожному етапі реалізації (від садочка до старшої школи) національно-патріотичне виховання набуває нових форм, змісту та глибини, відповідно до вікових особливостей дітей.

2.1 «Ми славного народу – найменшії діти» (дошкільна освіта)

*Надія Жеребцова,
методист відділу дошкільної та початкової освіти
Чернігівського ОІППО імені К.Д. Ушинського*

Патріотами не стають у зрілому віці. Почуття любові до України, поваги до свого народу, його історії, усвідомлення себе часткою великої й давньої нації формуються з раннього дитинства. Патріотичне почуття не виникає саме по собі. Це результат тривалого цілеспрямованого виховного впливу на людину з народження.

Національно-патріотичне виховання дошкільників, особливо в умовах військової агресії проти України, залишається ключовим і невід'ємним елементом освітнього процесу в закладах дошкільної освіти.

В умовах сьогодення основна мета патріотичного виховання – зміцнювати національну ідентичність дітей як основу справжнього патріотизму.

Відповідно до положень п. 4 Ст. 15 Закону України «Про дошкільну освіту» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20> освітній процес у закладах дошкільної освіти має ґрунтуватися на культурних цінностях Українського народу та спрямовуватися на формування у вихованців суспільних цінностей, зокрема правди, справедливості, патріотизму, гуманізму, милосердя, толерантності, поваги до честі та гідності людини і результатів її праці,

здорового способу життя та екологічної поведінки, цінностей постійного пізнання і розвитку.

Державний стандарт дошкільної освіти передбачає інтеграцію змісту національно-патріотичного виховання в різні освітні напрями та зазначає (освітній напрям «Дитина в соціумі»), що в дітей старшого дошкільного віку має бути сформована соціально-громадянська компетентність – здатність до прояву особистісних якостей, соціальних почуттів, любові до Батьківщини; готовності до посильної участі в соціальних подіях, що відбуваються у дитячих осередках, громаді, суспільстві та спрямовані на покращення спільного життя.

https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf

Патріотичне виховання в закладах дошкільної освіти реалізується відповідно до чинних комплексних та парціальних програм. Серед них:

- «Україна – моя Батьківщина»
- парціальна програма з національно-патріотичного виховання для дітей середнього та старшого дошкільного віку (за

загальною науковою редакцією О. Рейпольської).

- «Моя країна – Україна» - парціальна програма з патріотичного виховання для дітей старшого дошкільного віку (авторський колектив – Н. Гавриш, О. Косенчук, Т. Піроженко) («Моя країна – Україна». Презентація парціальної програми з <https://www.youtube.com/watch?v=HaxYhqgV6Qg>)

- «Україна єдина: цінуємо і творимо» - парціальна програма з формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку (автори – Н. Шульга, Л. Канцедаль).

(Презентація програми «Україна єдина: цінуємо і творимо» <https://www.youtube.com/watch?v=X74lLyIsVuE>).

- «Народознавство в дії» - парціальна програма для дітей дошкільного віку авт.-упор.: Наталія Вонітова, Тетяна Гриців (готується друк).

Ознайомитися з переліком чинних освітніх програм та навчально-методичної літератури для закладів дошкільної освіти можна за покликанням <https://goo.gl/17YmaJ>.

У довоєнний, мирний час відчуття України як Батьківщини, а також своєї приналежності до української громади в більшості дошкільників було на стадії зародження – знання й уявлення про нашу державу існували відокремлено від

почуттєвої сфери. А все тому, що освітня робота в соціально-патріотичному напрямі була націлена передусім на збагачення інформаційного поля та знань дітей.

Утім відомо, що не пропущені кризь серце, а формально засвоєні знання-штампи не формують почуття людської, громадянської, національної – саме в такій послідовності! – гідності дошкільників.

Отже, саме зараз, як ніколи, існує благодатний ґрунт для того, щоб вкотре опрацювати з дітьми українознавчу тему.

Ключові напрями національно-патріотичного виховання:

- сформувані відчуття приналежності до своєї країни;
- актуалізувати знання про державні і народні символи;
- зануритися у народну творчість, її розмаїття;
- ознайомитися зі святами – державними й народними.

(Наталія Гавриш «Національно-патріотичне виховання дітей дошкільного віку». Педрада – портал освітян України <https://oplatforma.com.ua/article/2212-natsonalno-patrotichne-vihovannya-u-zaklad-doshklno-osvti>).

Патріотичне піднесення в країні, викликане агресією ворога, сприяє розвитку ранньої етнічної самосвідомості дітей, починаючи з дошкільного віку. Неабиякого значення для виховання свідомого громадянина має прищеплення шанобливого ставлення до учасників війни, поваги до пам'яті про тих, хто загинув, захищаючи Вітчизну.

У деяких дитячих колективах старших груп кожен ранок розпочинається з хвилини мовчання – символічного вшанування пам'яті загиблих захисників України. Така щоденна традиція виховує у дітей повагу до героїв, емпатію, глибоке усвідомлення важливості миру та свободи.

Наталія Гавриш, доктор педагогічних наук, професор, наголошує на важливості обговорень із дітьми старшого дошкільного віку вагомих внесків видатних українців – спортсменів, науковців, майстрів, художників, письменників, музикантів – у становлення й розвиток своєї країни; знання імен воїнів-героїв, волонтерів, спортсменів-параолімпійців, що своєю мужністю стверджують велич України у цілому світі. Пишаючись їхніми досягненнями, й водночас, оцінюючи свої здібності й таланти, діти відчуватимуть себе невід'ємною частинкою України. Необхідно розповідати дітям, як поважають українців народи Європи та світу за їхні силу й сміливість, уміння дотримуватися спільних міжнародних правил співіснування, як українці намагаються бути дружніми до інших народів.

Формування освітнього середовища

Прихильне ставлення дитини до родинного, національного формується у сталому родинному оточенні, батьківському домі, в умовах спілкування рідною

мовою, у дотриманні родинних, національних, звичаїв, традицій, обрядів, знанні народних казок, пісень.

Для виконання завдань щодо формування національно-патріотичної компетентності дітей дошкільного віку, необхідне відповідне розвивальне середовище:

- національно-патріотичний, народознавчий осередок у групах, в приміщенні або на території закладу;
- бібліотека фольклорних та літературних творів для дітей різних вікових категорій;
- елементи етнічного стилю, дитячих робіт у загальному інтер'єрі приміщення груп, закладу;
- міні-музеї українського

посуду, рушників, хліба тощо;

- виставки творів мистецтва, майстрів народних промислів та інше.
- (Корисні ресурси: Освітнє середовище дитячого садка за методикою ECERS-3. <https://www.youtube.com/playlist?list=PLJ2-31j4oXT4HvyYr5JNveIvEHed3smGH>)

Змінювати експозиції в національно-патріотичному осередку доречно не рідше двох разів на місяць, залежно від теми дня, тижня, пори року тощо. Роботи, що вже були експонатами в групі використовуються на виставках у коридорах дитячих садків, для оформлення музичної зали до свят, плакатів, колажів для виховних заходів, до визначних дат, подій. А ще дитячі роботи передають через волонтерів захисникам України.

У народі кажуть: добрий приклад – кращий за сто слів. Величезне значення для виховання у дітей інтересу і любові до рідного краю має його найближче оточення, важливість громадянської позиції самого вихователя, батька, матері, членів родини, які організовують дитячу діяльність та залучають до пізнання нашої країни, виховання любові до неї, гордості за належність до українського народу.

Дорослі виховують дитину своїми вчинками, переконаннями та моделлю поведінки. Тож патріотичне виховання дошкільників здійснюється органічно в тому середовищі, де зростає дитина.

У зв'язку з цим значно зростає роль і відповідальність педагога, який веде цю копітку роботу.

Надзвичайно важливо, особливо в умовах військової агресії, щоб кожен день дитини в садочку був наповнений радістю, усмішками, добрими друзями, веселими іграми. Адже з виховання почуття прихильності до рідного садочку,

вулиці, сім'ї починається формування того фундаменту, на якому буде зростати більш складне утворення – почуття любові до своєї Батьківщини.

Шляхи, засоби та методи патріотичного виховання дітей дошкільного віку

Враховуючи історичний підхід до патріотичного виховання дітей дошкільного віку, реалізуємо його в 3-х напрямках: *народознавство, українознавство, краєзнавство.*

Завдяки *народознавству* (культура, побут, звичаї рідного народу, трудова діяльність, національний характер, світогляд, родовід, спосіб життя і виховання, рідний край) діти глибше відчують, що знання про свій народ – це пізнання самого себе.

Ознайомлюючи вихованців із культурними надбаннями та цінностями українців, варто пояснити зв'язок минулого та майбутнього. Народні традиції закладають смаки, погляди та норми поведінки, характерні українському народу (гостинність, шанування старших, піклування про менших). Вивчаючи їх, дитина зможе ідентифікувати себе за національною приналежністю, відчути українцем.

Дошкільники охоче беруть участь в організації свят, що впливає на формування патріотичних почуттів. Тож при проведенні таких заходів, рекомендуємо вихователям акцентувати увагу на творчому підході до формування компетентностей.

Формування компетентностей дітей дошкільного віку за напрямом народознавство має здійснюватися через методи діяльнісного навчання, а саме: аналіз життєвих ситуацій, діалоги, ситуативні ігри, життєве проектування, створення ситуації успіху і вибору, які ми представляємо в дії через гру як основний вид діяльності дітей дошкільного віку, різні форми організації життєдіяльності дошкільнят (індивідуальні, групові, колективні) та інші виховні заходи.

Не втрачає своєї актуальності *музейна педагогіка*, де виховуються почуття дошкільнят, формується особистісне емоційне ставлення до певних історичних фактів. Основною метою музейної педагогіки є розвиток творчої особистості дитини шляхом залучення до роботи музеїв.

Міні-музеї – це осередки, оформлені відповідно до певної теми, що можуть містити, окрім «музейних експонатів», дитячі роботи, створені малюками до і після відвідування класичних музеїв.

Українознавство в закладі дошкільної освіти – (історичні постаті, державні символи, свята, події) є спробою допомогти дітям України усвідомити, хто вони є і ким мають стати.

У наш час виграє той педагог, який не лише може надати базові знання дитині, а й спрямувати її на самостійне оволодіння ними, а для цього потрібно докладати неабияких зусиль. Важливо звертати увагу на історичну правдивість інформації, адже кожна деталь має значення і від цього залежить якість патріотичного виховання дошкільнят.

Формування інтересу та елементарних уявлень старших дошкільників про науки *символіки та геральдики* – цікавий напрям у практиці роботи з дітьми старшого дошкільного віку. Геральдика – прикладна наука до науки

символіки. Символ – предмет, об’єкт, що має для людини (народу) певний ціннісний сенс не тільки в матеріальному, але і в духовному плані. Щоб державні символи мали ціннісний сенс для дитини, треба дати їй повне і зрозуміле уявлення про ці символи. Знання про герб і прапор нашої держави повинні інтегруватися в зміст занять із різних освітніх напрямів, поглиблюючи та розширюючи інформацію про них.

Ознайомлюючи дітей із прапором, гербом, потрібно використовувати як друковані наочні зразки, так і виготовлені разом із дітьми за допомогою різних технік зображувальної діяльності та дитячого дизайну. Рекомендуємо скористатися Патріотичним кейсом дошкільля України. (<https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/kejs-patriotiv.pdf>).

Застосування в освітньому процесі електронних ресурсів: дидактичних, розвивальних ігор, відеоподорожей національно-патріотичного спрямування дозволяють розширити можливості дитини сприймати даний матеріал. Це дозволяє педагогу в цікавій наочній формі ознайомити дітей з історією України, побутом, традиціями та звичаями. І саме на основі цієї емоційної бази формуються патріотичні почуття дитини.

Краєзнавство в дошкільному закладі слід розглядати як багатогранну, інтегровану, дослідницьку, краєзнавчо-туристичну, суспільно-корисну діяльність дітей із посиленою участю їх в охороні та збереженні здобутків національної культури і природи.

Подорож – ідеальна форма для здійснення зустрічі маленької дитини з незвіданим історичним минулим та сьогоденням, яку їй слід досягнути.

Орієнтовні теми для різних видів діяльності дітей:

- Подорожуємо рідним краєм
- Мій рідний дім
- Природа моєї країни
- Видатні особистості нашого краю
- Легенди та повір'я
- Національний одяг
- Народна вишивка
- Рушник
- Народні ігри та забави
- Наша мова калинова
- Календарно-обрядові традиції
- Українська кухня
- Що для українця хліб
- Народний календар
- Державні символи України
- Символи нашого народу
- Народні свята
- Визначні дати
- Важливі історичні події
- Що значить твоє ім'я?
- Український оберіг
- Мій край – моя гордість!

Пропонуємо для використання в практичній роботі матеріали національно-патріотичного спрямування про наш регіон (відеоогляд, Чернігівська область

<https://www.youtube.com/watch?v=FNg7HXHCZas&list=PLJJqpxKfRMiNBc2L4f96ngz8I0saSjWgb&index=21>

https://drive.google.com/file/d/1Wwfd-N1gUg2E9rFhevbnggT12rYsyI_Y/view
<https://zdo100.pp.ua/proiekt-ditiam-pro-ukrainu/>.

Одним із основних завдань національно-патріотичного виховання є виховання любові та шанобливого ставлення до природи рідного краю.

Актуальною залишається систематична організація різного роду спостережень у природі під час прогулянок – фенологічних, синоптичних, астрономічних, зоологічних тощо. Вихователь має звертати увагу дітей на красу та неповторність рідної української природи.

У період воєнного стану безпекова ситуація не дає можливості проводити екскурсії та мандрівки поза межами закладу. Необхідною є організація на території дитячих садків не лише міні городів і квітників, а й куточків рослин рідного краю (поля, лісу, луку). Інформацію про історію, особливості росту, походження назви рослин педагогам треба самим знати та ознайомлювати з ними дітей, збагачуючи їх активний і пасивний словники українськими назвами – як народними, так і науковими.

(Рослини, які вважаються символами України
<https://flowers.ua/ua/articles/rasteniya-simvoly-ukrainy?srsId=AfmBOorD2N-btTIfENsPlQgPdPrb2znVVddhgiT6jqvzUoViq1hOD0H>)

Обираючи цікаві та ефективні форми роботи: екскурсії, спостереження, заняття, обов'язково використовуйте власний досвід вихованців при ознайомленні з навколишнім світом. Образи, які на життєвій основі створили їх уява, допоможуть дітям швидко зорієнтуватися в знайомих уявленнях і усвідомити нові.

Враховуючи вікові особливості дошкільників, одним із дієвих та ефективних засобів для формування громадянської самосвідомості є музичне виховання.

Звертаємо вашу увагу на необхідність ретельного добору українського дитячого музичного репертуару для організації занять, ігор, свят і розваг. Сучасна та традиційна українська музика, пісні слід широко використовувати не лише під час заходів народознавчої тематики, а й під час новорічних свят, випускних ранків і протягом дня. Пісенний матеріал слід транспонувати відповідно до вікових особливостей та індивідуальних можливостей дітей, орієнтуючись на український музичний дитячий контент.

Важлива роль у формуванні почуттів патріотизму належить сім'ї. Сім'я – це і є Батьківщина. Тому любов до своєї родини, матері, батька, родичів, дотримання духовно-культурних традицій, які вони сформували – це не що інше, як вияв патріотизму, саме того його складника, що формується у родинних стосунках.

Батьки беруть активну участь у житті дошкільного навчального закладу, в його освітньому процесі, долучаються до організації дитячих соціально значущих заходів. Але під час війни багато родин із дітьми через небезпеку змінили місце проживання й перебувають за кордоном. Тому варто налагодити та підтримувати зв'язок із батьками і за їх сприяння залучити дітей до української дошкільної освіти, рекомендувати батькам освітні ресурси. Міністерство освіти і науки України систематично поповнює рубрику «Сучасне дошкілля під крилами захисту» (сайт МОН України), щоб діти з допомогою батьків мали змогу навчатися, перебувати в українському освітньому полі, формувати свою патріотичну позицію і соціально-громадянську компетентність <https://mon.gov.ua/tag/doshkilna-osvita?&tag=doshkilna-osvita>

НУМО для дошкілля. Viber-канал для освітян. <https://invite.viber.com/?g2=AQBa26LT1fe3mVJncYRklTiP4BpUrHpeJcu%2BuVz0aMhLAP9hrtoDxcXgk1TTn6%2FQ>

Засвоєння патріотичних цінностей і норм є тривалим процесом. Вони не закладені у генах, це не природна якість, а соціальна, і тому не успадковується, а формується цілеспрямовано, системно на основі сучасних принципів та з використанням різноманітних форм та методів виховання.

Тож заклад дошкільної освіти має бути колискою любові, добра, світла, де дитина вчиться любити свою Батьківщину. Добру, мудру пам'ять поколінь малеча має успадкувати від дорослих. Для цього педагоги, батьки повинні наповнювати життя маленьких патріотів цікавими знаннями з історії, культури, героїчного сьогодення нашої країни, позитивними емоціями та практичними діями.

Список літератури:

1. Комунальний заклад «Заклад дошкільної освіти № 60» Чернігівської міської ради. «Тиждень козацької слави». <https://drive.google.com/drive/folders/1X>
2. Кравченко Г. В. Національно-патріотичне виховання дітей дошкільного віку засобами народознавства. Укладання картотеки ігор : кваліфікаційна робота / науковий керівник – канд. пед. наук, доц. Катерина Євгеніївна Суятинова. Кривий Ріг, 2023. 97 с. Retrieved from: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8250>
3. Лижник О. М. Навчально-методичний посібник «Національно патріотичне виховання дітей дошкільного віку». Retrieved from: <https://vseosvita.ua/library/navchalno-metodychnyi-posibnyk-natsionalno-patriotychne-vykhovannia-ditei-doshkilnoho-viku-620140.html>
4. Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України: стратегії і завдання. Збірник тез методологічного семінару (м. Київ, 6 квітня 2023 р.). Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 548 с. Retrieved from: https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/Zb._tez._metod._sem.-06.04.2023.pdf
5. Піковська М. О. Збірка творів патріотичного спрямування. Retrieved from: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6796>

«Україні потрібні небайдужі» (проект)

(з досвіду роботи Чернігівського дошкільного навчального закладу №1, центру психофізичного та інтелектуального розвитку дітей Чернігівської міської ради, керівник проекту – Світлана НІКИТЧЕНКО, завідувач)

Мета проекту:

Сформувати у дітей дошкільного віку основи патріотичної свідомості, емпатії, громадянської відповідальності та активної життєвої позиції шляхом залучення до добрих справ, пізнання культури, історії та традицій України.

Для педагогів – доповнити розвивальне середовище груп дидактично-ігровими матеріалами громадянсько-патріотичного виховання, упроваджувати сучасні технології, інтерактивні форми навчання та виховання, спрямованих на формування у дітей чуйності, співпереживання та бажання бути корисними своїй країні.

Вік дітей: 4-6 (7) років

Основні етапи реалізації проекту «Україні потрібні небайдужі»

1. Підготовчий етап (1–2 тижні)

Формування робочої групи (керівник проекту, методист, психолог, вихователі).

Аналіз потреб закладу й аудиту наявних матеріалів із патріотичного виховання.

Розробка робочого плану заходів.

Підбір методичних посібників, тематичних презентацій, ігор.

2. Етап методичної підтримки педагогів (2–3 тижні)

Проведення тренінгу «Методи формування громадянської свідомості в дошкільнят».

Семінар-практикум із використання інтерактивних вправ, рольових ігор, арт-терапії.

Коучингові сесії та індивідуальні консультації для вихователів.

Створення спільного ресурс-банку (методичні розробки, мультимедіа).

3. Етап безпосередньої роботи з дітьми (4–6 тижнів)

Час тематичних занять: історичні постаті України, народні звичаї, символіка.

Використання технологій **Edutainment** (навчання через гру та розвагу), гейміфікації.

Інтерактивні вправи, ігри морального спрямування, де дітям пропонують обрати «шлях добра» у вигаданих ситуаціях.

Гра «Так чи ні» – аналіз ситуацій із коротким обговоренням.

«Лото добрих справ»: добірка сюжетних картинок із різними вчинками, дитина обирає ті, що розкривають небайдужість.

Storitelling (складання історій про небайдужих людей).

Знайомство з прикладами доброчинності у реальному житті: історії волонтерів, дітей, які допомагають армії.

Зустріч із: Сергієм Морозом, якому 10 років. Хлопчик співає на вулицях Чернігова та збирає кошти для військових. Завдяки своїм виступам, він вже зібрав значні суми, які були передані на потреби ЗСУ, зокрема, на придбання автомобілів, квадрокоптера та іншого обладнання; Наталією Власенко, волонтеркою, яка організовує забезпечення захисників дронами, тепловізорами, біноклями, приладами нічного бачення.

Digital-театр (цифровий театр) або казка з доповненою реальністю (AR).

Перегляд короткого мультфільму або казки за допомогою проєктора з елементами доповненої реальності (AR-книжки) з наступним обговоренням: *«Хто допоміг герою?», «Чи вчинив би я так само?»*

Відео-казка або слайд-шоу *«Маленькі герої України»*

Квест-гра «Стежками добра»

Ігри на маршрутних станціях: *«Серце допомоги», «Очі співчуття», «Руки турботи»*. На кожній станції діти виконують завдання (пазл, загадка, творче завдання), що підкреслює важливість добрих вчинків.

За успіхи отримують медаль **«Маленький помічник України»**.

«Подорож до країни Добра» діти разом із Зайчиком, який загубив своїх друзів, проходять різні станції:

Станція *«Співчуття»* – розповісти, як почувається Зайчик.

Станція *«Дружба»* – допомогти знайти друзів, скласти пазли разом.

Станція *«Ввічливість»* – вивчити і сказати добрі слова.

Коло ідей (рефлексія, обговорення)

Обговорення в колі, під музику, з м'яким іграшковим «мікрофоном».

- Запитання: *«Коли ти востаннє допомагав іншому?»*, *«Хто з героїв казок був небайдужим?»*
- Гра-руханка: *«Передай добро»* – передають іграшкове серце, кажуть добрі слова.

Флешмоб «Ми – діти небайдужої України».

Варіанти запису:

Кожна дитина говорить фразу: *«Я допомагаю друзям!», «Я люблю свою Україну!», «Я завжди скажу добре слово!», «Ми – діти небайдужої України!», «З вірою в серці – за майбутнє нашої країни!», «Разом сильніші – разом кращі!», «Любимо Україну – діємо заради миру!», «Наш голос – за єдність і добро!»*.

Вступ (діти по черзі) *«Привіт! Ми – діти небайдужої України!»*

Кожна дитина говорить одне слово: «Любов», «Мир», «Єдність», «Допомога», «Надія», «Свобода».

Всі хором: *«Ми – майбутнє України!»*

Діти вільної країни.

Гордість – це наше ім'я,

Ми добрі справи робимо щодня!»

Арт-інсталяція «Серце небайдужості»

- Створення в групі, разом зі батьками, спільного арт-панно, до якого діти додають елементи (долоньки, серця, листочки), які символізують добрі справи.
- Малювання листівок, виготовлення оберегів, які потім передаються воїнам через волонтерів.

Акція «Незламним – підтримка»

Підтримка волонтерської ініціативи: збір гуманітарної допомоги до волонтерського центру

Спільні заходи з батьками: ярмарки, патріотичні благодійні базари.

Залучення батьків, інших людей через соцмережі до збору на потреби захисників.

4. Етап оцінювання та рефлексії (1–2 тижні)

Зворотній зв'язок (анкетування батьків, інтерв'ю у вчителів і дітей).

Анкета для батьків «Україні потрібні небайдужі»

Шановні батьки! Просимо вас відповісти на кілька запитань щодо вашої участі в проєкті, спрямованому на виховання патріотизму, доброчинності та громадської активності. Ваші відповіді допоможуть нам краще організувати спільну діяльність з дітьми та родинами.

1. Як Ви ставитеся до ідеї участі в проєкті «Україні потрібні небайдужі»?

- ☐ Позитивно
- ☐ Скоріше позитивно
- ☐ Байдужий
- ☐ Негативно

2. Які форми участі Вам були б цікаві? (можна обрати кілька варіантів)

- ☐ Волонтерська допомога (збір речей, виготовлення листівок тощо)
- ☐ Спільні заходи з дітьми (майстер-класи, виставки, флешмоби)
- ☐ Інформаційна підтримка (поширення ідей, участь у соцмережах)
- ☐ Благодійні акції
- ☐ Інше (вказіть): _____

3. Чи готові Ви брати участь у спільних заходах, організованих у межах проєкту?

- ☐ Так, із задоволенням
- ☐ Можливо, якщо дозволить час
- ☐ Ні, не маю можливості

4. Як Ви вважаєте, що найбільше мотивує дітей бути небайдужими та допомагати іншим?

- ☐ Приклад дорослих
- ☐ Казки, фільми, ігри з патріотичним змістом
- ☐ Участь у реальних справах
- ☐ Нагороди й визнання
- ☐ Інше: _____

5. Які теми Ви вважаєте важливими для обговорення з дітьми у межах цього проєкту? (можна обрати кілька варіантів)

- ☐ Любов до України
- ☐ Повага до захисників і допомога їм
- ☐ Доброта і взаємопідтримка
- ☐ Єдність родини та громади

☐ Інше: _____

6. Чи маєте Ви ідеї або пропозиції щодо заходів, які можна провести в межах проєкту? (напишіть кілька слів)

7. Ваше ім'я (за бажанням): _____

Визначення змін у знаннях та поведінці дітей (спостереження, фото-, відеозвіти).

Обговорення успіхів та проблемних питань, які виникли під час реалізації проєкту.

5. *Етап поширення результатів реалізації проєкту (постійно).*

Публікація методичних матеріалів на сторінці дошкільного закладу в соцмережі.

Виступи педагогів із досвіду роботи на педагогічних радах, конференціях, методоб'єднаннях.

Оновлення патріотичних осередків у групових приміщеннях.

Включення елементів проєкту в річний план закладу дошкільної освіти на наступний рік.

ДОДАТОК 2

Виховання патріотичних почуттів дітей дошкільного віку

засобами мнемотехніки (майстер-клас)

(Автор: Яна Демченко, вихователь закладу дошкільної освіти (ясла-садок) «Джерельце» Варвинської селищної ради Прилуцького району)

Мета: розширити знання педагогів про сучасні методи виховання патріотичних почуттів дітей дошкільного віку через застосування мнемотехніки; удосконалювати фахову майстерність педагогів; активізувати їх творчий потенціал, розвивати критичне мислення.

Обладнання: графомоторні доріжки, прищіпки, мнемоквадрати з прислів'ями та приказками про Батьківщину; мнемодоріжки до дидактичної гри «Вишиванка моя», лего-цеглинки, LEGO-вказівки; три мнемокуби на форму, колір і кількість, картки до дидактичної гри «Символи України»; розібрані

сторони кубів із мнемозображеннями, шість яких із назвами українських свят та шість з порожніми мнемоквадратами, кольорові олівці; ігрове поле до карткової гри «Правда чи вигадка», чотири комплекти карток, фішки за правдиве твердження; іграшка Пес Патрон.

Перебіг заходу:

У сучасних суспільно-політичних умовах, коли Україна зусиллями українських військових, добровольців,

волонтерів відстоює свободу і територіальну цілісність, пріоритетного значення набуває патріотичне виховання дітей.

Таке виховання є розвитком любові до Батьківщини, національної самосвідомості й гідності; дбайливого ставлення до рідної мови, культури, традицій; потребою зробити свій внесок у долю країни тощо.

Адже саме в цей час закладаються передумови громадянських якостей, розвиваються уявлення дітей про людину, суспільство і культуру. Тому перед вихователями повстає завдання, як виховувати дітей маленькими патріотами своєї країни?

Одним із найефективніших практичних методів формування патріотичного світогляду дошкільників стала мнемотехніка.

Мнемотехніка допомагає організувати процес освітньої діяльності в цікавій ігровій формі, без розумових і емоційних перевантажень.

Актуальність мнемотехніки для дошкільнят обумовлена тим, що саме в цьому віці у дітей переважає наочно-образна пам'ять, і запам'ятовування носить в основному мимовільний характер: діти краще запам'ятовують події, предмети, факти, явища, близькі до їхнього життєвого досвіду.

Практична частина

Графосмужка «Прислів'я та приказки про Батьківщину» (з прищепками).

Мета: закріпити знання дітей про усну народну творчість; формувати вміння запам'ятовувати прислів'я та приказки через мнемотехніку; розвивати мовлення, мислення, пам'ять; виховувати патріотичні почуття, гордість за культуру свого народу, любов до Батьківщини.

Вихователь:

Одним із головних складових патріотичного виховання є вивчення усної народної творчості, а саме – прислів'їв та приказок. Фольклор був і залишається найбільш ефективним засобом розвитку мовлення дошкільників різного віку. Тому пропоную познайомитися з усною народною творчістю через мнемотехніку.

Для цього мені потрібно шість учасників. Займіть свої місця за столиками один навпроти одного. Перед вами мнемодоріжка, на дні якої лежать мнемокартки. Ваше завдання: викласти перед собою картки так, щоб утворилося прислів'я чи приказка. Після цього перенесіть, зафіксуйте за допомогою прищепки на мнемодоріжці та прочитайте його.

Дидактична гра «Вишиванка моя»

Мета: розширювати знання дітей про українські символи та обереги, зокрема вишиванку; продовжувати вчити дітей будувати речення на основі опорних карток – мнемодоріжок, добирати слова-дії за допомогою мнемосимволів та узгоджувати іменники з прикметниками, іменники з числівниками; активізувати словник дітей; розвивати мовлення, мислення, увагу,

спостережливість, зорове сприйняття зображення; виховувати граматичну культуру мовлення, бажання пізнавати українську мову.

Вихователь:

Дуже важливо залучати дошкільників до вивчення української спадщини, до світу народного декоративно-ужиткового мистецтва, познайомити вихованців із вишиванкою, історією її виникнення та її обереговим значенням. Спонукайте дітей одягати вишиту сорочку як на свята, так і щодня.

Вашій увазі дидактична гра «Вишиванка моя».

Для цієї гри мені потрібно 6-8 учасників. Перед вами лежать мнемодоріжки, в яких пропущені слова-дії, замість яких вам потрібно вставити різнокольорові лего-цеглинки. Кожна з цих лего-цеглинок означає певну дію. Ці дії розміщені перед вами. Отже, відшукайте та вставте потрібного вам кольору пропущену лего-цеглинку та зачитайте мнемодоріжку.

Мнемодоріжка в ряд «Символи України»

Мета: закріпити знання дітей про народні й державні символи та обереги українців, спонукати впізнавати їх та називати; вправляти дітей визначати форму, колір і кількість за допомогою мнемокубів; розвивати вміння виділяти характерні ознаки символів, розвивати мислення, увагу, зорову пам'ять, окомір, пояснювальне мовлення; виховувати патріотизм, почуття любові та гордості до Батьківщини.

Вихователь:

Ще одним важливим напрямом патріотичного виховання є виховання поваги до державних та народних символів України.

Тому пропоную вам створити власноруч живу мнемодоріжку в ряд. Для цього мені потрібно 2 команди по 3 учасники. Завдання команд: кожний гравець одягає кубик та запам'ятовує його позначки. Коли я покажу картку, Вам потрібно протягом 90 секунд визначати форму, колір та кількість, після чого утворити мнемодоріжку в ряд. Чим більше відгадаєте карток, тим більше отримаєте балів. Потім грає 2 команда. Перемагає та команда, яка більше відгадала карток.

Інтерактивна вправа «Українські свята»

Мета: формувати знання про українські народні свята, їх назви; закріплювати вміння описувати, розповідати та підбирати мнemocартки про відповідне свято, вчити самостійно графічно зображувати мнемосимволи; сприяти розвитку зорового сприйняття, пам'яті, спостережливості, мислення,

мовлення; виховувати почуття поваги та любові до своєї Батьківщини, відчуття гордості за приналежність до українського народу.

Вихователь:

Народні та державні свята завжди були невід'ємною частиною духовної культури народу. Виховна спрямованість цих свят для дитини дошкільного віку полягає в тому, що вони духовно збагачують дитину, розширюють їх уявлення про історію та традицію українського народу.

Пропоную разом з вами створити своїми руками мнемокуб. Для цього мені потрібно 5 учасників. Перед вами знаходяться іграшкові частинки кубиків із порожніми сторонами і лише на деяких розміщені назви українських свят.

З іншої сторони лежать мнемокартки до цих свят. Ваше завдання: обрати по одній стороні-назви свята та підібрати по 4 відповідні картки так, щоб утворився куб.

Як ускладнення до цієї гри, вам потрібно намалювати останню мнемокартку до цього свята.

Карткова гра «Правда чи вигадка?»

Українські страви

Мета: розширити й поглибити знання дітей про українські традиційні страви; вправляти дітей в складанні тверджень, використовуючи мнемокартки; спонукати дітей аналізувати та синтезувати інформацію; розвивати критичне та логічне мислення дітей, пам'ять та мовлення; виховувати любов до Батьківщини.

Вихователь:

Ми є частинкою великого українського народу, який має свою славу історію, чарівну мову, багату культуру, смачну та корисну національну кухню. Тому важливим елементом патріотичного виховання є ознайомлення дітей з українськими стравами та українською кухнею.

Хочу пограти в карткову гру «Правда чи вигадка».

Для цього потрібно 4 учасники. Перед вами 4 комплекти карток. Кожен гравець бере собі по одній картці з кожного комплекту. Після чого вам потрібно викласти картки так, щоб утворилося твердження. Та визначати чи воно правдиве чи вигадка. Але в комплектах будуть зустрічатися картки-підказки. Погляньте на них. Вони означають те, що вам потрібно самостійно підібрати потрібне вам слово. Перемагає той, хто збере найбільше правдивих тверджень.

Рефлексія

Прошу Вас, передаючи іграшку по колу, продовжити вислів:

Сьогодні мене вразило...

Мені було цікаво...

Сьогодні мені сподобалося...

Мене дратувало...

Мені запам'яталося...

Мені не сподобалося...

2.2 Україна: патріотичне виховання через гру та творчість в початковій школі

*Тетяна Красногор,
завідувач відділу дошкільної та початкової освіти
Чернігівського ОІППО імені К.Д. Ушинського*

Формування громадянина й патріота України – одне з головних завдань сучасної освіти. В умовах складних суспільних викликів школа повинна не лише надавати учням знання, а й виховувати свідомих, відповідальних, моральних і активних громадян, готових до участі в суспільному житті.

Сучасний освітній процес вимагає створення умов, за яких кожен учень усвідомлює себе частиною українського суспільства, відчуває відповідальність перед державою і розвиває в собі бажання активно долучатися до її розвитку.

Виховний процес є невід'ємною складовою освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти і має ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях, культурних цінностях Українського народу, цінностях громадянського (вільного демократичного) суспільства, принципах верховенства права, дотримання прав і свобод людини і громадянина, принципах, визначених Законом України «Про освіту». Відповідно до Концепції Нової української школи <https://mon.gov.ua/tag/nova-ukrainska-shkola?&tag=nova-ukrainska-shkola> виховний процес є наскрізним і реалізується як на уроках так і у позаурочний час.

Відповідно до Державного стандарту початкової освіти <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text> метою громадянської та історичної освітньої галузі є формування громадянської та інших компетентностей, власної ідентичності та готовності до змін шляхом осмислення зв'язків між минулим і сучасним життям, активної громадянської позиції на засадах демократії, поваги до прав і свобод людини, толерантного ставлення до оточуючих, набуття досвіду життя в соціумі з урахуванням демократичних принципів.

З урахуванням вище зазначеного протягом навчання у початковій школі здобувачі освіти вчать:

- встановлювати зв'язки між подіями, діяльністю людей та її результатами у часі, пояснювати значення пам'ятних для себе та інших громадян України дат (подій);

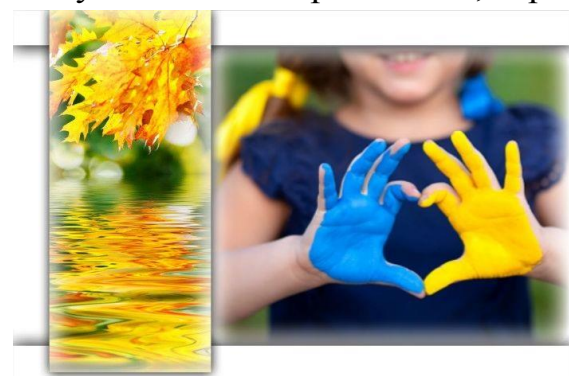
- орієнтуватися у знайомому соціальному середовищі, долучатися до його розвитку, пояснювати вплив природи та діяльності людей на нього;
- працювати з різними джерелами соціальної та історичної інформації, аналізувати зміст джерел, критично оцінювати їх;
- узагальнювати інформацію з різних джерел, розповідаючи про минуле і сучасне;
- представляти аргументовані судження про відомі факти та історичних осіб, а також про події суспільного життя;
- діяти з урахуванням власних прав і свобод, поважати права і гідність інших осіб, протидіяти проявам дискримінації та нерівного ставлення до особистості;
- усвідомлювати себе громадянином України, аналізувати культурно-історичні основи власної ідентичності, визнавати цінність культурного розмаїття;

- дотримуватися принципів демократичного громадянства, брати активну участь у житті шкільної спільноти, місцевої громади.

Метою **мовно-літературної освітньої галузі** є формування комунікативної, читацької та інших ключових компетентностей. Чільне місце на заняттях української мови займає використання малих фольклорних форм – загадок, лічилок, мирилок, приказок і прислів'їв, народних прикмет, уривків з казок, дитячих пісень, колискових, щедрівок, колядок, веснянок, закличок тощо.

Метою **математичної освітньої галузі** є формування математичної та інших ключових компетентностей. Національно-патріотичне виховання відбувається опосередковано, через умову математичної задачі.

Метою **природничої освітньої галузі** є формування компетентностей в галузі природничих наук, техніки і технологій, екологічної та інших ключових компетентностей. **Навчальний предмет «Я досліджую світ»** спрямований на соціалізацію особистості, його національно-патріотичне, історичне,

духовне, моральне і громадянське виховання. Видатні постаті, успішні люди, патріотично спрямовані, що уміють переборювати життєві труднощі і йдуть до власної мети, стають зразком для вироблення в учнів власних життєвих стратегій.

Метою **технологічної освітньої галузі** є формування компетентностей в галузі техніки і технологій та інших ключових компетентностей. **На уроках «Дизайну та технологій»** діти знайомляться з традиційними народними ремеслами України, вчать виготовляти сюжетні витинанки різних регіонів нашої країни, оздоблювати вироби технікою вишивки; учні мають можливість відчувати красу українського народного музичного мистецтва, досягнути інтонаційні особливості музики українського народу, відчувати національну своєрідність, спільне і відмінне в музиці різних народів.

Метою **соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі** є формування соціальної компетентності та інших ключових компетентностей, активної громадянської позиції, підприємливості, розвиток самостійності через особисту ідентифікацію, застосування моделі здорової та безпечної поведінки, збереження власного здоров'я та здоров'я інших осіб, добробуту та сталого розвитку.

Національно-патріотичне виховання молодших школярів на **уроках фізичної культури** передбачає використання народних ігор, естафет, спортивних розваг, які сприяють формуванню любові до рідного краю та української культури. Важливо створювати позитивну атмосферу на уроках, яка сприяє вихованню патріотичних почуттів та моральних якостей.

В освітньому процесі початкової школи для формування патріотичної свідомості рекомендуємо організовувати проведення **конкурсів дитячої зображувальної творчості** «Слава українським військовим», «У світі немає кращої країни, ніж Україна» тощо; практикувати проведення виховних годин у формі: зустрічей з волонтерами, учасниками бойових дій, майстер-класів за участю дітей та батьків з виготовлення сувенірів для бійців Української армії тощо.

Національно-патріотичного виховання в початковій освіті реалізується через:

- виховання любові до України, її історії, культури, традицій та символів; залучення до вивчення та збереження народних традицій, звичаїв та мови; *Добірка до Дня рідної мови: факти, книжки, відео і багато іншого про українську мову* <https://osvitanova.com.ua/posts/6776-dobirka-do-dnia-ridnoi-movy> *Народні символи України* <https://www.youtube.com/watch?v=K2c-8zlTsGQ> *Державні символи України. Мультимедіа для дітей.* <https://www.youtube.com/watch?v=ZegU1xdY65c>
- залучення учнів до участі у житті громади; формування відповідальної громадянської позиції;

Розвиваємо громадянські компетентності.

https://idea-teacher.com.ua/wp-content/uploads/2021/07/rozvyvaemo-gromadyanski-kompetentnosti-z-1-klasu_1s.pdf

<https://idea-teacher.com.ua/e-lib/metodyka/insha-metodyka/rozvyvayemo-gromadyanski-kompetentnosti-2-klas/>

[file:///C:/Users/%D0%94%D0%BE%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BB%D0%B%D1%8F/Downloads/358%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%94%D0%BE%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BB%D0%B%D1%8F/Downloads/358%20(1).pdf)

- формування толерантного ставлення до інших культур та народів;
- розуміння важливості дотримання прав людини та законів.
- виховання чесності, відповідальності, мужності, доброти та інших якостей, що сприяють формуванню гармонійної особистості.

Враховуючи вікові особливості молодших школярів, а саме формування моральних почуттів, цінностей, переконань, набуття досвіду моральної поведінки варто наповнити виховний процес різноманітними формами і методами роботи: тематичні виховні години, дискусії та диспути з актуальних для учнів питань і проблем; тренінги і міні-тренінги з використанням інтерактивних методів роботи; тренінг групової взаємодії, театральна діяльність (аматорський, ляльковий, пальчиковий, тіньовий театр), ігрова діяльність (ситуаційно-рольова гра, сюжетно-рольова гра, гра-драматизація, гра-бесіда, гра-мандрівка, ігрова вправа), інсценування, екскурсія, колажі, колективне творче панно, етична бесіда, тематичний зошит, ранок, свято, усний журнал, колективні творчі справи, оформлення альбому, on-line подорож, конкурси, школа ввічливості, демонстрація, презентація, розповідь, моделювання, вікторина, виставка малюнків, виставка-ярмарок, добродійна акція, хвилини з мистецтвом, година спостереження, година милування, спортивні змагання, козацькі забави, ведення літопису класного колективу, веселі старти, естафети, догляд за рослинами і тваринами інші види педагогічної анімації, гуртки дитячої творчості.

Доречними, для змістового наповнення заходів, будуть матеріали:

- Знай наших: добірка цікавих активностей до національних свят

<https://osvitanova.com.ua/posts/4230-znai-nashyk>

- Казка про Мишеня «Герої також плачуть»

<https://np.pl.ua/2022/03/terapevtychna-kazka-dlia-ditey-pid-chasviyny/>

- Буклет «Мінна безпека: що варто знати вашій дитині та як їй про це розповісти»

[https://drive.google.com/file/d/1FfvdAB6yk-x1UjCdz9-0QGbBDkyAx9s_/view?usp=drive link](https://drive.google.com/file/d/1FfvdAB6yk-x1UjCdz9-0QGbBDkyAx9s_/view?usp=drive_link) містить інформацію про те, як розпізнати вибухонебезпечний предмет; місця, де вони можуть бути; попереджувальні знаки і якого алгоритму дій у разі виявлення вибухонебезпечного предмета дотримуватися; рекомендації дитячої та сімейної психологині Світлани Ройз, як

правильно говорити з дітьми, щоб донести до них важливу інформацію і водночас не налякати їх.

Радимо залучати молодших школярів до волонтерської діяльності (виготовлення оберегів, написання листівок, малювання малюнків, участь у благодійних акціях з підтримки родин загиблих Героїв України, переселенців).

Отже, національно-патріотичне виховання учнів початкових класів здійснюється у процесі навчально-пізнавальної діяльності, що є одним із провідних шляхів внесення ціннісних складових у зміст навчальних предметів.

Список літератури:

1. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації [для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків]. Київ: Фенікс, 2022. 64 с. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732103/1/BNV%20KSV%202022rek.pdf>
2. Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України: стратегії і завдання. Збірник тез методологічного семінару (м. Київ, 6 квітня 2023 р.). Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 548 с. https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/Zb._tez._metod._sem.-06.04.2023.pdf
3. Володіна Н. В. Формування національної свідомості молодших школярів на уроках словесності засобами інтерпретації художнього тексту. <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8189>
4. СПАДОК/SPADOK. ЧЕРНІГІВСЬКА ОБЛАСТЬ. ГОРОДНЯНСЬКИЙ РАЙОН (відео, одяг). <https://www.youtube.com/watch?v=BaanuIso8to>
5. Національний одяг українців. <https://www.youtube.com/watch?v=7BzbbMZJeqs>
6. Фільм "Український народний костюм". <https://www.youtube.com/watch?v=VuxjfE8ZgeU>
7. Методичні рекомендації національно-патріотичного виховання молодших школярів із досвіду роботи вчителів початкової школи Чернігівської гімназії № 35 Чернігівської міської ради. Матеріал розміщено на сайті управління та на сайті шкільної бібліотеки. <https://search.app/jzCBcWb45zoL8QQeA> (матеріал розміщено на сайті Управління та на сайті шкільної бібліотеки).
8. 10 березня – День Державного Гімну України: 10 цікавих фактів про головну пісню країни <https://osvitanova.com.ua/posts/6801-10-bereznia-den-derzhavnoho-himnu-ukrainy-10-tsikavykh-fakt-iv-pro-holovnu-pisniu-krainy>
9. Сценарій інтелектуальної гри «Краща мова єднання – це українська» між збірними командами учнів 3 та 4-х класів (з досвіду роботи Костюченко Ніни Василівни, вчителя початкових класів Деснянського ліцею Деснянської селищної ради). <https://urok-ua.com/stsenarij-intelektualnoyi-gry-krashha-mova-yednannya-tse-ukrayinska-do-mizhnarodnogo-dnya-ridnoyi-movy/>
10. Виховний захід до Дня Гідності та Свободи для учнів 1-2-х класів (з досвіду роботи Костюченко Ніни Василівни, вчителя початкових класів Деснянського ліцею Деснянської селищної ради) <https://www.schoollife.org.ua/35-2022/>

Урок позакласного читання

*(Інна Дем'яненко, учитель початкових класів Борзнянської ЗОШ І- ІІІ ст.
імені Христини Алчевської Борзнянської міської ради Чернігівської області)*

Тема. «Христина Данилівна Алчевська – народна просвітителька»

Мета: розширити знання учнів про яскраву особистість, неординарну жінку, уродженку м. Борзни, видатну просвітительку, чиє прізвище носить наша школа; викликати почуття поваги до великого бажання вчитися малої Христини, симпатії до її природного розуму, допитливості, хисту, надзвичайної працелюбності; зацікавити школярів прочитаним і почутим; розвивати усне мовлення, вміння коментувати, робити висновки; виховувати пошану до історичного минулого нашого народу, славних імен співвітчизників, усвідомлення великого значення навчання і знань в житті кожної людини.

Обладнання: ІКТ, портрети Христини Алчевської в молодому і зрілому віці, народні прислів'я.

Хід уроку

І. Організаційний момент.

ІІ. Актуалізація опорних знань.

- Діти, чиє ім'я і прізвище, крім вашого, завжди написане на кожному вашому зошиті? (Христини Алчевської).

- Чому? (Її прізвище носить наша школа).

- Яку річницю з дня народження Христини Данилівни Алчевської ми святкуємо сьогодні? (175 річницю)

- Наш сьогоднішній урок позакласного читання – це одна сторінка історичного минулого українського народу, славних імен співвітчизників. Ми будемо говорити і читати про нашу землячку, уродженку нашого рідного міста Борзни, яскраву особистість, неординарну жінку з високою працездатністю і сильним характером, видатну просвітительку, віце-президента Міжнародної ліги освіти, учительку і керівника жіночої недільної школи в місті Харкові і просто прекрасну матір, яка виховала шістьох таких же працелюбних, талановитих і видатних дітей.

Христина Алчевська – народна просвітителька. Це слово утворено від іменника *світло*.

В народі кажуть (діти читають запис на дошці, 1 – хлопці, 2 – дівчата):

Знання – світло, незнання – тьма.

Світ освітлюється сонцем, а людина – знанням.

Мало самому знати – треба передати іншим.

За 57 років просвітницької діяльності Христина Данилівна Алчевська освітила життєву дорогу знаннями 17 тисячам учениць з простого, бідного народу, тому її ім'я ми згадуємо і будемо згадувати. Всім своїм життям вона

подарувала нам безцінний скарб – приклад, як потрібно цінувати знання, прагнути їх здобувати і передавати іншим.

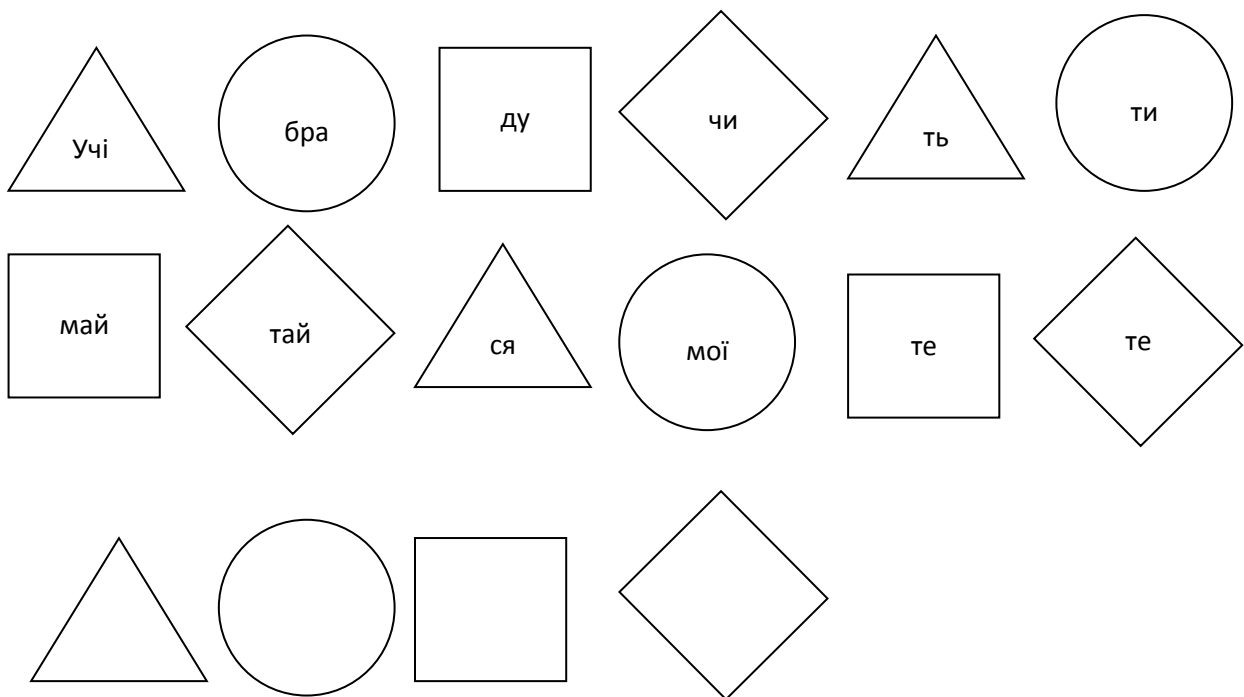
Нам стануть у пригоді (діти зачитують):

- 1) ваші попередні знання;
- 2) прислів'я про знання;
- 3) повідомлення наших знавців;
- 4) читання тексту;
- 5) торбинка запитань;
- 6) знання вчителя.

- Девізом нашого уроку будуть слова, які ви розшифруєте.

III. Мовленнєва розминка.

- Розшифруйте вислів.

«Учіться, брати мої, думайте, читайте...»

- Чиї це слова? (Т.Г. Шевченка).

- Нехай ці слова будуть девізом нашого уроку.

- Христина Алчевська дуже шанувала великого Кобзаря, приділяла багато уваги вивченню біографії і творчості поета. Установила в своїй садибі перший у світі пам'ятник Тарасу Шевченку. Свою недільну школу вона назвала ім'ям Тараса Шевченка. (Недільною школа називалась тому, що прості дівчата, жінки в будні працювали, а вчилися – у неділю).

IV. Робота над темою уроку.

1. Читання тексту-анаграми.

иМ мовчися у Хр..ст..н.. Алч..вськ... нувашати ннязна і лютиби тисявчи.

2. Читання, пояснення і запам'ятовування прислів'їв про знання.

✓ Знання і мудрість прикрашають людину.

- ✓ Красна птиця пір'ям, а людина – знанням.
- ✓ Знання працею здобуваються.
- ✓ Чого з молоду не навчишся, того й під старість не будеш знати.
- ✓ Знання за плечима не носити.
- ✓ У простору немає розміру, а у знань немає межі.
- ✓ Більше дізнаєшся – сильніше станеш.
- ✓ Де немає знань, там немає і сміливості.
- ✓ Хто знання має, той всюди перемагає.
- ✓ Не кажи чому вчився, а кажи, що дізнався.
- ✓ Знає не той, хто багато жив, а той, хто знання нажив.
- ✓ Пишайся не знанням верхівок, а знанням коренів.
- ✓ Скінчив курс науки – а знає аз та буки.

3. Повідомлення учнів про життєвий і творчий шлях Х.Д. Алчевської.

- 1-й учень.** Ім'я Христини Данилівни Алчевської присвоєно нашій рідній Борзнянській ЗОШ тому, що Христина Данилівна Журавльова (дівоче прізвище) народилась 4 (16) квітня 1841 року в м. Борзні на Чернігівщині, де пройшло її раннє дитинство.
- 2-й учень.** Мати була дочкою генерала вужча, героя війни 1812 року. Вона була освіченою, талановитою і багатою. Проти згоди батьків вийшла заміж за скромного вчителя.
- 3-й учень.** Христина Данилівна писала, що її годувальниця Гапка була великою патріоткою. Вона обожнювала своє місто і думала, що кращого за нього не існує у світі. З почуттям говорила: «Свята Борзна!» Саме годувальниця Гапка в місті Борзні перша вчила маленьку Христину любити Україну і свій народ.
- 4-й учень.** Неабиякі здібності Христини виявилися ще в дитинстві. Егоїстичний батько вирішив, що їй, дівчині, не потрібно вчитися. Вона самотужки навчилася читати і писати раніше, ніж її два брати, які ходили в школу.
- 5-й учень.** Коли Христині виповнилося 9 років, сім'я переїхала до міста Курська. Там пройшли її дитинство і юність.
- 6-й учень.** Вона продовжувала вчитися. Робила уроки, які задавали її братам в гімназії. Але систематичної освіти так і не змогла отримати, що в подальшому житті явилось причиною тяжких страждань і перешкод на її шляху.
- 7-й учень.** У Курську Христина почала відвідувати молодіжні гуртки, писати перші вірші. Коли в місцевій газеті було надруковано її патріотичний вірш, він привернув увагу громадськості Курська.
- 8-й учень.** Юна Христина захоплювалася також театром і брала активну участь у самодіяльних спектаклях. В 12 років у неї виявився великий сценічний талант. Вона мала прекрасний голос.

- 9-й учень.** В 16 років важко перенесла смерть матері. Багато читає. Христина Данилівна могла стати письменницею чи поетесою, співачкою чи акторкою.
- 10-й учень.** А коли в травні 1862 року переїхала в Харків, вийшовши заміж за Олексія Кириловича Алчевського, який пізніше став багатим банкіром, могла присвятити себе сім'ї, вихованню дітей, жити спокійним і ситим життям.
- 11-й учень.** Але ще в юності Христина Данилівна поставила за мету навчити грамоті якомога більше жінок тому, що сама в дитинстві не мала такої можливості. Все своє життя Христина здобувала знання самоосвітою.
- 12-й учень.** Дізнавшись про недільні школи, всією душею захопилась цією справою. Без шкільної освіти, без диплома вона розпочала викладати в школі й невдовзі зайняла гідне місце серед інших учительок.
- 13-й учень.** Коли недільну школу закрили, Христина Данилівна навчала простих дівчат вдома таємно і безкоштовно. Згодом, коли влада школу знову дозволила, на власні кошти збудувала навіть окремий будинок, в якому навчалось до семисот учениць. Пізніше вона побудувала школу і в селі Олексіївці.
- 14-й учень.** Більшість учениць – селянки і міщанки, ремісниці, фабричні робітниці та слуги; незначна частина – малолітні, решта розподілялися за різними віковими групами, серед них були тридцятилітні й сорокалітні жінки.
- 15-й учень.** Христина Алчевська була вольовою і сміливою, не пасувала перед труднощами. Їй вистачало натхнення і упертості, щоб наперекір властям, займатися справою всього свого життя – навчанням рідного народу.
- 16-й учень.** Крім того, що Христина Данилівна була чудовим вчителем, вона писала навчальні посібники. За книги «Що читати народу?» Христину Данилівну обрали віце-президентом Міжнародної ліги освіти.
- 17-й учень.** Алчевська – авторка багатьох праць. Удостоєна вищих міжнародних літературних і педагогічних нагород, золотих медалей товариств поширення в народі грамотності.
- 18-й учень.** У талановитої, люблячої і працелюбної Христини виросло шестеро дітей: Іван – видатний оперний співак; Дмитро – майстер природничих наук, співак художник; Микола – письменник, педагог, автор букваря, Григорій – відомий композитор і музичний педагог; найменша Христина – талановита поетеса і педагог. Ганна – художниця, помічниця матері у справах недільної школи.

Фізкультхвилинка

4. Робота над текстом «Велике бажання вчитися» (Додаток).

- Комбіноване читання.
- Самостійне читання.
- Завдання
- Доведіть, що у Христини Алчевської було велике бажання вчитися.

5. Бліц-турнір.

1. Назвіть дівоче прізвище Христини Алчевської.
2. Де і коли народилась?
3. Як звали її годувальницю?
4. Скільки років жила Христина Алчевська в Борзні?
5. До чого мала хист?
6. Чому присвятила своє життя?
7. Що означає слово *просвітителька*?
8. Чому школа називалась недільною?

V. Підсумок уроку.

Вправа «Мікрофон»

- Що нового дізнались на сьогоднішньому уроці?
- Що вас найбільше вразило?

VI. Домашнє завдання.

Розповісти батькам, родичам, знайомим про Христину Алчевську, про те, що ми, патріоти своєї країни, пам'ятаємо і шануємо її минуле, славних українців.

Ми пишаємось тим, що наша школа носить ім'я Христини Алчевської.

2.3 Формування патріота в основній школі

Інна Кончиц,

*методист відділу виховної роботи та позашкільної освіти
Чернігівського ОППО імені К.Д. Ушинського*

Одним із елементів формули Нової української школи є наскрізне виховання. Національно-патріотична складова має пронизувати усі сфери освітнього процесу – від уроків до позакласної діяльності, від змісту підручників до атмосфери в школі.

Ефективність національно-патріотичного виховання залежить від комплексного підходу, системності та безперервності в роботі, що передбачає планування. Рекомендуємо закладам освіти, плануючи виховну роботу в школі, брати за основу програму «НУШ у поступі до цінностей» (2018), відповідно до якої кожен педагог закладу загальної середньої освіти здійснює виховну діяльність. Виховною роботою в межах одного класу опікується класний керівник.

Неабияке виховне значення при плануванні виховної роботи в школі мають знаменні та пам'ятні дати, що відзначаються на державному рівні (Постанова Верховної Ради України «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2024-2025 роках» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3536-IX#Text>)

Інформація про державні свята та знаменні дати, їх сутність має бути приводом для обговорень, дискусій, зустрічей, доречним наповнення шкільного медіа, інформаційних куточків школи/класу, офіційних сайтів закладів освіти, класних та батьківських чатів тощо. Ці дати – чудова нагода для проведення уроків мужності, зустрічей із військовими, акцій пам'яті, творчих проєктів.

Форми, методи роботи, засоби та прийоми з національно-патріотичного виховання доречно обирати з огляду на вікові особливості учнів, їх уподобання та інтереси, традиції та можливості навчального закладу, батьківського і учнівського колективу, місцевої громади тощо.

Важливо, щоб форми роботи з національно-патріотичного виховання в школі були динамічними, емоційно насиченими та наближеними до реального життя учнів. Серед найбільш ефективних і актуальних форм: квести та патріотичні ігри, тематичні флешмоби, театралізовані інсценізації історичних подій або сучасних героїчних історій. Запропонуйте учням взяти участь у дослідницькому проєкті «Герої мого краю» або «Історія моєї родини у війні», стати авторами відео- або подкаст-проєкту зі створення власних медіапродуктів на патріотичну тематику або ж здійснити віртуальну екскурсію до музею.

Громадянська складова національно-патріотичного виховання реалізується через залучення учнівства до волонтерських ініціатив; зустрічей з військовими, волонтерами, ветеранами війни; акції єдності (створення патріотичних стінгазет, прапорів, символічних дерев пам'яті) тощо.

Творчість – це серце національно-патріотичного виховання, адже саме через неї підлітки можуть глибоко й емоційно осмислити свою приналежність до Батьківщини. Вона допомагає не лише засвоїти знання, а й пережити їх, зробити особистими. Тут доречними будуть конкурси малюнків, поезії, пісень: на тему любові до України; фотовиставки: «Україна очима дітей», «Моя громада – мій дім»; майстер-класи з народного мистецтва, виготовлення оберегів, ляльок-мотанок.

Народознавчий і краєзнавчий компонент у виховному календарі – це міст між минулим і теперішнім, що допомагає учням пізнати себе як частину великої культурної спільноти. У виховній роботі він реалізується через свята народного календаря; етнографічні майстер-класи, виставки ремесел; проєктну роботу: «Моє родинне дерево», «Таємниці нашої вулиці», «Герої мого краю»; квести, фотовиставки, краєзнавчі екскурсії.

Організуйте здобувачам освіти основної школи до Дня Святого Миколая квест із завданнями різної складності або сторітелінг-день. Нехай учні розповідають про найкращі подарунки, про мрії та сподівання, враження та емоції; нехай до 25 грудня (Різдво Христове – Щедрий вечір), 31 грудня – день святої Маланки підготують колядки, щедрівки, засівалки та віншують усіх зі святами. Допоможіть їм організувати святкові вертеп, театралізовану виставу.

Урізноманітнити позакласне життя здобувачів освіти можна, взявши до уваги дати, які відзначаються міжнародною спільнотою. Цікаву інформацію про них можна знайти на сайтах: Українське ділове мовлення https://www.dilovamova.com/index.php?page=10&event=167101#google_vignette та DAY TODAY <https://daytoday.ua/podiya/vsesvitniy-den-znyshchennia-viyskovoi-ihrashky-vidmovy-vid-viyskovoi-ihrashky/>

Так, наприклад, щороку, 7 вересня у світі відзначають День відмови від військової іграшки, або День її знищення <https://daytoday.ua/podiya/vsesvitniy-den-znyshchennia-viyskovoi-ihrashky-vidmovy-vid-viyskovoi-ihrashky/>

Учням 5-6-х класів можна запропонувати взяти участь у:

- акції «Обери мир» по обміну військових іграшок на мирні (настільні ігри, конструктори, книги) або з виготовлення мирних іграшок, які сприяють розвитку уяви та творчості;
- дискусії «Граї без війни», обговоривши вплив військових іграшок на формування світогляду дітей;

- творчому конкурсі «Іграшки миру», презентувавши виставку малюнків, плакатів, есе на тему миру та ненасильства.

Участь дітей у дискусії «Грай без війни» приверне увагу учнів до впливу військових іграшок на їхнє світосприйняття та формування поведінкових моделей, сприятиме популяризації ідей гуманізму, добра та краси. Вони вчитимуться чітко формулювати думки, дискутувати, наводити аргументи, відстоювати власну думку; активно спілкуватися українською мовою; розвиватимуть критичне мислення, встановлюючи причинно-наслідкові зв'язки тощо.

Запропонуйте учням взяти участь у фотопроєкті «Сила і воля». Нехай вони знайдуть в мережі відомі фото військових, виберуть світлини, які вразили їх найбільше, та спробують пояснити свій вибір. Тут не буде правильних чи неправильних відповідей, головне – це емоції. Далі нехай разом створять фотоколаж із відібраних світлин (це можна зробити як офлайн, так і онлайн). Дозвольте дітям усе зробити самостійно, виступайте лише модератором процесу. Готову роботу можна долучити до шкільної експозиції, присвяченої, наприклад Дню Збройних сил України або іншій знаменній державній даті.

Для підготовки до заходу з теми національно-патріотичного виховання рекомендуємо використовувати матеріали онлайн-бібліотеки «На Урок»: квести, вікторини, презентації, виховні години тощо. Наприклад, 10 ідей для відзначення Дня Збройних Сил України – це алгоритми проведення виховних заходів для учнів основної і старшої школи.

<https://naurok.com.ua/post/10-idey-dlya-vidznachennya-dnya-zbroynih-sil-ukra-ni>

Самостійно готуючи презентації і добираючи тематичний відеоматеріал, варто уникати використання фото- та відео з мертвими тілами. Потрібно бути обережними у виборі звукового супроводу – не має луhati сирена, звуки пострілів та вибухів, крики людей і тварин. Якщо ви побачили зміну в поведінці дітей (це проявляється в розфокусуванні погляду, у застиганні чи гіперактивності, у частих змінах поз, униканні контакту, відволіканні, посмішці, що не відповідає контексту розмови, можливі сльози), рекомендуємо зробити паузу й запропонувати класу стабілізаційну практику (дихальну, заземлення, фокусування на поточному моменті).

Під час проведення заходів з національно-патріотичного виховання в основній школі варто привернути увагу до історії державних символів України, визначних постатей, подій боротьби за незалежність XX-XXI століть, боротьби Українського народу проти російської збройної агресії, патріотизму та героїзму сучасних захисників України. Доречно в цьому контексті організовувати перегляд і обговорення з учнями **тематичних документальних та мультиплікаційних фільмів:**

- мультсеріал «Книга-мандрівка. Україна» (1-5 сезон) присвячена відомим українцям, не дуже добре знаним на Україні
<https://www.youtube.com/watch?v=mRa5sSvccrA>,
<https://www.youtube.com/watch?v=FCUdNqnr57s&list=TLPMjYwNjIwMjWEnvxYmPFXag&index=2>

- 6 сезон (13 серій) «Книга-мандрівка. Нескорені» присвячений Нескореним – людям, подіям, втратам та здобуткам, завдяки яким ми зберегли державність. Кожен епізод просто та зрозуміло відповість на всі складні запитання.
<https://www.youtube.com/playlist?list=PLE54Lhswg7G1X1kTjCd1zNx148cnsMDvp>

- проєкт «Південь без міфів» Українського інституту національної пам'яті поширює історичні знання про минуле степової України – це серія анімаційних роликів про ранню історію Одеси, Дніпра та Маріуполя.
<https://www.youtube.com/watch?v=Dad8ewXerpk>

- 7-й сезон «Книга-мандрівка. Міста»
<https://www.youtube.com/watch?v=3JuIFWaSBQ&t=580s> допоможе глядачам побувати онлайн в Запоріжжі, Харкові, Чернігові та інших містах країни.

- мультфільм «Добро завжди перемагає» доступно пояснить всю суть війни росії проти України (1-4 серії)
https://www.youtube.com/watch?v=VNnOzhhsUw&ab_channel=%D0%A2%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB1%2B1
https://www.youtube.com/watch?v=ohzHsoeX53E&ab_channel=%D0%A2%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB1%2B1
https://www.youtube.com/watch?v=4V2dX2IIBkY&ab_channel=%D0%A2%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB1%2B1
https://www.youtube.com/watch?v=hPJx2rWUvgM&ab_channel=%D0%A2%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB1%2B1

Доцільно говорити з учнями основної школи про подвиги, масовий героїзм та стійкість громадян, виявлені в захисті своїх міст під час відсічі збройної агресії російської федерації. Зокрема йдеться про міста, яким присвоєно почесну відзнаку **«МІСТО-ГЕРОЙ УКРАЇНИ»**: Волноваха, Гостомель, Маріуполь, Харків, Херсон, Чернігів, Буча, Ірпінь, Миколаїв, Охтирка (Укази Президента України від 06 березня 2022 року № 111 та 24 березня 2022 року № 164).

З метою обговорення можна запропонувати учням наступні відео:

1. [Міста-герої України](#) – коротке, емоційне відео з кадрами зруйнованих міст.
2. [МІСТА - ГЕРОЇ УКРАЇНИ](#) – зворушлива розповідь про героїзм мешканців.
3. Варто пригадати як у 2022 році оборонявся Чернігів, якому росія відводила роль «північних воріт». Але опір українців на Чернігівщині – і військових, і місцевих жителів зламав усі плани ворога.

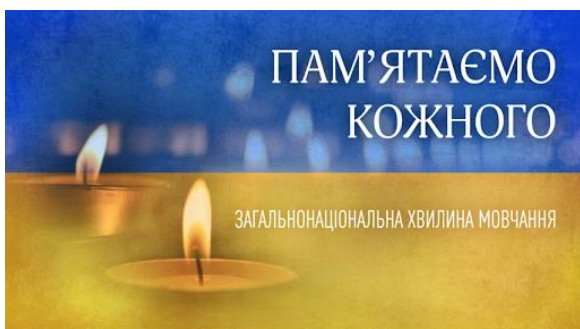
Тематичні матеріали для використання розміщені на сайті Українського інституту національної пам'яті під назвою «**Рік визволення: Чернігівщина**» <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vyzvoleni-regiony-materialy-do-richnyi-deokupaciyi/rik-vyzvolennya-chernigivshchyna>

Можна запропонувати учням творчі завдання: створити колаж «Місто, яке вистояло» (кожна група обирає місто й створює плакат), написати слоган (короткий заклик до героїв) або «Лист у майбутнє» (мешканцям міста-героя через 10 років); створити герб міста-героя майбутнього (уявити, як виглядатиме оновлене, мирне місто-герой у 2030 році, й створити для нього герб або логотип).

Для вшанування світлої пам'яті, громадянської відваги і самовідданості, сили духу, стійкості та героїчного подвигу воїнів, полеглих під час виконання бойових завдань із захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України, мирних громадян, які загинули унаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України Президент Володимир Зеленський підписав Указ про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими. https://www.youtube.com/watch?v=yYKHuAEhjBU&ab_channel=MONUKRAINE

Проведення хвилини мовчання передбачено, у тому числі у закладах освіти.

Кожен клас може запропонувати свої дії для хвилини мовчання. Наприклад, узятися за руки, покласти долоню правої руки на серце, передавати через рукостискання відчуття сили. Ритуал можна назвати хвилиною вдячності та пам'яті або хвилиною вдячності та стійкості.

Важливо запрошувати до участі у заходах з національно-патріотичного виховання людей, які можуть стати для учнів живим прикладом любові до Батьківщини, мужності, громадянської активності.

Рекомендуємо продовжити традицію

проведення у закладах освіти області уроків мужності «Герої рідного краю» до Дня захисників і захисниць України. У кожному селі, місті, кожній громаді є герої і героїні, про вчинки яких варто розказувати. Дізнавайтеся про історії героїв і героїнь сучасної війни, фіксуйте досвід, щоб передавати його наступним поколінням. Героїзм проявляють військові, рятувальники і лікарі, електрики і волонтери – всі, хто зараз працює і робить внесок у перемогу України. Пам'ятаймо тих героїв, хто віддав своє життя за Україну. Війна – це люди, які щодня захищають, волонтерять, донатять, допомагають тим, хто цього потребує (людям чи тваринам), навчають, лікують – своєю щоденною працею наближають нашу перемогу. Потрібно акцентувати на цьому увагу дітей.

Особливу увагу варто приділити підготовці до зустрічі з військовими (учасники бойових дій, добровольці, представники ЗСУ, Нацгвардії, ТРО). Спілкування підлітків з військовослужбовцями та ветеранами війни, їхні історії надихають і формують повагу до захисників України. Але важливо підготуватися до спілкування з військовими. І тут завдання педагога:

- Пояснити дітям, що військові – це не лише герої, це звичайні люди, які пережили складні події. Їм може бути непросто згадувати певні моменти.
- Уникати тригерних запитань: не варто питати про бойові дії, втрати, чи «скільки ворогів ти вбив» — це може бути болісно або навіть небезпечно.
- Навчити слухати: іноді найкраща підтримка — це просто бути уважним слухачем. Дати можливість військовому самому обрати, про що говорити.
- Підкреслити щирість і вдячність: прості слова на кшталт «дякуємо за вашу службу», «ми вами пишаємось» — можуть мати велику силу, якщо сказані щиро.
- Не драматизувати: не варто говорити з надмірною емоційністю чи пафосом. Військові цінують спокій, повагу і щирість.
- Підготувати теми для розмови: наприклад, про шкільне життя, плани на майбутнє, мрії — це допомагає створити місток між двома світами: фронтом і тилом.

Більше про те, як спілкуватися з військовими за покликаннями:

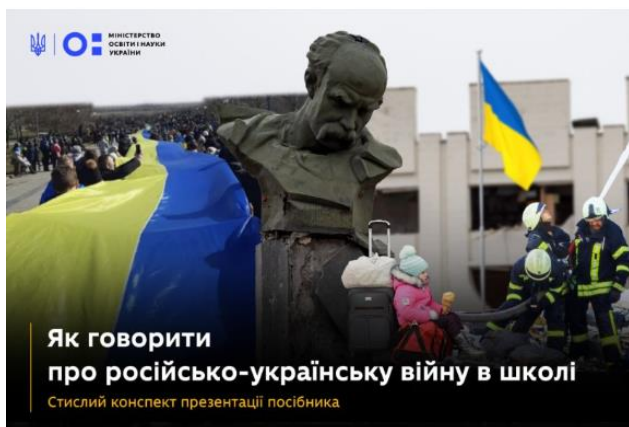
1. Розмова з психологією Наталією Райніш

https://www.youtube.com/watch?v=CbIk3JpWMgs&ab_channel=12%D0%9A%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB

2. Костянтин Лісовий (психотерапевт). Що краще не говорити військовим — поради психолога.

<https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cdxlnkrl1wgo>

3. Як цивільним говорити з військовими: поради психологині.

Як говорити
про російсько-українську війну в школі
Стислий конспект презентації посібника

<https://cs.detector.media/blogs/texts/185429/2023-05-20-yak-tsyvilnym-govoryty-z-viyskovymy-porady-psykhologyni/>

4. Як не поранити словом: недоречні фрази у спілкуванні з військовими.

<https://osvitoria.media/experience/yak-ne-poranyty-slovom-nedorechni-frazy->

[u-spilkuvanni-z-vijskovymy/](#)

До зустрічі: з військовим радимо заздалегідь підготувати запитання, щоб уникнути незручних або травматичних тем, обговорити правила поведінки.

Зустріч можна почати з гімну або хвилини мовчання – це налаштовує на серйозний і вдумливий тон. Після зустрічі варто обговорити з учнями враження: дати можливість поділитися емоціями, провести рефлексію (що дізналися, що відчули, як можуть підтримати захисників), надати психологічну підтримку дітям: якщо хтось із них емоційно зреагував на зустріч.

Війна впливає на психологічний стан дітей (емоційний, когнітивний і соціальний розвиток), причому цей вплив різниться залежно від віку. Так, для учнів підліткового віку характерним є переосмислення ідентичності (війна змушує підлітків раніше замислюватися про цінності, справедливість, смерть); психоемоційна нестабільність (зростає ризик депресії, ПТСР, агресії або, навпаки, апатії); потреба в діалозі (прагнення бути почутими, важливо створити простір для безпечного обговорення почуттів). Психічні розлади в умовах війни – це «нормальна реакція на ненормальні події». Тому важливо не лише розуміти ці зміни, а й створювати умови для відновлення: через гру, творчість, спілкування, стабільність і любов.

Дітям, батьки яких воюють, не менш важко переживати ці часи, ніж військовим, а особливо, коли оточення не знає, як правильно їх підтримати, що можна говорити, а що здатне тригерити. Значно гострішим це питання стає в освітніх закладах, де діти проводять більшість свого часу. Вчителі мають знати правила комунікації з дітьми військових <https://pryame.com/news/view?id=313>

Дитина болісно переносить розлуку з татом або мамою, які стали до лав українського війська. Як підшукувати правильні слова, якщо ви (батьки) на відстані з дитиною? Поради батькам від психологині Світлани Ройз «Як військовослужбовцям спілкуватися зі своїми дітьми, щоб зберегти емоційний зв'язок?»

<https://tro.mil.gov.ua/yak-vijskovosluzhbovczyam-spilkuvatysya-zi-svoyimy-ditmy/>

Щоб допомогти дітям напрацювати психологічну стійкість, стати витривалішими й сильнішими радимо використовувати матеріали посібника «Як говорити про російсько-українську війну в школі. Уроки стійкості, боротьби та перемог», за рекомендаціями Міністерства освіти і науки України для вчителів, які навчають учнів молодшої, середньої та старшої школи. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2023/12/22/yak-hovoryty-pro-viynu-18-11-2024.pdf> Уроки в посібнику сприятимуть формуванню в учнів активної громадянської позиції; навчанню їх розрізняти факти й фейки, не піддаватися маніпуляціям і ворожій пропаганді. Учителі можуть використовувати посібник під час підготовки до виховної чи класної години, уроків із громадянської освіти, історії, української мови та літератури тощо.

Адже, попри всі труднощі та біль, що принесла війна, учитель має залишатися джерелом світла і віри для своїх учнів. Його сила духу, посмішка й добрі слова можуть стати для дітей опорою у складні часи. Саме вчитель має навчити не лише знанням, а й вірі в добро, людяність і неминучу перемогу України. Адже поки в серцях дітей живе надія – живе й майбутнє.

Війна приносить в життя дітей втрату, невизначеність, активізує страх та тривогу. Діти втрачають звичну повсякденність та впорядкованість життя. Зазвичай відчуття безпеки та захищеності діти шукають у своїх батьків.

ЮНІСЕФ пропонує кілька порад батькам щодо того, як підійти до розмови з дитиною про війну. <https://www.unicef.org/ukraine/stories/how-to-talk-to-children-about-war>

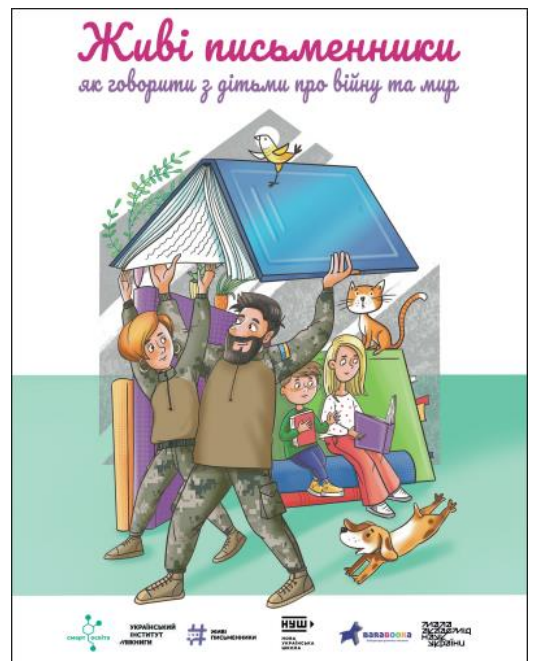
За підтримки МОН України педагоги та дитячі психологи створили телеграм-канал «Підтримай дитину» <https://t.me/pidtrumaidutuny>, в якому розміщують матеріали для дітей та поради для батьків. До проєкту долучилася креативна освітня онлайн-платформа Creative Practice, команда якої створила анімаційний ролик «Як говорити з дитиною про війну» – 7 порад від психологів. Ролик зроблений у зручному форматі та не вимагає тривалого часу для перегляду, проте містить прості та дієві поради, як говорити з дітьми про війну, як відповідати на їхні складні питання, як разом із дитиною реагувати на тривоги тощо. <https://www.facebook.com/watch/?v=1009983869641596>

**Як говорити з дитиною
про війну**

Під час війни дитина часом може втрачати відчуття довіри до дорослих і до світу, сталості, хронології життя. У дітей 11-14 років не вистачає своїх слів, усвідомлення, досвіду, щоб зрозуміти та осмислити те, що відбувається.

Допомогти можуть розмови з дорослими, а також книги, які пояснюють події, показують, на що можна спертися і де брати сили для подолання труднощів, дозволяють впорядкувати складний досвід.

Проте не будь-яка книжка про війну, навіть дитяча, може бути корисною й навіть безпечною. А тому, варто звертати увагу не лише на те, **ЩО** читати, але і на те **ЯК** і **КОЛИ**. Книжки на складні теми фахівці радять читати разом із дітьми й бути уважними: попередньо передивляйтесь видання, Пам'ятайте, що в гострому стані книжки можуть сприйматись ще гостріше. Обирайте час, місце, читайте повільно і не на ніч.

Команда фахівців (письменники, педагоги, журналісти, психологи та ін.) перечитали велику кількість сучасних видань для дітей від 4+ до 16+ та підготували посібник для батьків «Живі письменники. Як говорити з дітьми про війну та мир». У ньому подано перелік рекомендованих для дітей різного віку видань, з анотаціями і пропозиціями, на що звернути увагу і в чому бути обережними під час читання.

Більшості людям, а дітям і підліткам особливо, хочеться відчувати себе причетними до чогось спільного чи масштабного. А найкращий спосіб для цього – робити щось разом, долучитися до певної акції.

Запропонуйте школярам створити спільний відеофлешмоб. Він може бути, наприклад, у форматі спільного привітання батькам/матерям, які

знаходяться у війську. Можна підготувати подарунок від дітей та батьків класу. Під час уроку вчитель може організовувати виготовлення листівок із побажаннями для воїнів.

Запропонуйте учням долучитися до реалізації проекту «Вулиці мого міста/села. Нові імена», створення інфографіки (шевронів, подій), розучування патріотичних пісень тощо.

Обирайте такі форми виховної роботи, щоб діти більше висловлювали власні думки, міркування, щоб під час відповідей не було розділення на правильні та неправильні. Ця маленька вчительська хитрість допоможе учням відчувати, що міркування – доречні, а їхні думки почуті й не будуть осуджені.

У разі організації освітнього процесу в дистанційній формі в закладах освіти, рекомендуємо організувати перегляд відеоматеріалів, створення серії мотиваційних відеороликів, провести конкурс відеозвернень учнів, батьків, учителів на сторінках соціальних мереж тощо.

Рекомендуємо залучати учнів та батьків до участі у віртуальних екскурсіях, виставках, подорожах.

Музеї в меті своєї діяльності прагнуть виховувати почуття патріотизму, свідоме ставлення до надбань світової та вітчизняної науки і культури; розвивати мислення, творчі здібності та певні практичні навички, стимулювати творчу активність особистості тощо. Серед діючих онлайн-музеїв України:

- [Музей української домашньої ікони](#)
- [Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному](#)
- [Полтавський художній музей імені Миколи Ярошенка](#)
- [Харківський художній музей](#)
- [Одеський історико-краєзнавчий музей](#)
- [Національний музей народної архітектури та побуту України](#)
- [Антонієві печери](#)
- [Музей однієї вулиці](#)
- [Музей сучасного мистецтва України](#)
- [Національний музей Тараса Шевченка](#)
- [Музей театрального, музичного та кіномистецтва України](#)
- [Національний музей українського народного декоративного мистецтва](#)
- [Музей Івана Гончара](#)
- [Національний музей літератури України](#)
- [Музей писанкового розпису](#)
- [Національний музей історії України у Другій світовій війні](#)
- [Національний музей історії України](#)
- [3D-тур Національним науково-природничим музеєм НАН України](#)
- [Літературно-меморіальний будинок-музей Тараса Шевченка](#)
- [Музей мікромініатюр Миколи Сядристого](#)
- [Музейно-виставковий центр «Музей історії Києва»](#)
- [Музей книги і друкарства України](#)
- [Віртуальна екскурсія до Хати-музею Івана Франка в Криворівні](#)
- [Віртуальний тур музеєм Ханенків](#)
- [Музей «Кобзаря» Т.Г. Шевченка](#)
- [3D-тур Кирилівською церквою](#)
- [3D-тур Софіївським собором](#)
- [Віртуальна екскурсія музеєм історії Острозької академії](#)
- [Віртуальна мандрівка: 3Д-тур музеями України просто неба](#)
- [Віртуальна екскурсія Національним музеєм «Чорнобиль»](#)
- [Національний музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені](#)

[Йосафата Кобринського](#)

- [Віртуальна екскурсія церквою Святого Духа в Рогатині](#)
- [Віртуальна екскурсія музеєм волинської ікони](#)
- [Віртуальний музей нематеріальної культурної спадщини України](#)
- [Історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви»](#)
- [Музей археології в Батурині](#)
- [Національний літературно-меморіальний музей Григорія Сковороди](#)
- [Віртуальна екскурсія Дубенським замком](#)
- [Музей-садиба І. Котляревського у Полтаві](#)
- [Львівський історичний музей](#)
- [Віртуальний музей "Дерев'яне мереживо Чернігова"](#)

Разом з тим є музеї, у яких збираються свідчення про руйнації під час війни з росією. VR-музей пам'яті війни на Чернігівщині <https://chernihivregion.travel/war> створено в межах проєкту «Війна впритул» (за допомогою кругових панорам у форматі 360°, відео з дронів та 3D-моделювання в деталях демонструє світовій спільноті, як виглядає геноцид української нації). Матеріали музею є наочними доказами злочинів росії, і в майбутньому вони допоможуть притягнути агресора до відповідальності. Подібні музеї створено на Київщині та Харківщині. Команда «Війна впритул» активно взаємодіє з ДСНС, МВС, Міністерством культури та інформаційної політики України, Міністерством закордонних справ.

Після відвідування таких музеїв можна запропонувати учням зробити проєкт «Музей мого міста» чи «Музей моєї школи». Нехай учні запропонують власне бачення візуального і змістового наповнення музею. Що б вони розповіли людям, які ніколи не були в їхній школі, в їхньому селі, громаді.

Для створення урочистої атмосфери заходу доцільно застосувати музичний супровід – пісні про Україну, рідний край, музику і пісні українських композиторів, як у запису, так і у виконанні учнів або гостей.

Учитель має зацентрувати увагу на консолідуючій складовій, наприклад на сучасному звучанні «Червоної Калини» з перших днів війни. Також можна використати сучасну творчість українських митців – мотиваційні патріотичні пісні, зокрема рок-гурту «Без обмежень»

(«Вільні люди», «Героям», «Моя країна», «24.02»), Народної артистки України Тіни Кароль («Вільна», «Україна – це ти»), популярної співачки НК («Я – Україна»), реп-гурту Kalush («Додому»), гурту «Антитіла» («2step») тощо.

Цілком доречними були б елементи державної символіки в одязі вчителя та учнів (жовто-блакитні стрічки, національне вбрання), що підкреслить єдність народу України.

СВЯТА І ПАМ'ЯТНІ ДАТИ, ЩО ВІДЗНАЧАЮТЬСЯ НА ДЕРЖАВНОМУ РІВНІ

- **20 січня** — День пам'яті «кіборгів» — захисників Донецького аеропорту
- **22 січня** — День Соборності України
- **29 січня** — День пам'яті Героїв Крут
- **16 лютого** — День єднання
- **20 лютого** — День Героїв Небесної Сотні
- **8 травня** — День пам'яті та перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років
- **23 травня** – День Героїв
- **28 червня** — День Конституції України
- **15 липня** — День Української Державності
- **23 серпня** — День Державного Прапора України
- **24 серпня** — День Незалежності України
- **29 серпня** — День пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність
- **1 жовтня** — **День захисників і захисниць України**, День Українського козацтва
- **28 жовтня** — День визволення України від нацистських загарбників
- **21 листопада** — День Гідності та Свободи
- **6 грудня** — День Збройних Сил України
- **14 березня** – День українського добровольця

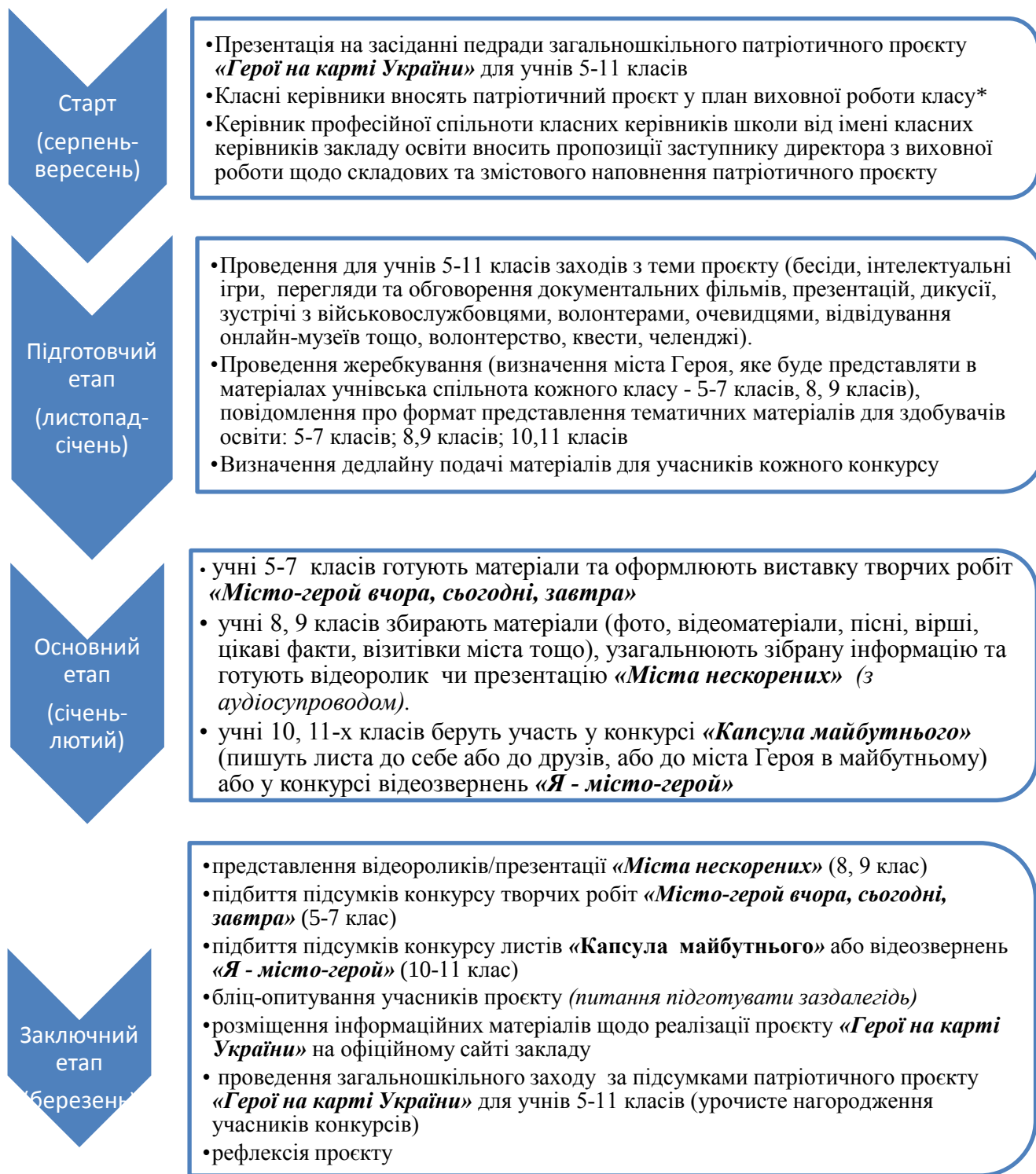
ДОДАТОК 4

«Герої на карті України» (патріотичний проєкт для учнів 5-11 класів)

(Автор: Кончиц Інна Петрівна, методист відділу виховної роботи та позашкільної освіти ЧОІППО імені К.Д. Ушинського)

Мета: виховання в учнів відчуття патріотизму, історичної пам'яті та національної гідності шляхом осмислення героїзму міст України у часи

російсько-української війни; формування активної громадянської позиції; розвиток емоційної чутливості, креативного та критичного мислення, віри та впевненості в відновлене майбутнє Батьківщини під час виконання творчих і дослідницьких завдань; формування навичок працювати в команді, приймати рішення, створення в шкільній спільноті атмосфери, наповненої вірою в Перемогу України, реалізація педагогіки партнерства.

* якщо план роботи класного керівника визначено рішенням педагогічної ради школи як обов'язковий документ

Проект реалізується у співпраці з батьківською спільнотою на засадах педагогіки партнерства.

ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП

«Міста-герої: нескорені серцем, сильні духом»
(виховний захід – орієнтовний алгоритм проведення)

Мета: ознайомлення учнів із містами-героями України, виховання патріотизму, поваги до захисників, почуття єдності та національної ідентичності; сприяння розвитку критичного мислення, громадянської свідомості.

Перебіг заходу:

1. Вступне слово ведучого / вчителя:

«Сьогодні ми згадаємо міста, які стали символами стійкості, мужності та нескореності. Їх називають містами-героями — і це не просто почесне звання, це визнання їхнього подвигу».

2. Мультимедійна презентація: Показ слайдів або відеоролика про міста-герої: Маріуполь, Харків, Буча, Ірпінь, Чернігів, Херсон, Миколаїв, Охтирка, Волноваха, Гостомель. До кожного міста озвучується коротка довідка, фото, кадри з новин, відгуки очевидців.

4. Хвилина мовчання: Вшанування пам'яті загиблих захисників і мирних жителів.

5. «Символ незламності» – учнівська робота: Запропонувати учням об'єднатися у групи та створити слоган або написати сенкан про одне з міст (нагадати про правила складання сенкану)

3. «Голос міста» – театралізоване читання: Учні зачитують уривки з реальних історій мешканців або листи захисників. Можна використати драматичне освітлення чи музичний супровід. До виконання цього завдання готуються заздалегідь.

6. Рефлексія. Підсумки заходу. Заклик до збереження історичної пам'яті та власної відповідальності за майбутнє країни.

Після закінчення підготовчого етапу класні керівники 5-7 класів, 8 9 класів, 10, 11 класів проходять жеребкування, визначаючи місто-герой, якому присвятять виставку творчих робіт, відеоролик, лист чи відеозвернення.

ОСНОВНИЙ ЕТАП

Інформація для класних керівників та для учнів 5-7 класів щодо підготовки виставки творчих робіт «Місто-герой вчора, сьогодні, завтра»

Пригадайте (якщо приймали раніше) або прийміть до початку конкурсу ПРАВИЛА РОБОТИ НАД ПРОЄКТОМ. Розподіліть обов'язки.

Здобувачі освіти готують тематичні творчі роботи у трьох часових вимірах: місто-герой ДО початку війни (мирне життя), У ЧАСИ війни (випробування та героїзм); У МАЙБУТНЬОМУ після Перемоги України (відбудоване, місто мрій). Можна запропонувати учасникам до кожної роботи написати короткий опис (1 речення): «Що зображене?», «Про що мрію?»

Учасники освітнього процесу класу та інші зацікавлені особи оформлюють місце для виставки і розміщують творчі роботи учасників.

Нагадайте учням і батькам про дедлайн подачі робіт і кінцеву дату оформлення виставки.

Рекомендуємо для організації виставки навчальне приміщення школи розділити на 10 зон. Кожна із зон присвячена одному з міст-героїв. Учні, батьки, класний керівник та інші залучені особи від кожного з 10-ти класів-учасників оформлюють місце для виставки, називаючи його так, наприклад «Місто-герой **Волноваха** вчора, сьогодні, завтра». Інший клас, якому випало в результаті жеребкування, наприклад місто Маріуполь, називає свою виставку «Місто-герой **Маріуполь** вчора, сьогодні, завтра». Ви можете запропонувати учасникам обрати свої назви виставок, але важливо, щоб у назві виставки прозвучала назва міста-героя.

Інформація для класних керівників та для учнів 8, 9 класів щодо підготовки відеоролика або презентації «Міста нескорених»

Учні 8, 9 класів, об'єднавшись у три групи в межах одного класу виконують дослідницьку роботу – збирають інформацію, про визначене за результатами жеребкування, місто-герой: 1 група – про місто до війни, 2 група – про місто під час війни, 3 група – уявляє, яким буде місто в майбутньому після перемоги України. Якщо перші дві групи працюють з наявним матеріалом, то третя група має пофантазувати. Учасники 1, 2 груп збирають матеріал для створення майбутнього відеоролика (до 10 хв), а третя група долучає свої творчі напрацювання, ідеї. Тому, об'єднуючи дітей в групи, врахуйте: їх психоемоційний стан та творчі здібності. Нагадайте учням, що *аудіосупровід до відео або презентації обов'язковий*.

Порада класному керівнику: Після об'єднання учнів у групи, пригадайте (якщо приймали раніше) або прийміть до початку роботи груп **ПРАВИЛА РОБОТИ НАД ПРОЄКТОМ**.

Зверніть увагу учнів на те, що у кінцевому продукті (відеоролик), враховуючи рекомендації психологів, варто уникати використання фото- та відео з мертвими тілами; потрібно бути обережними у виборі звукового супроводу – не має лунати сирена, звуки пострілів та вибухів, крики людей і тварин.

Нагадайте про дедлайн подачі відеороликів.

Інформація для класних керівників та для учнів 10, 11 класів щодо підготовки до участі у конкурсі листів «Капсула майбутнього» або у конкурсі відеозвернень «Я – місто-герой»:

«Капсула майбутнього»

Учасники проекту створюють «капсулу майбутнього» - лист до себе, друзів чи міста-героя через 5-10 (30) років після Перемоги. *Це мрії, спогади, побажання та віра у відновлення України, якою її побачать майбутні покоління.*

Відеозвернення «Я – місто-герой»:

Учні створюють короткі відео у формі звернення від імені міста-героя: розповідають про його минуле, пережите під час війни, та мріють про світле майбутнє після Перемоги. Такі ролики допоможуть емоційно відчувати силу кожного міста.

ЗАКЛЮЧНИЙ ЕТАП

Рекомендуємо на урочистий захід за підсумками реалізації патріотичного проєкту «Герої на карті України» запросити військовослужбовців, волонтерів, батьків загиблих у війні мешканців населеного пункту, місцеві ЗМІ та інших.

Під час підготовки та проведення заходів рекомендуємо використовувати матеріали:

1. Зеленський затвердив положення про «Місто-герой України»
<https://suspilne.media/421332-zelenskij-zatverdiv-polozenna-pro-misto-geroj-ukraini/>
2. Виховна година «Міста Героїв. Перемоги України у війні» Наталія Латюк
<https://naurok.com.ua/konspekt-vihovno-godini-na-temu-mista-gero-414271.html>
3. Виховний захід «Міста – герої України» Лариса Оганесян
<https://naurok.com.ua/vihovniy-zahid-mista---gero-ukra-ni-417056.html>
4. Херсон чинив спротив окупації, тримався і вистояв. Місто — герой України: два роки потому
<https://suspilne.media/kherson/699858-herson-ciniv-sprotiv-okupacii-trimavsa-i-vistoav-misto-geroj-ukraini-dva-roki-potomu/>
5. 10 міст-героїв ВЕЛИКОЇ ВІЙНИ
https://www.youtube.com/watch?v=ufSaPAX4P9c&ab_channel=24%D0%9A%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB
6. Міста-герої. Як зараз виглядають Буча, Харків, Миколаїв та Херсон
<https://www.rbc.ua/rus/news/mista-geroyi-k-zaraz-viglyadayut-bucha-harkiv-1708631403.html>
7. 10 найбільш зруйнованих міст України
https://www.youtube.com/watch?v=gLqxp02d7WM&ab_channel=%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%83%21
8. Чи зможеш пройти вікторину про Україну на 100%?
https://www.youtube.com/watch?v=IQV0kWamYqs&ab_channel=%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D1%83%D0%BC%D0%BD%D0%B8%D0%B9%D0%9A%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB
9. Цикл уроків «Міста Героїв. Перемоги ... (Харків, Київ, Чернігів, Херсон)
<https://www.youtube.com/playlist?list=PLBygdnUiUPxXxStUMeH0eMxROYuWq4rRL>
10. Пісні:
Роялькіт - Місто-герой (Acoustic Mix) <https://mp3ua.net/14871-royalkt-msto-geroy-acoustic-mix.html>
Чернігів. Марина Гончаренко.
https://www.youtube.com/watch?v=6ioxgGSM7iY&ab_channel=MarinaGoncharenko
Паліндром — «Мій Херсон» <https://tyktor.media/polytsia/iak-tebe-ne-liubyty/>
МИ ГЕРОЇ (WE ARE HEROES) Люди, не втрачайте віри
https://www.youtube.com/watch?v=T3FE-RjO5_U&ab_channel=JL%7CLUSHCHINSKA%7C%D0%AE%D0%9B%D0%86%D0%AF%D0%9B%D0%A3%D0%A9%D0%98%D0%9D%D0%A1%D0%AC%D0%9A%D0%90

2.4 Громадянин. Патріот. Особистість: національні цінності старшокласника

Інна Кончиц,

*методист відділу виховної роботи та позашкільної освіти
ЧОІППО імені К.Д. Ушинського*

Національно-патріотичне виховання старшокласників – це не просто частина освітнього процесу, а важливий чинник формування свідомих, відповідальних громадян, здатних захищати й розвивати свою державу. Цей вік характеризується формуванням національної ідентичності (усвідомлення своєї належності до українського народу, повага до історії, мови, культури та традицій, гордість за свою країну). Старші підлітки прагнуть більшої самостійності, критично мислять, шукають сенси, тому важливо не нав'язувати, а надихати прикладом, діалогом, залучати до проєктної діяльності.

Тому, організовуючи виховну роботу зі старшокласниками рекомендуємо залучати їх до участі у волонтерських ініціативах, патріотичних акціях, флешмобах, дебатах, проєктній діяльності; ознайомлювати з основами національної безпеки, цивільного захисту.

Під час підготовки до заходів радимо користуватись:

- Інформаційними матеріалами Українського інституту національної пам'яті <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy>

- Матеріалами Українського державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді для потреб дистанційної освіти дітей та дорослих (URL: <https://patriotua.org/dystantsiine/>);

- Матеріалами Національного центру «Мала академія наук України» (URL: <http://surl.li/vykyrs>), <http://surl.li/sdwlpu> You Tube:

в межах проєкту «Що ти знаєш про...? Історія регіонів України». Це серія роликів на історичну тематику, де повідомляються цікаві факти про регіони України: від Закарпаття до Слобожанщини й від Криму до Сіверщини.

Під час проведення заходів для учнів 10-11 класів варто зосередитися на висвітленні витоків незламності українського народу в російсько-українській війні, а саме: ця війна стала війною за існування не лише держави, але й українського народу в цілому, позаяк є практичним втіленням імперської тоталітарної ідеології путінського режиму – рашизму.

Саме це може бути предметом обговорення під час проведення заходів у старших класах.

Героїзм воїнів Збройних Сил України, Національної гвардії, прикордонників, формувань територіальної оборони, добровольчих формувань із перших хвилин війни ціною власних життів стримує натиск ворога.

Героїзм слід розглядати як найвище виявлення самовідданості й мужності у виконанні громадянського обов'язку як окремою особою, так і підрозділами та містами в цілому. Це зумовлює сюжетику уроку, на якому можуть бути використані історії окремих особистостей або підрозділів.

Під час вибору прикладів героїзму найкраще звертатися до тих, що мають відношення до вашого регіону та дають відсіч російській агресії, захищають територіальну ціліність нашої держави та зробили особистий внесок у захист незалежності України.

Запропонуйте старшокласникам узяти участь у проєкті «Герої серед нас: пам'ятаємо, шануємо, надихаємось», метою якого буде вшанування пам'яті захисників України – уродженців рідного краю, формування патріотичної свідомості, поваги до подвигу земляків, розвиток дослідницьких, комунікативних і творчих навичок учнів.

Задля досягнення мети варто окреслити основні завдання (орієнтовний перелік):

1. Спланувати та провести пошукову роботу – зібрати інформацію про Героїв громади (військових, волонтерів, медиків).
2. Створити тематичні презентації, відео, стінгазети або буклети.
3. Організувати зустрічі з родичами Героїв, ветеранами, волонтерами.
4. Підготувати виставку або куточок пам'яті в школі.

На підготовчому етапі реалізації проєкту рекомендуємо об'єднати ініціативних учнів у групу, обрати формат дослідження (індивідуальні чи групові дослідження) та розподілити обов'язки.

Дослідницький етап має передбачати збір інформації: інтерв'ю, архіви, публікації, фото; вивчення біографій, подвигів, нагород.

Наступний етап (творчий) – створення мультимедійних матеріалів (відео, презентацій), написання есе, віршів, малюнків, присвячених Героям.

Під час проведення шкільного заходу варто презентувати результати перед громадою, батьками, учнями.

На сам кінець – рефлексивний етап передбачає обговорення вражень, підбиття підсумків і оцінювання впливу проєкту на учнів.

Ушануйте пам'ять тих, хто бореться і жертвує своїм життям в ім'я Незалежності України. За можливості створіть місце для покладання квітів чи символів на честь тих, хто загинув у війні. Включіть цей аспект у програму

заходу, наголошуючи на важливості миру та спільної відповідальності за майбутнє.

Українські захисники і захисниці стали символом хоробрості, патріотизму й боротьби народу за свободу та незалежність. Їх відданістю та сміливою боротьбою захоплюється кожен українець та цілий світ.

Військові операції, що здійснюються українськими воїнами під час захисту незалежності та територіальної цілісності України, увійдуть у воєнну історію, стануть основою для розроблення нових воєнних тактик та стратегій, а імена кожного захисника і захисниці України назавжди закарбуються в історії України. Саме тому рекомендовано під час проведення заходів обговорювати із учнями цінності, за які борються їх земляки – захисники і захисниці в російсько-українській війні, а саме: незалежність та територіальну цілісність, волю, соборність, гідність України та українців.

Старшокласники із задоволенням візьмуть участь у дебатах та дискусіях: Що означає бути патріотом сьогодні?, Що для вас сьогодні означає слово «незалежність»? Якої незалежності ви прагнете? Чи складно бути незалежним?

За можливості варто запросити до проведення заходів воїнів – захисників України, учасників і ветеранів російсько-української війни, волонтерів, інших громадян, які сприяють перемозі України в боротьбі з російською агресією.

Серед ЗАСОБІВ національно-патріотичного виховання: художня література, газети, журнали, радіо, телебачення, кіно, театр, виставки, музеї, ігри, спорт, художня самодіяльність, цікавий співрозмовник, українська культурно-духовна спадщина, рідна природа, тощо.

Для змістового наповнення заходів з національно-патріотичного виховання рекомендуємо використовувати наступні матеріали:

- трисерійний документальний проєкт: «Чернігівське князівство. 1000 років» <https://www.youtube.com/watch?v=Tza4bXVvyXc>, Чернігівські князі у Києві та як вони ставали святими <https://www.youtube.com/watch?v=GUFn1QHYYBw>, Гра престолів, Мстислав проти Ярослава Мудрого, «Спас» <https://www.youtube.com/watch?v=JmSTjpra1DU>

- інтерв'ю «Радянські стереотипи про українську культуру» з Ярославою Музиченко, старшою науковою співробітницею Національного центру народної культури «Музей Івана Гончара» (квітень 2023 року). <https://localhistory.org.ua/videos/bez-bromu/radianski-stereotipi-pro-ukrayinsku-kulturu-iaroslava-muzichenko/> ви дізнаєтесь про те, як довгий час Росія «викидала» в український інформаційний простір неправдиву інформацію про українські обряди з використанням російських культурних елементів, намагаючись втримати українців у своєму культурному полі;

- інтерв'ю з Ярославом Музиченко, старшою науковою співробітницею Національного центру народної культури «Музей Івана Гончара» «Як СРСР намагався заборонити Різдво та українські традиції?» (грудень 2024 р.) <https://rozmova.wordpress.com/tag/%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B0-%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0/>

- матеріали Всеукраїнського проєкту Українського інституту історії моди (проєкти «СПАДОК» https://www.youtube.com/playlist?list=PL1PP_OaYvIQVFh2w44tvLc82-iwUkQYPq, «ЩИРІ» <https://www.bbc.com/ukrainian/features-46224507>, «ВИТОКИ» <https://www.youtube.com/watch?v=tI9n5iW5PmI> – це цикли коротких атмосферних роликів, присвячених українській культурі, традиціям, народним звичаям від їх витоків до сучасності).

Це не просто знайомство з українським національним костюмом як із важливою складовою національної ідентичності, а й інтеграція спадщини в сучасне життя.

- мультиплікаційний фільм «УКРАДЕНИЙ МІСЯЦЬ. КУМ» <https://zatyshok.net.ua/30690/> про козаків, про родинні цінності та традиції, про чари і відвагу, про добро і зло, а також про Різдво.

- презентація «Війна, що змінила кожного!» <https://naurok.com.ua/prezentaciya-viyna-scho-zminila-kozhnogo-333803.html>

- трисерійний документальний фільм «Битва за Чернігів» від команди Суспільне Чернігів, який став лауреатом премії імені Івана Франка у галузі інформаційної діяльності у 2024 році у номінації «За кращий твір у телевізійній сфері»

<https://suspilne.media/mediacenter/801973-triserijnij-film-bitva-za-cernigiv-stav-laureatom-premii-imeni-ivana-franka/>

- [Герої України. Якими вони були і якими вони є?](#)

- матеріали (спогади людей) села Ягідне, яке найбільше постраждало від окупантів (інформаційний портал Чернігівщини) <https://www.che.cn.ua/index.php/all-news/item/7197-yahidne-ponivecheni-viinoiu-doli-liudei>

На сайті [Тернопільської обласної бібліотеки для молоді](#) є добірка книг і свідчень про мешканців міст-героїв. Там описано: як виживали люди під обстрілами; як діяли волонтери; як діти допомагали дорослим.

- документальний фільм «Відстояли – відстоїмо!». Головними героями стрічки є прості люди різних професій: будівельники, підприємці, робітники та навіть драматурги та письменники! Усі вони з початком рашистського навалу прийшли добровольцями до лав ЗСУ і опинилися у стрілецькому батальйоні, який разом з іншими підрозділами брав участь у захисті Чернігова на ключових напрямках. Вони відстояли Чернігів, та готові відстояти Україну!

<https://www.youtube.com/watch?v=bQ4XVvMY9RI>

- документальний фільм «Чернігів війна». Телеканал Новий Чернігів

https://www.youtube.com/playlist?list=PLN-G_OJJO7zIyLMGCz-Y9AqoOQcBAmdQL

Часто старшокласники і не тільки задаються питанням – що вони можуть зробити для наближення Перемоги, чим вони можуть бути корисними у важкі для всієї України часи.

Варіантів чимало і один з них – волонтерство.

Значну роль у популяризації волонтерської діяльності мають заклади освіти, адже саме там молодь проводить багато часу. А добрі справи, які починаються зі шкільних років, виховують у дітях емпатію, здатність розуміти інших, дають змогу накопичувати досвід соціальної взаємодії та спілкування. Приєднуючись до волонтерських рухів, учнівство відчуває себе повноправним та важливим у суспільстві.

Для учнів старшої школи чесна розмова про складний досвід інших буде найкращим варіантом. Учням та ученицям такого віку часом складно говорити про себе, однак співчувати іншим – це шлях для саморефлексій. Запитайте після розповіді, що вони робили б у подібному випадку. Проговоріть чесно про те, що дії різних людей в однакових ситуаціях відрізняються, що їм потрібно знати алгоритми дій у складних обставинах. Проговоріть, що саме допомагає триматися дітям?

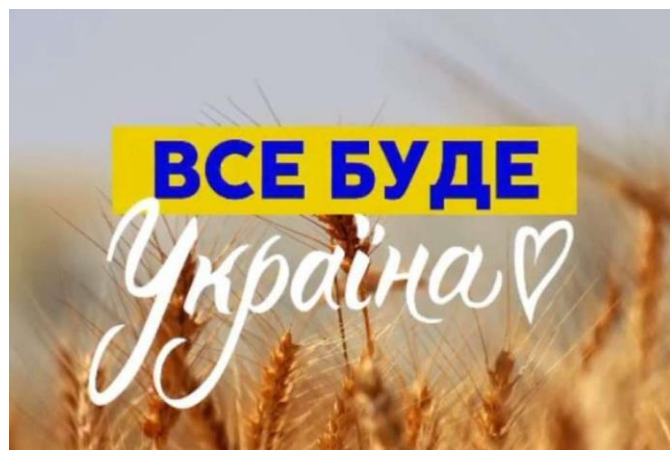
Поговоріть з дітьми про патріотизм як цінність, національну ідентичність – як діти це розуміють і що особисто для них означає бути патріотом. Запропонуйте учням написати «листи до байдужих» та поміркувати й довести, чому патріотом має бути кожен. Підкресліть важливу роль кожного в умовах війни або важких подій.

Учителю доцільно висвітлити приклади героїзму серед учнів, учителів, батьків, жителів громади. Поговоріть з дітьми про те, як ми повинні шанувати пам'ять минулого, до чого призводить незнання історії та як необхідно усім спільно працювати над створенням кращого майбутнього.

Запропонуйте старшокласникам взяти участь у дискусії «Знання – це сила!» Поговоріть про знання, які можуть бути корисними в практичному

житті, особливо в умовах війни або складних життєвих обставинах. Покажіть учням, як вони можуть використовувати свої знання для допомоги іншим.

Розгляньте важливість знань як інструмента, що допомагає разом подолати виклики та проблеми. Створіть з дітьми образ спільної мрії, яку ви хочете здійснити разом, і вкажіть, як навчання може допомогти в її досягненні. Запропонуйте учням поділитися своїми цілями та мріями на майбутнє, спрямуйте їх на відчуття надії та позитиву навіть у важких умовах.

Важливо, щоби попри негатив, який несе війна, заходи додавали дітям позитивних емоцій, мотивували до успішного навчання та корисних роздумів. Підґрунтям для натхнення має стати пробудження та утвердження почуття гордості за свою країну, свій народ, за кожного українця, за належність українського народу.

Список літератури:

1. Постанова Верховної Ради України від 21.12.2023 № 3536-IX «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2024-2025 роках» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3536-IX#Text>
2. Програма «НУШ у поступі до цінностей» (2018) <https://ipv.org.ua/prohrama-nova-ukrainska-shkola/>

ДОДАТОК 5

«Ангели, народжені серед людей»

(година мужності та звитяги)

(Автори: Лариса Мізікіна, Валентина Леута, вчителі української мови і літератури, Наталія Плаван, вчитель зарубіжної літератури, Артем Бондаренко, вчитель інформатики Прилуцької гімназії №2 Чернігівської області)

Мета:

- ✓ вшанувати пам'ять загиблих героїв-випускників, учасників російсько-української війни;
- ✓ формувати в здобувачів освіти ціннісне ставлення до Батьківщини; прав та свобод людини, європейського вибору українців;

- ✓ розвивати в учнів почуття національної самосвідомості та громадянської активності; почуття гордості за загиблих випускників нашого закладу;
- ✓ усвідомлювати цінності людського життя та тих складових, які роблять його багатогранним, плідним та корисним; усвідомити духовну єдність населення всіх регіонів України;
- ✓ виховувати патріотів, громадян, готових захищати свою Батьківщину.

Ключові компетентності:

- ✓ спілкування державною мовою;
- ✓ уміння вчитися впродовж життя; користуватися різними джерелами інформації;
- ✓ готовність удосконалювати знання мови, власне мовлення, розвивати мовне чуття;
- ✓ уміння та навички збирати потрібну інформацію та працювати в групах.

Оформлення: національна символіка, квіти, портрети загиблих воїнів-випускників; мультимедійна презентація, музичне оформлення, виставка дитячих малюнків.

Перебіг заходу:

Немає другого Дніпра і не буде іншої Батьківщини... То є Ваша Батьківщина. То є ваш дім, і він буде таким, яким ви його зробите і зможете захистити в лиху годину.

Євген Свєрстюк, український публіцист

Ведуча

Є багато країн на землі –
В них озера, річки і долини.
Є країни великі й малі,
Та найкраща із них – Україна!

Ведучий

Чому ти плачеш, душенько тендітна?
Чому ти, Україно, у сльозах ?
Чом сива стала небо синь блакитна?
Чому від суму не співає птах?

Ведуча

Від горя плачу я, від туги і від болю,
За тих в сльозах, що згинули в боях.
Що матір затулили ви собою,
Долаючи нестерпний біль і страх.
Печаль і сльози розривають груди,
Як гинуть мої доньки і сини.
Якби ви тільки знали, добрі люди,
Як я стомилась від проклятої війни!

Ведучий

Сьогодні на моїй землі іде війна,
Стріляють танки і ревуть гармати.

Сповита горем, в чорному вбранні,
Сльозами вмилає не одна вже мати.
Найкращі з краших падають від куль,
Грудьми своїми землю прикривають.
Сумним набатом в селах і містах
Звучать слова: «Герої не вмирають!»

Ведуча

Вони живуть навіки у серцях
І в пам'яті народу України.
І не дозволять нашим ворогам
Перетворить Вітчизну на руїни.
Ми вистійм. Здолаємо катів,
Як маків цвіт, розквітне Україна!
На тих місцях, де йдуть тепер бої,
В земнім поклоні схилиться калина.

Ведучий. Ще зовсім недавно українці жили під мирним небом, радісно зустрічали світанки, ростили дітей і не знали багатьох слів, пов'язаних із війною.

Ведуча. В один день, весняним ранком 2014 року наше життя змінилося. Майже кожную українську родину опалило полум'я воєнних дій, які розпочалися на території нашої держави.

Ведучий. Вісім довгих років на Сході України точилися бойові дії. Тисячі українських воїнів не повернулися додому. Зима 2022 року змінила все ще кардинальніше. Жорстокий безбожний ворог із російської федерації напав на всю територію України й руйнує її й досі.

Ведуча. Український народ, як єдине ціле, став на захист своєї землі. Ця війна для нас священна, вона змінила не лише українців, а й увесь світ. Солдати добровольчих загонів та регулярної української армії щоденно віддають життя за кожного з нас.

Ведучий. Трагедія родин загиблих воїнів – це трагедія нашої гімназії, міста, всієї держави. Обездолені жінки, осиротілі діти, в чийх очах вічна скорбота – результат жорстокої війни, яку веде з Україною росія.

Ведуча. Сумно від того, що білими лебедями в небеса відлітають найкращі, цвіт української землі, безстрашні, мужні наші Герої, що віддали своє життя за свободу Батьківщини. Вони заслуговують на те, щоб про них пам'ятали.

Ведучий. Година мужності та звитяги «Ангели, народжені серед людей» оголошена відкритою.

Звучить гімн України.

Ведуча. Усім, хто протягом тисячоліть проніс прапор боротьби за Україну!

Ведучий. Усім, хто не скорився ворогові і не впав духом, роками ніс тяжкий хрест боротьби, не зрадив, вистояв, помер, залишившись безсмертним!

Ведуча. Усім, хто в сьогоднішньому пожертвував власним життям та продовжує боротися за право жити вільними у своїй державі, рідній Україні, присвячуємо.

Звучить пісня, виходять пари: дружина і чоловік, сестра і брат, мати і син. Завмирають у позах.

Виходять три Долі, тримаючи в руках клубки ниток, намотують їх.

Доля 1. У кожного своя доля.

Доля 2. У кожного свій хрест.

Доля 3. У кожного свій шлях.

Доля 1. Сестри мої, у своїх руках ми тримаємо нитки життя.

Доля 2. У наших руках людські долі.

Доля 3. Тільки Богові й нам відомо, коли обірветься життєва нитка. Ніхто з людей не може змінити своєї долі.

Підходять до пар, стають за спинами

Доля 1. У кожного своя Доля. Цей молодий юнак – надія своєї матері. Він міг би одружитися, збудувати будинок, народити дітей і до старості прожити у своєму селі, доглядаючи неньку. Але в нього інша доля, його доля – Україна.

Доля 2. У кожного свій Хрест. Цей чоловік мав стати батьком. Він міг би тішитися своїм сином, ростити його, виховувати, дочекатися внуків, але обрав собі інший шлях – шлях борця за волю України. І на цьому шляху його доля – нести важкий хрест, бо його хрест – любити Україну.

Доля 3. У кожного свій Шлях. Цей хлопчина – сирота. Він не пам'ятає ні батька, ні матері. Єдина людина, яка йому найдорожча, – його молодша сестра. Хлопець ще не бачив життя, ще не відчув першого кохання й навіть не вирішив, ким він хоче стати, але він твердо вирішив: «Україна – понад усе!» Такий його шлях. Важкий і тернистий. Шлях великого страждання й нерівної боротьби за волю, за свободу, за Україну.

Хлопці промовляють: За волю! За свободу! За Україну!

Виходять Долі

Доля 1. Не плачте, мамо. Ваш син у Бога на небі. Йому вже не болять рани. Прийде, коли Ви спатимете, і розкаже, як любить Вас. Це його доля...

Доля 2. Не плачте, дружини. Дайте поплакати Україні. Уже не тече кров із ран Вашого коханого. Не пече йому в грудях більше. Уже у своїй небесній варті стоїть він праворуч від Бога. А ліворуч – його побратими: Андрійки, Васильки, Іванки, Назари. Це їх хрест.

Доля 3. Вони були звичайними хлопцями, а стали Героями, бо в мить останню віддали нам найдорожче, що мали, – своє життя. За вас віддали, аби ви жили. Долюбили за них, дітей їхніх доколихали, пісень за них доспівали. Не плачте, рідні. Дозвольте поплакати світові. Це їх шлях.

Звучить пісня «Мить» (групи «Океана Ельзи») у виконанні Карпенко Тетяни Миколаївни.

Ведучий. Тиша, цілковита тиша навкруги, навіть повітря застигло, тільки чути, як б'ються в унісон тисячі сердець.

Виходять діти зі свічками (їх 11, стільки, скільки випускників гімназії загинуло).

1. Ввійшла орда, обідрана, голодна,
На землю хліборобів, трударів...

- Потомки ви «велікава» народа?!
Ні, – ви нащадки вічних злидарів!
2. Вже 10 років, як іде війна
І гинуть тут герої – прості люди
І з нетерпінням ми чекаємо війни кінця,
Бо в кожного болить так сильно в грудях.
3. Вже 10 років, як іде війна,
Як боремось за правду, за Україну,
І косить нас безжально та чума,
Що споконвіку знищити так хоче Україну.
4. Вже 10 років, як іде війна,
Відстоюють майбутнє наші рідні,
Так хочем перемоги і добра,
Щоб посміхались і раділи сонцю діти.
5. Вже 10 років, як іде війна,
О, Господи! За що нам така плата?
Щодня хоронимо загиблого бійця:
Чийогось сина, тата, брата.
6. О, Господи! Врятуй Ти наш народ,
Щоб ми не знали ні біди, ні горя.
Щоби спокійно спали, без тривог —
Від гір Карпат аж до Азова-моря.
7. Ми молимо Тебе, нас захисти,
Дай жити в спокої і переможнім мирі,
Щоби весь Всесвіт знав: незламні ми.
Героям слава! Слава Україні!

Ведуча. Хай горять свічки, як болючий щем про наших героїв, які навечно стали ангелами...

Ведучий. Найвищою нагородою тих, хто уцілів, – є життя, а для загиблих – пам'ять. Вічна пам'ять Героям нашого часу.

Ми гордимся ними, справжніми героями України. Вічна слава героям, які віддали життя за нас, за наше майбутнє, за те, щоб ми ніколи не бачили жахів війни, щоб був мир на землі! Вічна пам'ять ...

(Імена загиблих героїв ведучі називають по черзі)

Джевазі Сергію,
Морозу Олегу,
Гречаному Богдану,
Руденку Олегу,
Романовському Олексію,
Бачишу Миколі,
Радченку Василю,
Походні Ярославу,
Панченку Дмитру,

Тесленку Володимире,
Антипенку В'ячеславу.

Оголошуємо хвилину мовчання ... (звучить метроном)

Ведуча. Сьогодні до нас завітали рідні та вчителі наших загиблих Героїв. Вони поділяться своїми спогадами про дорогих їхньому серцю людей.

Ведучий. Колеги пам'ятають Романовського Олексія Олександровича як доброзичливого учителя, а для дітей він був старшим товаришем, якому вони могли довірити свої маленькі таємниці. У 2014 році брав участь в антитерористичній операції на сході нашої країни, а під час повномасштабного вторгнення не зміг бути осторонь і став до лав Збройних Сил України боронити незалежність та територіальну цілісність нашої держави.

Звістка про загибель Олексія прийшла із запізненням, але вона вразила дуже болюче. Олексій Олександрович був тим, хто привертав увагу своєю щирістю і відвертістю. Згадуємо його в колі викладачів гімназії, адже він завжди був готовим до жартів та добрих витівок. Легко ладнав із людьми, умів підтримати серйозну розмову або просто пожартувати, щоб розсмішити друзів, був гарним товаришем.

Він мріяв обов'язково повернутися-таки з війни до рідних. Збирався створити родину, побудувати свій будинок. Зрадлива доля розпорядилася жорстоко й неоправно, обірвавши земний шлях Олексія так рано. Незбагненна рокованість подій! Як же боляче, але вже не бачити йому, як квітуватимуть вишні, наливатимуться яблука навкруги, як виграватиме вітерець у молодому листі тополь і кленів на батьківській землі. Смерть в одну мить поставила свою чорну крапку на житті нашого вчителя фізичного виховання, Романовського Олексія Олександровича.

До слова запрошуємо класного керівника Крилову Тетяну Іванівну

Ведуча. Джевага Сергій Олександрович став першим випускником нашої школи, який віддав життя за незалежність і суверенітет України ще до початку повномасштабного вторгнення. Він був дуже скромним, тихим, товариським, займався спортом. І хоча мав силу, ніколи ні з ким не конфліктував, не встрявав у бійки. Мав неабиякі математичні здібності, брав участь у міських та обласних олімпіадах із математики, неодноразово ставав їх переможцем. Був гордістю школи, математичним генієм. Сергій загинув 2014 року під час виходу з «Іловайського котла» Донецької області. За особисту мужність і героїзм, виявлені в захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі під час російсько-української війни нагороджений орденом «За мужність» II ступеня (25.03.2015) та «Іловайським хрестом» (посмертно).

Надаємо слово вчителю Сергія Олександровича, заступникові директора з навчально-виховної роботи Мальованій Ользі Іванівні.

Ведучий. Серед загиблих ще один наш випускник – Руденко Олег Миколайович. Удова згадує, що він був люблячим чоловіком, прекрасним батьком та уважним сином, а для решти – справжнім другом. З Олегом було легко. Він був надійним, доброзичливим, щирим, життєрадісним, знаходив

вихід із будь-яких ситуацій. Про таких кажуть: «Із ним я б пішов у розвідку». У лютому 2022 року Руденко Олег Миколайович вступив до лав Прилуцької територіальної оборони. Через місяць, 22 березня, під час виконання бойового завдання – мінування мосту через протоку річки Смош у селі Зоцівка Прилуцького району – він загинув. Нагороджений орденом «За мужність» III ступеня посмертно (12.08.2022 р.)

Надаємо слово вдові Руденко Інні Сергіївні.

Ведуча. Миколу Віталійовича Бачиша пам'ятають дуже доброю, комунікабельною, чесною та справедливою людиною. Ставав на захист Батьківщини 2014 та навесні 2022 року. Микола був веселої вдачі, завжди міг підтримати, допомогти чи просто вислухати. Він заряджав енергією і позитивом своїх побратимів, а рідних завжди заспокоював і говорив, що все буде добре.

Микола мав позивний «Джокер», був відважним та сміливим у бою. 06 листопада 2022 року наказом Головнокомандувача Збройних сил України був відзначений почесним нагрудним знаком «Сталевий хрест». Урятував життя багатьох побратимів, винісши їх із поля бою, проте сам загинув 30 червня 2023 року під час виконання бойового завдання на Донеччині. Відзначений орденом за мужність III ступеня (24.10.2023 р.) посмертно. У Миколи залишилися дружина, маленька донечка. Вість про його смерть була тяжкою. Микола Бачиш залишився в наших серцях, нагадуючи всім, що життя дорожче за все і що ми повинні цінувати та пам'ятати тих, хто віддає своє життя за незалежну і вільну Україну.

Слово надаємо класному керівникові Плаван Наталії Михайлівні.

Ведучий. Походня Ярослав Романович, лейтенант Збройних Сил України, закінчив Одеську військову академію та обіймав посаду командира взводу. Він був не просто колишнім учнем, він мав людські якості, які робили його особливим. Ярослав був тим, хто не просто говорив про позитивні зміни, але й особисто сприяв їх реалізації, завжди був готовий взяти на себе будь-яке завдання чи обов'язок, виконуючи їх з великим ентузіазмом та відданістю. Молодий офіцер загинув на Донеччині 20 травня 2022 року під час виконання бойового завдання. Ярослав Романович так і не встиг побачити свого місячного первісточка Артемчика. Відзначений почесним нагрудним знаком «За досягнення у військовій службі» II ступеня (31.03.2022) та орденом «За мужність» III ступеня (05.04.2022). Нагороджений орденом Богдана Хмельницького III ступеня (посмертно).

До слова запрошуємо класного керівника Ярослава Бондаренка Артема Олександровича.

Ведуча. Слово надаємо однокласниці Ярослава та подрузі дитинства Коваленко Олександрі.

Ведучий. Війна і смерть невблаганні. На жаль, у найважчі роки боротьби вона забирає найкращих. Не питає, хто ти, чи є в тебе сім'я. Може, тебе чекає молода гарна дружина, може, твоя мати мріє про онуків, може, ти ще не здійснив своїх мрій, не все зробив, ще хочеш жити. Ні, не питає. Війна і смерть

– безжальні. Горе прийшло і в родини Гречаного Богдана, Радченка Василя, Панченка Дмитра та Тесленка Володимира.

Спогадами про них поділиться класний керівник Ворона Катерина Микитівна. Спогади про Богдана Гречаного дуже світлі. Він був веселою людиною, на обличчі завжди сяяла посмішка. Немає жодної світлини, на якій він був би серйозним. На жаль, Богдан рано втратив маму, а вітчим одружився вдруге. Був дуже важкий період у його шкільному житті. Незважаючи на це, хлопець залишався душею компанії, ніколи не відмовляв у жодному проханні допомогти, навіть тоді, коли був зайнятий. Дуже любив бабусю, поважав друзів. Під час виконання бойового завдання з виявлення і знищення сил противника на Харківщині 09 жовтня 2023 року Богдан Гречаний загинув.

Тесленко Володимир був тим, хто привертав увагу своєю щирістю і відвертістю. Таким його згадують в колі однокласників. Володимир – єдиний син у родині, єдина надія та опора. Він завжди був готовим до жартів та добрих витівок. Легко ладнав із людьми, умів підтримати серйозну розмову або просто пожартувати, щоб розсмішити друзів, був гарним товаришем.

Дуже спокійної вдачі був Радченко Василь. Він зростав у набожній родині. Ріс порядним, чемним хлопцем. Ніколи ніхто не чув нарікань на нього. Василь був мовчазним і привітним одночасно. На його обличчі завжди була посмішка. Під час повномасштабного вторгнення, не вагаючись, став на захист Батьківщини. Був умілим, сміливим, умотивованим бійцем. Василь Володимирович загинув 26 червня 2024 року під час штурмових дій противника на Донеччині. Без батька залишився маленький синок.

Панченко Дмитро був тим, хто привертав увагу своєю щирістю і відвертістю. Цей красень ладен був «розбити серця» багатьом однокласницям. Його врода вражала. Дмитро був веселої вдачі, майстром на різні витівки, любив жартувати. Пройшовши строкову службу, працював на різних підприємствах міста. Коли розпочалася повномасштабна війна, долучився до лав добровольців. Дмитро мав позивний «Панч». 24 червня 2024 року під час виконання бойового завдання із захисту територіальної цілісності Батьківщини в районі ведення бойових дій у Харківській області загинув. Удома татка так і не дочекався маленький синочок.

Ведуча. Мороз Олег Володимирович боронив Україну на сході з 2014 року. Після 24 лютого добровільно вступив до лав Збройних Сил України, воював у гарячих точках: Волновасі, Новогригорівці, Слов'янську. Олег Володимирович мав величезний авторитет і користувався повагою серед командування та побратимів, особливо серед молодих новоприбулих воїнів. Навчав їх. За знання, мудрість і бойовий досвід прозвали його дідом. За станом здоров'я був переведений у Ромни. 11 червня 2023 року через тяжку хворобу відійшов у вічність.

Ведучий. Доля наших захисників – іти вперед зі зброєю в руках, звільняти кожен клаптик рідної землі, ухилятися від пострілів та вибухів, підстраховувати побратимів, а в години тиші й відпочинку заспокоювати рідних та близьких, переконувати їх, що все добре і всі обов'язково повернуться додому.

В'ячеслав Антипенко був сповнений і рішучості, і мужності. Він брав участь в антитерористичній операції. А потім, за покликом серця, із перших днів повномасштабної війни став на захист нашої держави. Проходив службу на посаді техника енерго-механічного відділу військової частини А 4245.

Ведуча. 7 березня 2024 року доєднався до зведеної стрілецької бригади Повітряних Сил України, щоб зі зброєю в руках захищати країну від російського агресора. За час проходження військової служби з позивним «Антип» зарекомендував себе як грамотний, дисциплінований, вимогливий, військовослужбовець та як людина, яка дотримується свого слова. Службові обов'язки В'ячеслав Григорович завжди виконував на професійному рівні, користувався заслуженим авторитетом серед підлеглого та керівного особового складу. Відданий військовій присязі на вірність українському народові, під час ведення бойових дій на харківському напрямку отримав вибухове поранення та помер 07 червня 2024 року в обласній лікарні міста Харкова від отриманих травм. Єдину дитину втратили батьки.

Звучить вірш Соломії Українець «Україна нескорена»

Мечем рубана
та непокорена,
Я не бідна є – пограбована,
Калиною, солов'їною,
Богом названа УКРАЇНОЮ!
Була панною, йшла лайкою,
Душу гріла я вишиванкою,
І молилася не чужинською,
українською, материнською.
У небо шляхом я піднімалася,
Боронилася, не здавалася,
Стану гордо я над руїною,
Богом названа УКРАЇНОЮ!

Звучить пісня «Боже, Україну збережи» у виконанні Тетяни Миколаївни Карпенко.

Ведучий. За те, що живемо в затишних оселях, маємо змогу навчатися та працювати, дякуємо нашим титанам. Вони твердо тримають позиції та постійно відбивають напади ворогів.

Ведуча. На світі чимало різних професій, і всі вони є важливими для суспільства. Одні здобувають у коледжах чи вишах. А є професії, які, окрім знань, вимагають терпіння, виваженості, мужності, стійкості та навіть героїзму.

Ведучий. Цього не навчитись у жодному закладі, бо формують їх оточення, суспільні обставини. Ідеться про героїв. І ми горді тим, що маємо стільки патріотів із хоробрими серцями, які рятують Україну. І саме одному з них присвячуємо наступну сторінку. Це Дмитро Мамич. Він закінчив престижний виш, працював в Україні, а згодом – у Польщі. За кілька днів після повномасштабного вторгнення повернувся додому. По-справжньому любить

свій край, країну, оскільки без вагання зразу став добровольцем. І зараз Дмитро мужньо захищає кордони нашої Батьківщини. **Запрошуємо Вас до виступу.**

1. Як саме Ви потрапили на фронт і що надихнуло взяти до рук зброю? Де служили?

2. Що Вам найбільше запам'яталося? Який спогад про війну є найсильнішим?

3. Як Ви схарактеризували б побут і матеріальне забезпечення армії (одяг, продукти харчування)?

4. Що можете сказати про озброєння української армії?

5. Наразі популярним став пес Патрон. Чи маєте Ви якихось тварин у загоні?

6. Як місцеве населення в зоні бойових дій ставиться до української армії? Кого воно підтримує?

7. Що (або хто) Вас найбільше підтримує на війні?

8. У Вас є бойові нагороди? Які це нагороди і за що ви їх отримали?

9. Що можете побажати нашим здобувачам освіти?

Ведуча. Дякуємо Вам, Дмитре, за мирне небо над домівками й бажаємо як найшвидше повернутися додому з перемогою. Зичимо доброго здоров'я, сімейного благополуччя, щастя та дякуємо, що завітали до нас на гостину. (Учні дарують Дмитру квіти, а його побратимам браслети та малюнки).

Пропонуємо вашій увазі поезію, написану Дмитром Мамичем.

Лежу в окопі, дощ, сира земля...
Стріляють танки, «Гради», «Тополя»,
Свист кулі снайпера, ворожі міни...
Перед очима лиш обличчя сина,

Дружини, доньки, батька чи матусі...
За них я з побратимами борюся.
За їх свободу, волю і майбутнє.
Бо кожен з нас, хто зараз тут присутній,

Хто захищає з автомата, з дрона,
На танках, хто тримає оборону,
І у повітрі, на землі, на морі –
Ніхто не хоче жити у неволі.

Боїться кожен з нас, та не за себе:
Один залишив сина, бо так треба.
Другий весілля доньки не побачить,
Але собі ніколи не пробачить,

Якщо пропустить ворога до хати.
Адже удома жінка, батько, мати,
Рідня, котра щодня дзвінка чекає,
Але... чи дочекається – не знає...

Ведучий. Не менш патріотично налаштованою є і дружина Дмитра, Марія. Вона встигає все: і бути люблячою мамою для

прекрасних діточок, і працювати, але зараз більше її часу займає волонтерство. Про те, що саме вона робить, коли все встигає, зараз ми й почуємо.

Запрошуємо до слова Мамич Марію.

Ведуча. Сьогодні твориться українська історія, учасниками якої є ми самі. І від кожного з нас залежить доля нашої Батьківщини. Від нас залежить, чи Україна і надалі буде суверенною державою, чи буде під владою росії. Сьогоднішні події в Україні не дають спати кожному свідомому українцю.

Ведучий. Не залишаються осторонь наближення перемоги й учні нашої гімназії. Вони активно долучаються до різноманітних заходів. Разом із учителями розпускали мішковину, плели маскувальні сітки на базі інших професійних закладів. Виготовляли святкові листівки та окопні свічки, збирали кришечки від пластикових пляшок на дрони, приносили бляшанки (для окопних свічок), теплі речі, засоби особистої гігієни, овочі, тканину, старі роутери (для виготовлення дронів), ланцюги від бензопил та велосипедів.

Ведуча. Декілька разів проводили благодійні ярмарки на потреби ЗСУ. Так 1 жовтня, у День захисників та захисниць, за вилучені кошти придбали газові печі та балони, пастки для гризунів, вологі серветки та медикаменти (усе це відправили 4-му прикордонному загону ПШКР).

Звучить пісня «Волонтер» і одночасно демонструються світлини учнів гімназії № 2.

Ведуча. Підтримка ЗСУ – це не просто проєкт. Це наш спосіб продемонструвати вдячність захисникам, які щодня ризикують життям заради нашої спокою. Це наш спосіб показати, що ми єдині, що всі ми українці, що разом ми переможемо!

Звучить вірш Наталії Коноваленко «А миру хочеться усім...»

А миру хочеться усім:
Старим, дорослим і малим...
Щоб всюди тиша, всюди спокій...
І небо мирне, голубе, високе...
Щоб під вікном пташки співали,
Яскраві квіти розквітали
І ночі мирними були...
І щоб сирени не волали,
І щоби дрони не дзижчали,

Щоб діти мирно в ліжках спали...
Щоб згинула страшна війна...
Щоб здобули ми Перемогу...
Щоб наші воїни-сини
Живі вернулись до порогу...
Благаєм, Господи, здійсни
Ці наші мрії і бажання!
Щоб ми проснулись без війни
Одного ранку на світанні...

Пісня «Будь ласка, не вбивайте нас»

Ведучий. Дякуємо всім, хто прийшов до нас, щоб разом згадати наших випускників та віддати честь усім Героям України!

Ведуча. Звучить пісня на слова вчителя інформатики Бондаренка Артема Олександровича «Разом до Перемоги!»

(Вручення квітів родичам загиблих випускників під час виконання пісні)

Ведучий. На цьому наш захід у гімназії оголошено завершеним.

(Звучить гімн)

А тепер запрошуємо всіх охочих пройти на центральну міську площу (Алею Героїв) для покладання квітів до банерів загиблим воїнам, нашим випускникам.

РОЗДІЛ III. РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В МЕЖАХ ОСВІТНІХ ГАЛУЗЕЙ

3.1. Мовно-літературна освітня галузь

Світлана Молочко,

завідувач кафедри філологічних наук та методики їх викладання;

Людмила Коткова, кандидат філологічних наук, доцент;

Тетяна Матюшкіна, кандидат педагогічних наук, доцент;

Оксана Косінова, кандидат філологічних наук, доцент

Невід’ємним складником формування громадянської свідомості, національної ідентичності та активної життєвої позиції здобувачів освіти є національно-патріотичне виховання, що сприяє формуванню в учнів почуття любові до України, поваги до рідної мови, культури, традицій, історії, готовності захищати державу, зберігати її цінності, усвідомлювати себе частиною українського народу.

Національно-патріотичне виховання сьогодні — це не лише напрям освітньої політики, а життєва потреба суспільства, яке виборює свою свободу, мову та культурну ідентичність у часи війни. Освітянам Чернігівської області, які працюють в умовах реальної загрози, належить особлива місія — виховувати свідомих громадян, здатних захищати демократичні цінності, традиції й історичну правду.

Мовно-літературна освітня галузь — одна з найефективніших платформ для реалізації патріотичного потенціалу засобами слова, оскільки мова і література є основними носіями культурної пам’яті, історичної правди та духовних цінностей українського народу. Тому вкрай важливо формувати у здобувачів / здобувачок освіти почуття любові до України, поваги до її історії, культури, мови; навички критичного мислення для осмислення історичних та сучасних подій; потреби збереження і розвитку української мови як чинника державності. Кожен урок — це можливість не лише вдосконалити мовну компетентність учня, а й укріпити його почуття належності до українського культурного простору. Через мову формується образ держави, інтерес до народної творчості, літератури, історичного контексту розвитку українського слова. І саме тому викладання української мови, української і зарубіжної літератур має включати патріотичні сенси як ключовий компонент.

Так, у меті мовно-літературної освітньої галузі (відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти, концепції «Нова українська школа») зазначено, що, розвиваючи компетентного мовця і читача, ми робимо

акцент на формуванні гуманістичного світогляду представників молодого покоління, володінні українською мовою, духовному, культурному та національному самовираженні та міжкультурному діалозі.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

Педагогічна діяльність має ґрунтуватися на таких засадах:

1. Ідентифікаційний підхід — формування української ідентичності шляхом занурення в національну культуру, мову, літературу, звичаї.
2. Інтеграція змісту — включення патріотичних тем у всі навчальні предмети, виховні заходи, неформальні активності.
3. Особистісно-орієнтована педагогіка — опора на учнівський досвід, рефлексія почуттів і переконань через творчість, обговорення, рольові дії.
4. Активна участь — учні повинні бути не спостерігачами, а учасниками.
5. Медіа- та інформаційна грамотність — критичне мислення щодо інформаційної політики, знання про маніпуляції та історичну правду.

Таке виховання має бути живим, сучасним і глибоко особистісним. Лише тоді дитина відчує не зовнішній обов'язок, а внутрішню потребу бути українцем.

В основі ефективного національно-патріотичного виховання лежить цілісна система, що охоплює:

- ✓ активне використання української мови як засобу формування національної ідентичності;
- ✓ опрацювання літературної та історичної спадщини України, зокрема творів Тараса Шевченка, Івана Огієнка, Івана Франка, Василя Стуса, Ліни Костенко, Сергія Жадана, Андрія Кокотюхи та ін.;
- ✓ обговорення актуальних суспільно-політичних подій на уроках, а також у позакласній роботі;
- ✓ залучення учнів до проєктної, волонтерської та меморіальної діяльності (створення відео, виставок, участь у благодійних ініціативах на підтримку ЗСУ);
- ✓ формування інфомедійної грамотності через аналіз сучасної журналістики, вивчення мовної політики, протидію дезінформації.

Відповідно основними завданнями національно-патріотичного виховання учнів у мовно-літературній освітній галузі є:

- ✓ виховання шанобливого ставлення до української мови як державної;
- ✓ формування ціннісного ставлення до національної літературної спадщини;
- ✓ ознайомлення із життям і творчістю письменників-патріотів;

✓ аналіз мовних та літературних текстів у національно-патріотичному аспекті;

✓ залучення учнів до мовно-літературної творчості на патріотичну тематику.

Особливої уваги потребує мовна ідентичність: педагог має бути мовним взірцем і культурним провідником. Пропонуємо використовувати художні та публіцистичні тексти, які розкривають боротьбу українського слова — від доби Розстріляного Відродження до сьогодення.

Методи і прийоми, які радимо використовувати:

- ✓ проєктна діяльність (від шкільного музею до TikTok-відео);
- ✓ мовно-літературні дослідження;
- ✓ тематичні дискусії та дебати;
- ✓ рольові патріотичні ігри та інсценізації на основі творів літератури;
- ✓ творчі конкурси, флешмоби, фестивалі;
- ✓ інтерактивні читання, кіноаналіз;
- ✓ інтеграція з медіаосвітою: перегляд і аналіз патріотичних відеоматеріалів, пісень, кліпів, фільмів.

Із метою підтримання в умовах воєнного стану патріотичного українознавчого контенту в освітньому процесі для учнів, які перебувають за кордоном або на тимчасово окупованій території, експертні комісії Міністерства освіти і науки України пропонують модифіковані (скорочені) програми з української мови, української літератури. (Наказ МОН України від 16.05.2024 № 701 «Про затвердження Рекомендацій щодо використання модифікованих програм з української мови, української літератури, історії України, географії для закладів загальної середньої освіти» <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-rekomendatsii-shchodo-vykorystanniamodyfikovanykh-prohram-z-ukrainskoi-movy-ukrainskoi-literatury-istorii-ukrainyheohrafii-dlia-zakladiv-zahalnoi-serednoi-osvity>).

Навчальна та методична література з української мови, української літератури, зарубіжної літератури, інтегрованих курсів мовно-літературної освітньої галузі (з активним національно-патріотичним компонентом), зазначена в Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки, що розміщений на офіційному сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» <https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>.

Рекомендуємо такі форми реалізації національно-патріотичного виховання у 5-8, 9-11 класах.

Перелік тем для виховних годин, які можна проводити в школах Чернігівщини (і не тільки), інтегруючи національно-патріотичне виховання.

1. Мова — ДНК нації: як українська формує нашу ідентичність.
2. Василь Стус: поет, який не скорився імперії.
3. Символіка України: що означає тризуб, прапор, гімн.
4. Герої не вмирають: сучасні захисники України.
5. Коли книжка — зброя: як література впливає на свідомість.
6. Що таке справжній патріотизм? — розмова про цінності.
7. Україна в об'єктиві: історія через світлини та відео.
8. Іван Огієнко: державник, мовознавець, духовний провідник.
9. «Паляниця» ідентичності: чому важливо плекати своє.
10. Колоніальні практики і мова: як імперія знищувала українське.

Перелік тем шкільних проєктів (групових або міжкласних).

1. «Шкільна мапа пам'яті» — створення інтерактивної карти з історіями героїв громади.
2. «Словник вільного українця» — учні укладають сучасний патріотичний словничок.
3. «Щоденник війни очима дитини» — виставка малюнків, есе, фотографій.
4. «100 років українського слова» — дослідження еволюції мови через цитати і тексти.
5. «Родовід нескорених» — пошукова робота про рідних, які боролися за Україну.
6. «Тиха акція» — розвішування листівок із цитатами В. Стуса, І. Огієнка, сучасних захисників.
7. «Патріотична раптівка» — короткі виступи про мову, віру, боротьбу.
8. «Лист поету» — написання листів письменнику (наприклад, Василю Стусу) як уособленню нескореності.
9. «Говоримо українською» — тижні підтримки рідної мови у шкільному середовищі.
10. «Інста-патріот» — ведення патріотичного шкільного акаунта з контентом учнів.

Перелік дискусійних тем (для 8–11 класів):

1. Чи можна бути патріотом без військової форми?
2. Чому мова — не лише засіб спілкування, а форма боротьби?
3. Чи зникає нація без культури?
4. Чи мають митці право на аполітичність під час війни?
5. Свобода чи порядок: що важливіше в часи війни?
6. Хто такий «герой» у ХХІ столітті?
7. Декомунізація: руйнування пам'яті чи її очищення?
8. Чи можемо ми пробачити після перемоги?
9. Чи є мова зброєю?

10. Українська пісня — інструмент опору?

На уроках української мови і літератури

1. Творчі роботи (есе, твори-роздуми) за темами:

- «Що для мене Україна»
- «Якою я бачу мову майбутнього»
- «Україна в моєму серці»
- «Моя мова — моя незалежність»
- «Слово, що формує націю»
- «Мова як зброя національного духу»
- «Я — нащадок нескореного народу»
- «Українська література: голос правди і гідності»
- «Пам'ятаємо, бо живемо: Герої Небесної Сотні»
- «Що означає бути патріотом у ХХІ столітті»
- «Образ Батьківщини у творах українських поетів»
- «Свобода — моя внутрішня сила»
- «Українська пісня — душа народу»
- «Молодь і Україна: шлях до майбутнього»
- «Слово проти зброї: сила літератури в боротьбі за незалежність»
- «Мій рід — моє коріння, моя сила»
- «Звитяга і пам'ять: що означає героїзм для мене»

2. Робота з текстами публічних виступів державних діячів, інтерпретація патріотичних гасел, афоризмів, прислів'їв.

3. Використання вправ на формування мовної культури як показника громадянської свідомості.

4. Аналіз художніх творів, що мають національно-патріотичне спрямування (твори Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Олександра Олеся, Василя Стуса, Ліни Костенко, сучасних авторів).

5. Обговорення тем боротьби, жертвовності, гідності, свободи у творах.

6. Проведення літературних читань, присвячених визначним історичним подіям: День Соборності, День Героїв Небесної Сотні, День Захисників і Захисниць України.

Популяризація української мови в полікультурному просторі

Українська мова є не лише засобом комунікації, а й важливим чинником збереження національної ідентичності, державності, культурної спадщини.

Сучасні реалії стали поштовхом для переосмислення українським суспільством багаторічних традицій ставлення до державної мови. Повномасштабне російське вторгнення в Україну дало розуміння суті цинічної брехні російської пропаганди, мета якої — не лише дискредитувати мову, а й поставити під сумнів власне існування українського народу й України. Тому для багатьох українців війна стала одним із головних чинників переходу на українську мову, але при цьому продовженням багаторічної мовної суперечки з

тими, хто так і не відстежив причиново-наслідкових зв'язків між російською агресією та мовою спілкування в історичному аспекті.

На сьогодні роль української мови зростає: вона стає національним феноменом, могутнім засобом захисту й боротьби проти ворога, символом нескореності, бо ідентифікує кожного українця, демонструючи його громадянську позицію й національну самосвідомість. Мова є не лише засобом спілкування, а й природним резервуаром інформації про навколишній світ. Тому надзвичайно важливо популяризувати українську мову в сучасному комунікативному просторі, адже саме вона є візитною карткою особистості, громади, міста, країни. «Українська мова – це код нашої нації, це один із маркерів ідентичності» (О. Забужко).

Зазначимо, що першою в переліку ключових компетентностей у Державному стандарті базової середньої освіти (2020 р.) є вільне володіння державною мовою.

З метою популяризації української мови в полікультурному просторі, активної роботи з культури українського мовлення здійснюється реалізація інноваційного проєкту «Легідна українізація» (спільно із «Суспільне Чернігів» (філія АТ «НСТУ» «Чернігівська регіональна дирекція»); автор і ведуча – Молочко С.Р., завідувач кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання ЧОІППО імені К.Д. Ушинського). Матеріали інноваційного проєкту з популяризації української мови розміщено на сайті Управління освіти і науки обласної державної адміністрації ЧОІППО імені К.Д. Ушинського <https://uon.cg.gov.ua/index.php?id=38388&tp=1&pg>, https://choippo.edu.ua/?page_id=40222.

Формування читацької компетентності на матеріалі творів чернігівських митців

Важливим складником національно-патріотичного виховання є популяризація читання творів українських письменників, зокрема представників Чернігівщини. Цей аспект передбачений чинними програмами з української літератури, інтегрованих курсів. На сьогодні актуальною є реалізація Стратегії розвитку читання на період до 2032 року «Читання як життєва стратегія» (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03 березня 2023 року № 190-р). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190-2023-%D1%80#Text>

Радимо використовувати у роботі матеріали інноваційного культурно-просвітницького проєкту «Літературна палітра Чернігівщини», який є своєрідною інтеграцією локального літературознавчого контенту в загальноосвітній простір і поєднує традиційні та сучасні цифрові інструменти задля сприяння розвитку читацької культури учнів і вчителів.

https://choippo.edu.ua/?page_id=44829.

Основними структурними компонентами проєкту є:

✓ *Літературна мапа Чернігівщини* (інтерактивний ресурс, що показує географію життя та творчості письменників Чернігівського краю – корисний для уроків, екскурсій та краєзнавчих проєктів. Мапа вміщує 5 районів області, портрети письменників, короткі біографічні відомості та переклад англійською мовою);

✓ *Літературний путівник* (довідковий матеріал із біографіями письменників Сіверського краю та їхніми творами);

✓ *Програма для 5–11 класів* (адаптована навчальна програма, що інтегрує регіональний контент у шкільну літературу – від 5 до 11 класу, підготовлена на основі чинних програм з української літератури з урахуванням компетентнісного підходу до викладання предметів мовно-літературної освітньої галузі; упорядники: Молочко С.Р., Матюшкіна Т.П.)
https://drive.google.com/file/d/1rOIYTz6wx7vJ1A_koIec6U-cy4xUJuyB/view

✓ *Презентація кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання «Література рідного краю»* (містить основні методичні підходи до викладання літератури рідного краю, що поєднують філологічну та культурологічну освіту в межах проєкту).

✓ *Рубрики: «Корифеї», «Сучасність», «Методика»*

У межах проєкту розміщено матеріали *«Сучасна Прилуччина в слові та образах»* (керівник – Романченко О.С.).

<https://drive.google.com/drive/folders/1ErE2CgIFMgfwjn2k98xJ81K26nWFwpo>

Позакласна діяльність

Позакласна робота з української літератури – це система заходів із певною навчальною метою, завданнями і науково-методичним забезпеченням. Окрім патріотичної спрямованості, ця форма допомагає у вирішенні таких освітніх завдань:

- формування естетичного ідеалу здобувачів освіти;
- формування високої мовної культури;
- розвиток індивідуальних творчих здібностей;
- виховання культури спілкування і взаємин між учнями.

Найпопулярнішими формами позакласної роботи є:

- ✓ Тематичні вечори, конкурси декламаторів, зустрічі з митцями, воїнами-захисниками.
- ✓ Виставки книжок, презентації проєктів «Мова мого народу», «Літературний фронт України».
- ✓ Участь у патріотичних флешмобах, акціях, проєктах («Слово на захист України», «Мовна варта»).
- ✓ Літературно-мистецька вітальня.

Літературно-мистецька вітальня є мультикультурною формою позакласної роботи, що дозволяє поєднувати літературну творчість, мистецтво, історико-культурний компонент та особистісну активність учнів.

Для створення літературного контенту мистецької вітальні варто обирати твори, що утверджують українську національну ідентичність, популяризують історичну пам'ять, державну мову, культуру, традиції, зокрема: Тараса Шевченка, Лесі Українки, Ольги Кобилянської, Івана Нечуя-Левицького, Миколи Гоголя, Михайла Старицького, Леоніда Глібова, Пантелеймона Куліша, Михайла Коцюбинського, Павла Загребельного та ін. Також варто дбати про популяризацію творчості сучасних письменників (Ліни Костенко, Оксани Забужко, Анатолія Дністрового) та митців рідного краю (Ганни Арсенич-Баран, Леоніда Горлача, Дмитра Іванова, Олекси Ющенка, Ніни Терещенко, Ніни Арендар) та ін.

Перед ознайомленням зі сценарієм важливо занурити учнів у історичні обставини, епоху, до яких належить твір чи образ, що стане основою для постановки. Школярі повинні не лише знати факти історичної доби, а й емоційно відчувати її атмосферу. Таке занурення сприятиме глибшому розумінню змісту твору, мотивів персонажів, особливостей побуту, мови, стилістики, а також суспільно-політичного й культурного контексту того часу, що сприятиме формуванню усвідомлення свого місця в історії.

Поєднання літературного слова з різними знаковими системами (музикою, живописом, театром, народним одягом, елементами декору в українському стилі тощо) забезпечить інтермедіальну інтеграцію виховних і мистецьких компонентів.

Після виступів доречно пропонувати учням поділитися враженнями. Таке емоційно-рефлексивне обговорення поглиблюватиме розуміння моральних і духовних сенсів твору, розвиватиме емпатію, формуватиме ціннісні орієнтири.

Літературно-мистецька вітальня є потужним засобом формування національно-патріотичної свідомості учнів, сприяє глибокому емоційно-ціннісному залученню до духовної спадщини українського народу, активізує особистісний потенціал здобувачів освіти. Її використання в позакласній роботі потребує методичної підготовки, творчого підходу й орієнтації на гуманістичні цінності сучасної національної освіти.

Шляхи реалізації українознавчого контенту на уроках зарубіжної літератури

Перекладна література в нашому культурному житті, починаючи від княжої доби, відіграє надзвичайно важливу роль як виховний засіб, як засіб формування та самовиразу нації...

Р. Зорівчак

Одним із пріоритетних векторів розвитку Нової української школи є гуманітарний, зміст якого визначають навчальні предмети мовно-літературної галузі, зокрема українська та зарубіжна літератури, спрямовані на розвиток духовності здобувача освіти, формування національно свідомої особистості.

Саме тому сьогодні в ході реалізації Концепції «Нова українська школа» *україноцентризм*, покладений в основу навчальних програм, провідна функція яких полягає у *«вихованні моральних і громадянських якостей, національної свідомості, відповідальності за збереження духовних надбань України й людства»*, є провідним вектором науково-методичного забезпечення навчальних предметів, згідно з якими українознавчий контент стає обов'язковою змістовою складовою новітніх підручників та навчальних матеріалів [1].

На уроках зарубіжної літератури учителі мають змогу вповні дотримуватися *націоцентричного напрямку як провідного в освіті України*.

Так, інформація про Україну, розміщена в сучасних підручниках із зарубіжної літератури (висловлювання українських дослідників і діячів культури, відомості про пам'ятні місця України, пов'язані із зарубіжною літературою, ілюстрації українських художників, матеріали про українських перекладачів тощо) допомагає учням краще усвідомлювати факти і явища іншої культури, які презентуються на уроках зарубіжної літератури. Особливу увагу приділено виявленню міжлітературних зв'язків української та інших національних літератур.

Основні напрями формування національної ідентичності учнів на уроках зарубіжної літератури визначені ще в 2016 році Жанною Клименко, доктором педагогічних наук, професоркою кафедри методики викладання світової літератури НПУ імені М.П. Драгоманова:

- вивчення української тематики в зарубіжній літературі;
- Україна в біографії зарубіжного письменника;
- розкриття теми патріотизму в інонаціональних творах;
- вивчення національно-патріотичного аспекту біографії зарубіжного автора;
- вираження своєрідності української культури в ході вивчення в інонаціональних творів;
- формування уявлення учнів про роль української перекладацької школи в духовному поступі нашого народу.

Науково-методичний комплекс матеріалів, присвячених реалізації українознавчого контенту на уроках зарубіжної літератури, представлений у списку рекомендованої літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берднікова С., Фесенко Л. «В нас єдина мета – Україна свята, нездоланна ніким і ніколи». Урок-читацька конференція за кіносценарієм Анатолія Покришнія «Між двома дощами». Українська мова і література. 2023. №78. https://drive.google.com/file/d/1rOIYTz6wx7vJ1A_koIec6U-cy4xUJuyB/view
2. Гальонка О.А. «Вітай, моя земле, зорю світанкову». Музично-поетична вітальня за творами Ганни Арсенич-Баран. *Педагогічні обрії № 1 (124)*. Чернігів. 2023. С. 22–29.
3. Гальонка О.А. Мистецька вітальня «Несем любов тобі, моя земля» за творами Кузьми Журби. *Педагогічні обрії № 4 (127)*. Чернігів. 2023. С. 45–51.
4. Гальонка О.А. Літературні екскурсії в національно-патріотичному вихованні здобувачів освіти. *Філософія освіти і педагогіка*. 2023. №53. С. 264-276. https://drive.google.com/file/d/1tuglgkdKz-qJ-rdfn_hN1RdgOgXW3YE6/view
5. Гальонка О.А. Театр поезії. Література рідного краю в позакласній роботі. Чернігів. 2022 <https://drive.google.com/file/d/1WjSPCLsT0mvZUYLMtb-kmNSDFLYmfCtK/view>
6. Гальонка О.А. Позакласна робота з української літератури. Чернігів. 2022 <https://drive.google.com/file/d/1g3A2HNFMSG60p9yFrrtmI7oTXDPi9EM/view>
7. Казаніна Т.О. Формування цілісної, патріотично свідомої, національно-мовної особистості в умовах воєнного часу. Українська мова і література. 2022. №74-75.
8. Калинич О., Коткова Л., Кремінь Т. Паляниця : українська для початківців. Тернопіль : Астон, 160 с.
9. Клименко Ж.В. Шкільний курс «Зарубіжна література» як чинник формування української ідентичності учнів/ Із доповіді на пленарному засіданні VII Міжнародної науково-практичної конференції «Літературний процес: становлення ідентичностей» (Київський університет імені Бориса Грінченка, 1 квітня 2016 р.).
10. Косінова О.М. Вплив духовної освіти на творчість П. Тичини. Наукові читання. До 300-річчя з дня народження Григорія Сковороди : збірн. наук. пр. (за мат. наук. читань). – Київ : ЛММК П.Г. Тичини в м. Києві; Рівне : О.Зень, 2023. С. 122–131.
11. Косінова О. М. Культурна спадщина митців ХХ століття (на прикладі творчості П. Тичини та М. Леонтовича) // Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції педагогічних, науково-педагогічних працівників та студентів «Модернізація мовно-літературної освіти: досвід, проблеми, перспективи» (до Міжнародного дня рідної мови). Чернігів, 2023
12. Коткова Л. Вияви мовної репрезентації концепту «освіта» в епістолярній спадщині Василя Стуса. Збірник тез доповідей науково-практичної конференції з міжнародною участю «Освіта Донеччини: історія, сьогодення та майбутнє» з нагоди 90-ї річниці заснування Донецької області. С. 232–237. <https://publishing.logos-science.com/index.php/books/article/view/269>
13. Коткова Л.І. Суспільно-політичні аспекти журналістики сучасної України. Українознавство в системі національної освіти, науки, гуманітарної політики держави: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції 25 жовтня 2022 р., Київ / ред. кол.: д.і.н., проф., засл. працівник культури України А. І. Павко (гол. ред.) та ін. Київ: НДІУ, 2023. 197 с. С. 57–60. https://ndiu.knu.ua/images/elektr_bibl/zbir-konf-25_10_22-3_tez.pdf
14. Коткова Л.І. Літературна освіта: виклики сьогодення. Шкільна літературна освіта: традиції і новаторство. Х Волошинські читання: зб. матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції / за заг. ред. Т. О. Яценко. Київ : Інститут педагогіки НАПН України, 2022. 273 с. С.102–107. <https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/2022-Zbirnyk-materialiv-VOLOSHYNSKI-CHYTANNYA-2022.pdf>
15. Коткова Л. Концептуальна картина світу в епістолярній спадщині Василя Стуса. Освіта Донеччини: історія, сьогодення та майбутнє: **колективна монографія** / відп. ред.

Д. Малєєв. Донецький ОБЛІППО. Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа». 2023. 283 с. (С.209–244) <https://publishing.logos-science.com/index.php/books/article/view/304>

16. Коткова Людмила. «Глибокі пекучі грані «Скрипниківки» Сергія Жадана». Українська літературна газета. № 9 (№ 353, вересень 2023). С. 35.

https://litgazeta.com.ua/reviews/liudmyla-kotkova-hlyboki-pekuchi-hrani-skrypnykivky-serhiia-zhadana/#google_vignette

17. Коткова Л.І. Мова як ключовий лінгвоментальний образ поетичної картини світу Сергія Жадана (на матеріалі збірки «Скрипниківка»). Література та культура Полісся. Вип. № 109. Серія «Філологічні науки». № 23 /відп. ред. і упоряд. Г. В. Самойленко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя. 2023. С. 220–233.

<https://lcp.ndu.edu.ua/index.php/polissia/article/view/1048>

18. Коткова Л. Державотворець і мовознавець Іван Огієнко. Філософія освіти і педагогіка. № 53. 2023. С. 209–221. DOI 10.13140/PHER.53.2023.12

https://drive.google.com/file/d/1tuglgkdKz-qJ-rdfn_hN1RdgOgXW3YE6/view

19. Коткова Л., Циганок Г. Вплив воєнного часу на мовну ідентичність українців. Актуальні питання гуманітарних наук. 2025. № 84. Том 2. С. 184–192.

https://aphn-journal.in.ua/archive/84_2025/part_2/31.pdf

20. Коткова Л. Мовна політика та колоніальна практика: аналіз передмови до радянського видання «Словаря української мови» (1958). Закарпатські філологічні студії. № 39. 2025. С. 15–21. http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/39/part_2/4.pdf

21. Коткова Л. Історична спадщина як основа майбутнього: культурологічний та освітній вимір. Матеріали VI Всеукраїнської міжгалузевої науково-практичної онлайн-конференції «Українське суспільство у перспективах розвитку: історичний, соціально-політичний, освітньо-педагогічний аспекти» в межах XVI Міжнародної виставки «Сучасні заклади освіти–2025». С.106–113.

<https://surl.lu/yfxogo>

22. Лисенко О.М. Національна ідентичність як культурологічний чинник виховання студентської молоді. *Карпатський край*. 2014. №1. С.247-256.

23. Матюшкіна Т.П. Перекладацька діяльність Павла Тичини (на матеріалі перекладу лібрето Ріхарда Вагнера до опери «Лоенгрін»). *Українська мова і література в школі*. 2016. №52. С. 20 – 29.

24. Матюшкіна Т.П. Збірник статей «Шляхи реалізації компаративної лінії в навчанні літератури». *Зарубіжна література в школі*. 2014. №13-14. С.61-92

25. Матюшкіна Т.П. Незабутні «Чари дитинства» у творах Олександра Довженка «Зачарована Десна» (1955) та Рея Бредбері «Кульбабове вино» (1957). *Зарубіжна література в школах України*. 2008. №6. С.10-12.

26. Матюшкіна Т.П. У ритмі життя природи: «імпресіоністичні ефекти» в зображенні світу природи Михайлом Коцюбинським та Кнутом Гамсуном. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2010. № 5. С.45-51.

27. Матюшкіна Т.П. «Майстри розкріпаченого вірша» Еміль Верхарн (1855 – 1916) і Павло Тичина (1891 – 1967) Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. 2011. №1. С.33-38.

28. Матюшкіна Т.П. Формування ціннісних орієнтирів особистості в ході вивчення зарубіжної літератури шляхом використання українознавчого контенту навчальних програм для учнів 5–11 класів закладів загальної середньої освіти. *Філософія освіти і педагогіка*. 2023. №53. С.246-263.

29. Матюшкіна Т.П. «Високий той образ за правду борця...». Українська версія «вічного» образу Дон Кіхота Бориса Грінченка: методичний аспект / Т. П. Матюшкіна, М. В. Матюшкін. // *Proceedings of VIII International Scientific and Practical Conference Liverpool, United Kingdom 28-30 March 2024. – 2024. №8. С. 203–213.*

30. Молочко С.Р. «Якою мірою вимірювати мир...». ДИТЯЧІ МУЗИ, ЯК СУЧАСНІ АРКЕБУЗИ : Альманах дитячих творів переможців Всеукраїнського конкурсу «Стежками Каменяря». Дрогобич. Північ, 2023. 392 с. С.376–377.

31. Молочко С.Р. Популяризація української мови в сучасному комунікативному просторі як важливий інструмент формування висококультурної особистості (радіо- і телепроект «Легідна українізація»). *Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Стан, проблеми та перспективи розвитку мовно-літературної освіти в умовах реалізації продуктивної освітньої стратегії* (до Міжнародного дня рідної мови) (Чернігів 21–22 лютого 2023 року), 2023. С. 237–243.

32. Молочко С. «Спілкуймося рідною – відчуваймо серцем»: популяризація української мови як важливий складник реалізації державної мовної політики (за матеріалами проекту «Легідна українізація»). Педагогічні обрії. 2023. №4. С. 36–42.

33. Молочко С. Р., Матюшкіна Т.П. Вивчаємо літературу рідного краю. *Українська мова і література в школі*. 2023. №78. С. 3–7.

34. Молочко С.Р. Тематичні тести за творчістю Олександра Довженка. *Українська мова і література в школі. Спецвипуск*. 2018. № 59 – 60. С. 54 – 61.

35. Молочко С.Р. Формуємо компетентну, гармонійно розвинену особистість. Педагогічні обрії. 2020. №6 (114) С. 57 – 63.

36. Молочко С.Р. Вивчення творчості М. Коцюбинського в мистецькому контексті // Матеріали Всеукраїнської конференції до 155-річчя від дня народження Михайла Коцюбинського «Художній світ прози Михайла Коцюбинського». Чернігів: Десна Поліграф», 2019. С. 139–149.

37. Ткачук С. Сучасні підходи до національно-патріотичного виховання молоді на сучасному етапі розвитку України. *Педагогічні обрії*. 2024. №1. https://drive.google.com/file/d/16Savejq0WminhVnvKrz9of_rSLg_uvyL/view

Педагоги області мають змогу підвищувати кваліфікацію в Чернігівському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського за тематичними програмами: «Літературне краєзнавство», «Вивчення літератури у взаємозв'язку із суміжними видами мистецтва», «Поетична терапія як засіб гармонізації психоемоційних станів особистості (із залученням літературного багатоголосся Ганни Арсенич-Баран), «Слово і медіапростір: сучасні технології національно-патріотичного виховання на уроках словесності».

У впровадженні елементів національно-патріотичного виховання в освітній процес стануть у пригоді матеріали друкованих видань Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського: «Українська мова і література в школі» https://choippo.edu.ua/?page_id=2054, «Педагогічні обрії» https://choippo.edu.ua/?page_id=2057, «Філософія освіти і педагогіка» https://choippo.edu.ua/?page_id=2051.

Отже, мовно-літературна освітня галузь відіграє ключову роль у національно-патріотичному вихованні, адже мова і література є носіями національної ідентичності, історичної пам'яті та духовних цінностей. Через

вивчення рідного слова й творів українських письменників формуються патріотична свідомість, почуття гідності, повага до культури й традицій народу.

Зміст мовно-літературної освіти у поєднанні з виховними цілями дає змогу ефективно формувати громадянську позицію учнів, розвивати у них відповідальність, національну свідомість та любов до України.

ДОДАТОК 6

Берднікова С., Фесенко Л. «В нас єдина мета – Україна свята, нездоланна ніким і ніколи». Урок-читацька конференція за кіносценарієм Анатолія Покришня «Між двома дощами».

https://drive.google.com/file/d/1rOIYTz6wx7vJ1A_koIec6U-cy4xUJuyB/view

ДОДАТОК 7

Тетяна Казаніна. Формування цілісної, патріотично свідомої, національно-мовної особистості в умовах воєнного часу.

https://drive.google.com/file/d/1bVzJNl-Kj_Ee4LAe6Ic05RpYh_J2fsxJ/view?usp=sharing

3.2. Громадянська та історична освітня галузь

3.2.1 Історія

Лідія Нестеренко,

*доцент кафедри суспільних дисциплін та методики їх викладання
ЧОІППО імені К.Д. Ушинського, кандидат історичних наук*

В умовах війни історична освітня галузь та національно-патріотичне виховання набувають в Україні особливого значення. Вони є ключовими інструментами формування свідомості громадян, зміцнення національної єдності та підтримки духу народу в складні часи.

На уроках історії здобувачі освіти усвідомлюють історичну місію українського народу – ретроспективну, сучасну і прогнозують прийдешню, вивчають столітню героїчну боротьбу за незалежність і бойові традиції українського народу, опановують закони сучасного розвитку людства, розвивають критичне системне мислення.

Ворог давно зрозумів, що історія – це зброя, й узяв її на озброєння не лише власного війська, а й усього російського суспільства. Рашизм – прямий наслідок насаджування російською державою спотвореного

«єдиноправильного» з її точки зору трактування історії й покарання за спроби відмінних від офіційної інтерпретацій історичних подій.

Відновленню історичної правди сприятиме робота учасників освітнього процесу з інформаційними джерелами про події української історії, знакові постаті, які утверджували національну самоідентичність, увиразнювали честь і прославляли Україну у світовому вимірі.

Виховний аспект має стати органічним складником формування в учнів предметних і ключових компетентностей на уроках історії під час опанування основ науки. Національно-патріотичні почуття природно формуються через ознайомлення учнів із життєписом славетних українців, зокрема Героїв, знищених або репресованих режимом через їх українське походження і протидію україноненавистницькій ідеології; державних і культурних діячів, представників наукової еліти, винахідників, які зробили вагомий внесок у розбудову Української держави й у славили нашу націю.

На державному рівні ухвалено низку нормативно-правових актів, спрямованих на відновлення історичної справедливості та збереження національної пам'яті:

1. Закон № 962-XII від 17.04.1991 Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років https://zakononline.com.ua/documents/show/155627_600097

2. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та заборону пропаганди їхньої символіки» – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>

3. Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті учасників боротьби за незалежність України у XX столітті». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19#Text>

4. Закон України «Про вшанування перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/315-19#Text>

5. Закон України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/316-19#Text>

6. Закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text>

7. Постанова Верховної Ради України «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2024–2025 роках». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3536-20#Text>

У сучасному національно-патріотичному вихованні важливу роль відіграють цифрові ресурси, забезпечуючи доступ до історичної інформації,

сприяючи формуванню національної свідомості та патріотичних почуттів. Важливо використовувати цифрові ресурси для критичного аналізу інформації та протидії дезінформації, яка може негативно впливати на національну свідомість та патріотизм.

Цифрові ресурси можуть бути використані в навчально-виховному процесі для створення мультимедійних презентацій, підготовку інтерактивних уроків і віртуальних екскурсій до історичних місць, проведення онлайн-тестів, підготовку онлайн-карт, онлайн-ігор, онлайн-квестів та інших активностей, а також роблячи процес навчання більш інтерактивним та захопливим.

Серед основних Інтернет-ресурсів, що містять значну кількість архівних джерел та наукових робіт з історичної тематики і можуть бути використані педагогами:

Український інститут національної пам'яті <https://uinp.gov.ua/> (далі – Інститут), який проводить значну роботу з організації всебічного вивчення історії українського державотворення, етапів боротьби за відновлення державності, поширення відповідної інформації в Україні та світі; сприяє популяризації історії України та її видатних особистостей, а також працює над подоланням історичних міфів.

На сайті Інституту розміщені: презентації, навчальні ігри, відеоматеріали з історичної тематики, листівки, інформаційні матеріали до пам'ятних дат <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/zhurnalistam?page=2> методичні рекомендації з історії України. Деякі навчально-методичні матеріали стосуються історії Чернігівщини: [інформаційні матеріали до 150-річчя від народження Миколи Міхновського, до 80-х роковин Корюківської трагедії до Дня пам'яті Героїв Крут.](#)

Також рекомендуємо вчителям використати у своїй роботі тести, які складено за біографіями політичних і культурних діячів України та за політичними подіями ХХ ст. Один із тестів складено за біографією та політичною діяльністю М. Міхновського, уродженця Прилуччини [«Микола Міхновський і самостійна Україна. До 150-річчя від дня народження ідеолога самостійництва»](#) <https://uinp.gov.ua/testy/test-mykola-mihnovskyi-i-samostiyna-ukrayina-do-150-richchya-vid-dnya-narodzhennya-ideologa-samostiynyctva1>.

На сайті Інституту є веб-сторінка «Українська революція 1917–1921 років» <https://unr.uinp.gov.ua/>, де зібрані основні відомості про етапи революції, видатних діячів, тогочасні фото, документи. Є сторінка, присвячена Другій світовій війні <http://ww2.uinp.gov.ua/>.

Важливим тематичним інформаційним ресурсом Інституту та Громадського комітету «Бабин Яр» є веб-сторінка [«Бабин Яр: людина, влада, історія»](#) <https://history.kby.kiev.ua/>, яка містить архівні документи, кінохроніку,

наукові статті, присвячені історії Бабиного Яру від кінця XVIII до початку XXI століття.

Окремо запропоновано матеріали інтерактивної виставки [«Бабин Яр: пам'ять на тлі історії»](https://uinp.gov.ua/vystavkovi-proekty/vystavka-dabyn-yar-pamiat-na-tli-istorii) <https://uinp.gov.ua/vystavkovi-proekty/vystavka-dabyn-yar-pamiat-na-tli-istorii>. Виставка має українську та англійську версії, але супровід відеоекскурсії здійснюється виключно українською. Крім того, вчителям буде корисно ознайомитися з [інтерактивною версією збірника навчально-методичних розробок-занять](https://osvita.kby.kiev.ua/) на основі віртуальної виставки «Бабин Яр: пам'ять на тлі історії» <https://osvita.kby.kiev.ua/> та переглянути документальний фільм «Бабин Яр у пошуках пам'яті». Ресурс розроблено Інститутом спільно з Українським центром вивчення історії Голокосту.

Додатково можуть бути використані матеріали [виставки «Українська Друга світова»](https://ww2.uinp.gov.ua/vystavka/) <https://ww2.uinp.gov.ua/vystavka/>, зокрема, її стенди «Голокост. Бабин Яр та «остаточне розв'язання єврейського питання» та «Українці – Праведники Народів Світу».

24 листопада 2020 р. в Українському національному інформаційному агентстві («Укрінформ») Інститут спільно з благодійним фондом «Героїка» презентував геоінформаційну систему «Віртуальний некрополь української еміграції». На новому онлайн-ресурсі necropolis.uinp.gov.ua зібрана та відкрита для всіх інформація про поховання українців, які долучалися до розбудови української державності та розвитку культури.

Під час підготовки до проведення заходів з нагоди державних свят (День Конституції, День Української Державності, День Державного Прапора України, День Незалежності України та ін.), а також уроків історії України (11 клас) радимо вчителю звернути увагу на онлайн-архів усної історії, а саме на рубрику «Свідчення з відкритих джерел» <https://ui.uinp.gov.ua/uk/resources>, де зібрані усні свідчення (відеоматеріали) політичних та культурних діячів України (В'ячеслав Чорновіл, Степан Хмара, Леся Танюка, Іван Драч, Мустафа Джемалєв, Володимир Яворівський, Патріарх Філарет та ін.) про відновлення незалежності України.

19 жовтня 2021 р. Інститут разом із партнерами презентував Інтернет-портал [«Віртуальний музей російської агресії»](https://rusaggression.gov.ua/ua/home.html) <https://rusaggression.gov.ua/ua/home.html> – один із перших у світі цифрових інструментів із забезпечення доступу до правди про ключові події та злочини, скоєні під час окупації росією територій України – Криму та частини Донецької та Луганської областей.

На сайті Інституту розміщені інформаційні матеріали <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy> та методичні матеріали для вчителів <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam> з історії України XX–XXI

ст., в тому числі й сучасної російсько-української війни. Це [інформаційні матеріали до Дня захисників і захисниць України, до 10-ої річниці від початку російсько-української війни, до річниці повномасштабного вторгнення РФ в Україну](#) та ін.

Співробітниками Інституту підготовлено ряд мультимедійних презентацій з новітньої історії України <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/prezentaciyi>.

Інститут історії України НАН України http://history.org.ua/uk?about_0=, співробітники якого досліджують широкий діапазон проблем національної історії.

На сайті Інституту історії розміщено:

- каталог вітчизняних та зарубіжних мережевих ресурсів історичного напрямку [http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=S&I21DBN=INAV&P21DBN=INAV&S21FMT=brie](http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=S&I21DBN=INAV&P21DBN=INAV&S21FMT=brief_inav&S21ALL=%28%3C.%3ETYP%3D01%3C.%3E%29&S21SRW=n&S21SRD=UP&S21STN=1&S21REF=15&S21CNR=10)

- [f_inav&S21ALL=%28%3C.%3ETYP%3D01%3C.%3E%29&S21SRW=n&S21SRD=UP&S21STN=1&S21REF=15&S21CNR=10](http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=S&I21DBN=INAV&P21DBN=INAV&S21FMT=brief_inav&S21ALL=%28%3C.%3ETYP%3D01%3C.%3E%29&S21SRW=n&S21SRD=UP&S21STN=1&S21REF=15&S21CNR=10)

- електронну «Енциклопедію України» <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=F&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU>

- систематизоване повнотекстове зібрання досліджень і джерел з історії України (3779 од.) з 1997 до 2025 рр. [http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=S&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21FMT=brief_elib&S21ALL=\(%3C.%3EIHU%3D!%3C.%3E\)&S21SRW=dp&S21SRD=DOWN&S21STN=1&S21REF=15&S21CNR=10](http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=S&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21FMT=brief_elib&S21ALL=(%3C.%3EIHU%3D!%3C.%3E)&S21SRW=dp&S21SRD=DOWN&S21STN=1&S21REF=15&S21CNR=10)

- інформацію про періодичні та серійні видання з історії України (у т.ч. чернігівський журнал «Сіверянський літопис», <http://siver-litopis.cn.ua>).

Сайт Головної редакційної колегії науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією» <https://www.reabit.org.ua/books/cr/>. На сайті розміщені електронні варіанти всіх книг «Реабілітовані історією» по кожній області України та АРК <https://www.reabit.org.ua/books/>.

По Чернігівській області з 2009 по 2021 рр. було видано 8 книг під назвою «Реабілітовані історією. Чернігівська область». У кінці кожної книги є географічні та іменні покажчики, користуючись якими можна знайти цікаві документи з історії свого населеного пункту, репресованих земляків чи рідних людей.

Серед матеріалів сайту є ті, що стосуються історії Чернігівщини, а саме: електронний варіант збірника документів «Настрої та поведінка населення Чернігівщини в умовах сталінської революції «згори». 1928–1938» (2012 р.)

<http://resource.history.org.ua/item/0009311> та збірник документів та матеріалів «Анатомія селянських повстань: Городнянське повстання 1931 р. під проводом Я. Рябченка» (2015 р.) <http://resource.history.org.ua/item/10772>.

У базу даних «Національний банк даних жертв політичних репресій радянської доби в Україні», що на сайті, внесено 371 662 особи <https://www.reabit.org.ua/nbr/>.

На цьому ж сайті:

- у рубриці «Інші видання» https://www.reabit.org.ua/other_editions/, подано 25 різноманітних видань (збірники документів, збірники конференцій, монографії), які присвячені трагічним сторінкам історії України ХХ ст.

- електронні версії науково-документального журналу «З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КДБ» з 1994 до 2022 рр. www.sbu.gov.ua; www.ssu.gov.ua та www.history.org.ua, де опубліковано документальні матеріали архівів спецслужб, правоохоронних органів, біографічні нариси про діячів дисидентських (опозиційних) рухів 1960–1980-х рр. в Україні, які стали жертвами політичних репресій у СРСР, список імен загиблих у тюрмах і таборах НКВС.

Важливу інформацію про репресованих можна також знайти онлайн – у спеціальних базах даних.

- [Український мартиролог ХХ століття](#) – майже 149 000 громадян;
- [Відкритий список](#) – понад 3,2 мільйона репресованих;
- [Жертви політичного терору в СРСР](#) – понад 3,1 мільйона репресованих.

База даних «Відкритий список» – це онлайн-проект, що являє собою базу даних жертв політичних репресій в СРСР у період з 1917 по 1991 роки. Він побудований за принципом «Вікіпедії», де кожен користувач може переглядати, додавати та редагувати інформацію про репресованих. Метою проекту є збір та систематизація даних про жертв політичних репресій для збереження історичної пам'яті та полегшення пошуку інформації для родичів та дослідників.

База даних «Відкритий список» <https://ua.openlist.wiki/> містить записи про людей. Кожне ім'я – окрема сторінка, що містить: анкетні дані, отримані вже з опублікованих джерел, і вільно редаговане поле для бібліографічного тексту і спогадів.

База даних «Український мартиролог ХХ ст.» – це інформаційно-пошуковий інтернет-проект <https://archives.gov.ua/um.php>, розміщений на офіційному вебпорталі Державної архівної служби України, база даних якого містить стислу інформацію про постраждалих від репресій 1920–1950-х років: фотопортрет або кілька фотографій (за наявністю), ім'я особи та коротка характеристика роду занять, дати життя, відомості щодо реабілітації,

покликання на архів, де зберігаються архівно-слідчі справи та інші дотичні матеріали. Доступна інформація про 148304 жертви політичних репресій в Україні.

Інформація про репресованих також подана на сайті [бази даних Жертви політичного терору в СРСР](#).

Благодійний фонд «Меморіальний центр Голокосту «Бабин Яр» <https://babynyar.org/>, що займається вивченням подій Другої світової війни, зокрема історії Голокосту. У співпраці з Державною архівною службою та місцевими архівами Фонд веде роботу з оцифрування архівних документів та створення онлайн-архіву, що вже налічує понад 7, 3 мільйони документів з різних архівів України.

Із Чернігівської області до онлайн-архіву потрапила картотека нацистської окупації Чернігівської області (44 спр.), німецька трофейна картотека (84 спр.), справа Відділу реєстрації актів цивільного стану (РАЦС) Коропського районного управління юстиції Чернігівської області, а також справа Чернігівської районної управи м. Чернігова <https://babynyar.org/ua/archive/32>.

Веб-сайт Державного архіву Чернігівської області <https://cn.archives.gov.ua/>. У рубриці «Останні новини» можна ознайомитися з виставками, приуроченими пам'ятним датам і видатним постатям української історії. Кожна виставка має газетні статті, унікальні архівні документи, які можна використати на уроках, під час вивчення відповідних тем, чи під час проведення заходів з національно-патріотичного виховання. Багато документів, які розміщені на виставках, взято з фондів різних архівів України, в тому числі й Державного архіву Чернігівської області.

У рубриці «Оцифровані описи та справи онлайн» <https://y2lmcmetyxjja.cg.gov.ua/> розміщено описи та архівні справи за різний період.

Український неурядовий веб-сайт «Книга пам'яті полеглих за Україну» (дата створення – 2014 р.), що займається документацією, обліком та упорядкуванням даних про [втрати українських військовослужбовців у російсько-українській війні](#) за 2014–2023 рр. На сайті ведеться облік утрат усіх силових структур, а також дані щодо поховань [тимчасово невстановлених загиблих](#). Станом на 1 грудня 2021 р. в книгу внесено 4490 загиблих <https://memorybook.org.ua/>.

На сайті розміщені світлини загиблих, подана інформація про місце та обставини смерті, підрозділ, звання, дані про нагороди, а також про місця поховання. Відвідувачі сайту можуть покласти віртуальні квіти або опублікувати спогади чи важливі деталі.

Отже, цифрові ресурси є важливим інструментом у національно-патріотичному вихованні, який допомагає формувати у молоді глибоке розуміння історії, культури та цінностей українського народу, а також розвивати патріотичні почуття та активну громадянську позицію.

Список літератури та джерел:

1. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації [для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків]. Київ: Фенікс, 2022. 64 с.

2. Віртуальний музей російської агресії презентували 19 жовтня. – URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/virtualnyy-muzey-rosiyskoyi-agresiyi-prezentuvaly-19-zhovtnya>

3. Інформаційні матеріали до змісту відзначення Дня пам'яті та примирення і Дня перемоги над нацизмом у Другій світовій війні (2019) – URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/informaciyni-materialy-do-vidznachennya-dnya-pamyati-ta-prymyrennya-i-dnya-peremogy-nad-nacyzmozom-u-drugiy-svitoviy-viyni>

4. Книга пам'яті полеглих за Україну. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. – URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0_%D0%BF%D0%B0%D0%BC%27%D1%8F%D1%82%D1%96_%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D1%85_%D0%B7%D0%B0_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%83

5. Ніколи знову! До річниці завершення Другої світової війни. – URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/metodychni-rekomendaciyi/nikoly-znovu-do-richnyci-zavershennya-drugoyi-svitovoyi-viyny>

6. Тилишак В., Охрімчук О., Яременко В., Байкеніч Г., Скуба В. Інформаційні матеріали до Дня пам'яті трагедії Бабиного Яру – 2022. – URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/zhurnalistam/informaciyni-materialy-do-dnya-pamyati-tragediyi-babynogo-yaru-2022>

7. Українська Друга Світова. – URL: <https://uinp.gov.ua/aktualni-temy/ukrayinska-druga-svitova>

8. Українська революція 1917–1921 років. – URL: <https://uinp.gov.ua/aktualni-temy/ukrayinska-revolyuciya-1917-1921-rokiv>

9. УІНП запустив онлайн-ресурс «Віртуальний некрополь української еміграції». – URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/uinp-zapustyv-onlayn-resurs-virtualnyy-nekropol-ukrayinskoyi-emigraciyi?fbclid=IwAR24hYITX3yv7Gkp8KbAcaSM94NERoQ90g3OrmPBZIm9Lv3DxGQqhRKMu2>

Як приклад, подаємо конспект уроку історії (10 клас), розроблений з використанням, запропонованих вище матеріалів.

Тема. Громадсько-політичне життя. Масові репресії.

Конституція 1937 р. (розробка уроку Історія України (10 клас)

(з досвіду роботи Куліненко Наталії Василівни, учителя історії Прилуцького ЗЗСО №6 (ліцей №6) Прилуцької міської ради Чернігівської області)

Під час підготовки до уроку було проведено роботу з документами у фондах Чернігівського обласного архіву, Прилуцького архіву краєзнавчого музею, проаналізовано наукову літературу. Проведено зустріч з директором Прилуцького краєзнавчого музею Зоць Т. М., яка надала документи та фотодокументи по даній темі.

Мета: розкрити процес утвердження влади Й. Сталіна шляхом партійних «чисток», масових репресій та прийняття нової Конституції СРСР; схарактеризувати наслідки сталінських репресій для України; розвивати в учнів логічне та історичне мислення; сприяти розвитку їх історичної свідомості, критичному осмисленню минулого.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник, документи, карта «УРСР у 30-і рр. XX ст.», атлас

Основні терміни та поняття: терор, масові репресії, сталінська конституція, «український буржуазний націоналізм», показові судові процеси, «трійки», позасудові органи, громадсько-політичне життя, культ особи.

Основні дати: 1929 р. – установа однієї особи влади Й. Сталіна; 1934 р. – початок масових репресій у СРСР; 1936 (1937) р. – Сталінська конституція СРСР (УРСР).

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель оголошує учням мету й основні завдання уроку.

II. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Розповідь учителя

Радянська політична система 1930-х рр. мала такі особливості:

- культ особи Й. Сталіна;
- панування однопартійної системи. Зрощування партійного і державного апарату;
- фізичне усунення політичних противників та опонентів;
- створення розгалуженого репресивного апарату. Масові репресії;
- створення системи офіційних (одержавлених) масових організацій;
- уніфікація всього суспільного життя. Ідеологізація суспільного життя. Контроль за засобами масової інформації.

Український історик В. Нікольський навів такі дані – за 1937–1938 рр. репресували 198 918 громадян УРСР, із них розстріляли 123 421 особу (62%). За даними наркома внутрішніх справ УРСР О.Успенського у 1937 році 159 773 заарештованих осіб, та 105 193 особи у 1938 році. У грудні 1930 – січні

1931 рр. по Україні прокотилася хвиля арештів учасників «Всесоюзної військово-офіцерської контрреволюційної організації». Офіцери звинувачувалися в організації «контрреволюційних груп» у вищих навчальних закладах, участі у різних «куркульських», «фашистських» організаціях і заколотах. Арешти відбулися у Роменській, Чернігівській, Полтавській, Вінницькій, Дніпропетровській та Запорізькій округах.

У 1938 році було сфабриковано справу про існування у Прилуках Української націоналістичної військово-офіцерської організації. До слідства було притягнуто 19 чоловік. Серед них Маркевич Феофіл [Феофан] Наркисович (1894 р.н.), Журавський Василь Васильович (1897 р. н.), Журавська Лідія Мойсеївна (1901 р. н.), Васковський Федір Григорович (1890 р. н.), Верель Петро Іванович (1887 р. н.), Боровський Микола Семенович (1887 р. н.), Зленко Федір Антонович (1892 р. н.), Гром Митрофан Моїсейович, Козинець Опанас Мусійович (1895 р. н.), Калиниченко Петро Федорович (1895 р. н.), Кравченко Володимир Андрійович (1884 р. н.), Маслюк Петро Никифорович (1885 р. н.), Лисач Данило Кузьмич (1890 р. н.), Соколов Леонід Григорович (1880 р. н.), Тисенко Юрій Андрійович (1885 р.н.).

На Прилуччині репресовано 528 чоловік. Серед репресованих були робітники, селяни, службовці, священники і навіть домогосподарки. у 1938 році було сфабриковано справу про існування у Прилуках Української націоналістичної військово-офіцерської організації. До слідства було притягнуто 19 чоловік.

Таким чином, аналіз документів свідчить, що в Україні політичні репресії, а зокрема і «великий терор» – мали свою специфіку. Вона полягала у національній спрямованості – звинуваченні у «націоналізмі», «українському шовінізмі», «національних ухилах», співчутті «націоналістичній контрреволюції». Таким чином, влада прагнула знищити носіїв духовного життя українців.

Учитель об'єднує учнів у групи:

Група 1 виконує завдання роботу з таблицею:

Який висновок ви можете зробити про масштаби репресій на Прилуччині Ніжинщині та Роменщині з доповідної записки в.о. начальника 8 відділу УДБ УНКВС по Чернігівській області Покровського від 5 листопада 1937 р.?

Данные об осужденных особой тройкой при Черниговском облуправлении НКВД в разрезе районных органов НКВД и с разбивкой по категориям осуждения представляются в следующем цифровом выражении:

(По опергруппам)

Наименование районов	Всего осуждено		Из них:					
			б. кулаков		уголовников		пр.ж-р. элем.	
	1 кат.	2 кат.	1 кат.	2 кат.	1 кат.	2 кат.	1 кат.	2 кат.
<i>Нижняя опергруппа</i>								
Бобровица.....	23	52	18	32	5	20	-	-
Комаровка.....	7	29	4	28	-	1	3	-
Лосиновка.....	5	20	5	16	-	4	-	-
Нежин.....	21	87	11	55	8	32	2	-
Новая Басань.....	6	13	4	7	1	5	1	1
Носовка.....	19	49	17	41	1	6	1	2
ИТОГО.....	81	250	59	179	15	68	7	3
<i>Прилуки опергруппа</i>								
Варва.....	4	20	3	10	-	10	2	-
Иванида.....	5	18	4	13	-	5	-	-
Ичня.....	4	18	4	12	-	4	-	2
Малая Девница.....	4	17	2	7	2	10	-	-
Прилуки.....	14	53	9	37	2	15	3	1
Сребное.....	8	12	4	5	4	6	-	1

Реабілітовані історією. Чернігівська область								
Яблунівка	8	13	8	12	-	1	-	-
ІТОГО	48	151	34	96	9	51	5	4
Рамни опергрупи								
Глинск	11	27	9	22	1	5	1	-
Дмитриська	24	27	18	5	3	9	3	13
Недригайлов	6	23	5	16	1	7	-	-
Ромны	45	71	28	34	5	28	12	9
Смелос	10	37	7	27	2	10	1	-
Талаласька	3	9	1	5	1	4	1	-
ІТОГО	99	194	68	109	13	63	18	22

Документ взято з: Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Чернігівська обл./Упорядники О. Б. Коваленко, Р. Ю. Подкур, О. В. Лисенко, О. І. Железна. Кн.1. Чернігів: РВК Деснянська правда, 2008. С.541–542.

Група 2 виконує завдання роботу з документом:

У яких злочинах звинувачувався Вовнянко І. Г.? Документи взято з Прилуцького архіву краєзнавчого музею.

ПРОКУРАТУРА УКРАЇНИ
ПРОКУРАТУРА ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
250000, м. Чернігів, Пролетарська, 9

23. II.92г. № ІЗ-І-92

На № _____ від _____

Чернігівська область
г. Прилуки,
ул. Чернышевского, д.20.
Вовнянко Анатолию Ивановичу.

Уважаемый Анатолий Иванович!

Направляем Вам справку о реабилитации Вашего отца
Вовнянко Ивана Григорьевича.

Приложение: на I листе.

С уважением прокурор
отдела облпрокуратуры А.Я.Конопляник

ПРОКУРАТУРА УКРАЇНИ
ПРОКУРАТУРА ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
250000, м. Чернігів, Пролетарська, 9

23. II.92г. № ІЗ-7132-92

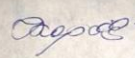
На № _____ від _____

СПРАВКА
о реабилитации

Гр. Вовнянко Иван Григорьевич, 1913 года рождения, уроженец с. Васковцы Сребнянского района Черниговской области, житель г. Прилуки, работавший помощником машиниста депо ст. Прилуки, приговором военного трибунала войск НКВД Татарской АССР от 17 октября 1941 года осужден по ст.54-10 ч.2 УК УССР к лишению свободы сроком на 10 лет, с поражением прав сроком на 3 года, с конфискацией лично принадлежащего ему имущества.

Арестован 3 августа 1991 года.

На основании ст.1 Закона Украины от 17 апреля 1991 года "О реабилитации жертв политических репрессий на Украине" гр. Вовнянко Иван Григорьевич реабилитирован 28 октября 1991 года.

Старший помощник прокурора
Черниговской области
старший советник юстиции Н.К.Короленко

Група 3 виконує завдання роботу з документом:

Яким чином проходив процес реабілітації Тисенка Ю. А.? Документи використано з Прилуцького архіву краєзнавчого музею.

У С С Р
Черниговский
Областной суд
"29" Июля 1958г.
№ 2-108/58г

Гр. Тисенко Ольга Афанасьевна
г. Прилуки, ул. Горького В 6

Направляю справку о реабилитации
Вашего мужа ТИСЕНКО Юрия Андреевича

Одновременно разъясняю, что в части изъятия
конфискованного имущества или возмещения его стоимости
Вам следует обратиться в УКГБ по
Черниговской области

В отношении реабилитированных в члены их семей
установлены права в льготн. предусмотренные Постановлением
Совета Министров СССР от 8 сентября 1965 года № 1655, с
которым Вы можете ознакомиться в Исполнительном комитете
местного Совета депутатов трудящихся

ПРИЛОЖЕНИЕ: справка.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ОБЛАСТНОГО
С У Д А

УКРАЇНСЬКА
РАДНІСЬКА СОЦІАЛІСТИЧНА РЕСПУБЛІКА
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ
ОБЛАСНИЙ СУД
м. Чернігів, Вороб'євського, № 4, Тел. 4-24

29 Июля 1958 г.

УКРАЇНСКАЯ
СОВЕТСКАЯ СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ РЕСПУБЛИКА
ЧЕРНИГОВСКИЙ
ОБЛАСТНОЙ СУД
г. Чернигов, Воробьевского, № 4, Тел. 4-24

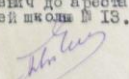
№ 2-108/58г

СПРАВКА.

Дело по обвинению ТИСЕНКО Юрия Андреевича рассмотре-
но Президиумом Черниговского Областного Суда 12-го
Июля 1958 года.

Постановление Тройки при Черниговском Облуправлении
НКВД УССР от 24-го Апреля 1938 года в отношении ТИСЕНКО
Юрия Андреевича по вновь открывшимся обстоятельствам
отменено и дальнейшее производство прекращено за недо-
казанностью предъявленного обвинения.

ТИСЕНКО Юрий Андреевич до ареста работал учителем При-
луцкой неполно-средней школы № 13.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ОБЛСУДА / Л.Л.ЧИН /

ІІІ. ЗАКРІПЛЕННЯ НОВИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Бесіда за запитаннями:

- 1) Чому Й. Сталін у 1930-ті рр. розгорнув масові репресії? Якою була їх мета?
- 2) Чи можна стверджувати, що Конституція СРСР 1936 р. не відповідала реальному стану речей у країні? Поясніть свою думку.
- 3) Схарактеризуйте основні зміни у соціальному та національному складі населення України.
- 4) У чому полягала особливість соціальної структури в СРСР (УРСР)?

ІV. ПІДСУМКИ УРОКУ

Сталінська модернізація істотно вплинула на суспільно-політичне життя республіки. Змінилася соціальна структура населення, збільшився пролетаріат, сформувалася соціалістична інтелігенція.

У результаті небачених репресій (великий терор) та ідеологічного тиску утвердилася необмежена диктаторська влада Й. Сталіна, що закріпило монополістичну владу комуністичної партії.

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- 1) Опрацюйте відповідний матеріал підручника.
- 2) Випереджальне завдання. Підготуйте реферат на тему «Розвиток української культури в 1930-ті рр.».

Список використаних джерел:

1. Держархів Чернігівської області, ф. Р-8840, оп.3, спр. 3553.
2. Прилуцький архів Краєзнавчого музею, КН 19914.
3. Прилуцький архів Краєзнавчого музею, КН 11927.
4. Прилуцький архів Краєзнавчого музею, КН 17309 – 1.
5. Прилуцький архів Краєзнавчого музею, КН 17309 – 2.
6. Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР. – К., 1999. – С. 145.
7. Греченко Г. Репресовані освітяни Чернігівщини. Чернігів: Обласне товариство Просвіта імені Т. Шевченка, 2003. С.152.
8. Демченко Т.П. Великий терор на Чернігівщині (20 – 30 рр. ХХ ст. Чернігів: ПВК Десна, 2017.С.99.
9. Конквест Р. Великий терор. Сталінські чистки тридцятих років. Луцьк: ВМА Терен, 2009. С.397.
10. Кульчицький С. Червоний виклик. Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі. К.: Темора, 2013. Кн.1. С.151.
11. Політична історія України ХХ століття: У 6 т./Редкол.: І. Ф. Курас та ін. К.:Генеза, 2003. С. 680.
12. Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Чернігівська обл./Упорядники О. Б. Коваленко, Р. Ю. Подкур, О. В. Лисенко, О. І. Железна. Кн.1. Чернігів: РВК Деснянська правда, 2008. С. 800.

3.2.2 Громадянська освіта

Аліна Клепак,

*доцент кафедри суспільних дисциплін та методики їх викладання
ЧОІППО імені К.Д. Ушинського, кандидат історичних наук*

Громадянська освіта слугує базою для національно-патріотичного виховання – формує свідомого громадянина, який розуміє свої права і ролі в державотворчих процесах. Саме тому громадянська освіченість в Україні набуває особливого значення як механізм демократичної консолідації суспільства, протидії авторитарним загрозам, розбудови стійкої громадянської та національної ідентичності та правової державності.

Нормативно-правова база громадянської освіти в Україні включає низку законів, постанов та інших нормативних актів, які визначають основи, принципи та організацію освітнього процесу з громадянської освіти, а також права та обов'язки учасників освітнього процесу. Серед них:

Закони України:

1. Закон України № 2145-VIII від 05.09.2017 р. «Про освіту» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

Визначає громадянську компетентність як одну з 10 ключових для Нової української школи (ст. 6, 12). Вона охоплює знання про права людини, демократію, правову державу, відповідальність, участь у житті суспільства.

2. Закон України № 385-IX від 17.12.2019 р. «Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-20#Text>.

Визнає історичний внесок пластового руху в громадянську освіту дітей та молоді як відповідальних і активних громадян, які сповідують та відстоюють демократичні цінності.

3. Закон України № 463-IX від 16.01.2020 р. «Про повну загальну середню освіту» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>.

Передбачає створення умов для реалізації громадянської освіти через загальні засади освіти, державні стандарти, зміст освіти, освітні програми, підвищення кваліфікації педагогів та визначення прав та обов'язків учасників освітнього процесу.

4. Закон України № 1414-IX від 27.04.2021 р. (редакція 31.03.2023 р.) «Про основні засади молодіжної політики».

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>.

Визначає громадянську освіту як ключовий інструмент формування активної, відповідальної молоді, забезпечуючи державну підтримку її участі в суспільному житті через формальну та неформальну освіту.

5. Розпорядження КМУ № 710-р. від 3 жовтня 2018 р. (редакція: № 893-р від 08.10.2022 р.) «Про Концепцію розвитку громадянської освіти в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text>.

Базовий документ у сфері громадянської освіти, який визначає виклики, пов'язані з формуванням активного та відповідального громадянина з високим почуттям власної гідності, стійкою громадянською позицією, готовністю до виконання громадянських обов'язків.

6. Указ Президента України № 487 від 27 вересня 2021 р. «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки»

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>

Основними завданнями Стратегії є створення сприятливих умов для реалізації громадянами права на об'єднання, підвищення рівня залученості громадян до діяльності інститутів громадянського суспільства, у тому числі шляхом забезпечення функціонування цілісної системи громадянської освіти та моніторингу її ефективності.

7. Указ Президента України № 119 від 24 березня 2021 р. «Про Національну стратегію у сфері прав людини». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#n17>

Визначає громадянську освіту ключовим інструментом формування правової культури, поваги до прав і свобод людини та активної участі громадян у демократичному житті країни.

8. Розпорядження КМУ № 141-р від 16.02.2024 р. «Про Концепцію Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-2024-%D1%80#Text>.

Досягнення мети Програми та розв'язання проблем у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності передбачається шляхом виконання таких завдань та заходів, зокрема в системі *громадянської освіти*: формування активної життєвої та громадянської позиції, здатності брати участь у житті суспільства, органів місцевого самоврядування та в управлінні на різних рівнях, зокрема у волонтерській діяльності, шляхом: 1) підвищення рівня поінформованості громадян про сутність держави, демократії та верховенства права, прав і обов'язків громадян; 2) забезпечення розвитку критичного мислення та медіаграмотності.

9. Наказ МОН № 131 від 07.02.2024 р. «Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції громадянської освіти в Україні»
https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/91405/

Планом передбачені заходи з: 1) розвитку системи громадянської освіти, моніторингу якості громадянської освіти; 2) забезпечення умов функціонування системи громадянської освіти. 3) спеціальні заходи з громадянської освіти в умовах викликів, пов'язаних з російсько-українською війною.

Для підтримки розвитку культури демократії в освітніх закладах, розвитку громадянських компетентностей учнівства, формування цілісного розуміння культури демократії можна скористатися онлайн-інструментами.

В рамках Всеукраїнської програми освіти для демократичного громадянства «Демократична школа» розроблено:

1. Збірку інтерактивних вправ для розвитку громадянських компетентностей на уроках різних предметів, т.зв. Тулбокс <https://www.schools-for-democracy.org/onlain-resursy/toolbox>;

2. Цикл онлайн-курсів «30 кроків до Нової української школи: навчаємо громадянина» пропонує практичні вправи й поради щодо того, як виховати активного громадянина. Завдяки цьому циклу онлайн-курсів учителі, директори шкіл та їхні заступники, представники громад, учні й батьки зможуть знайти спільні точки дотику для практичної реалізації концепції Нової української школи з акцентом на розвиток громадянських компетентностей учнів, розбудову якісного, безпечного і комфортного освітнього середовища.
https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+DemSchool101+2019_T3/about.

Онлайн-платформа підручника з громадянської освіти для 10-го класу www.citizen.in.ua розроблена Всеукраїнською Асоціацією викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова Доба». На платформі www.citizen.in.ua працює онлайн курс з громадянської освіти для учнів 10 класу, що складається з 60 інтерактивних відеоуроків від кращих учителів громадянської освіти України. Окремо, до кожного з підрозділів, додано теми про виклики воєнних реалій у різних сферах суспільного життя сучасної України.

Підручник для студентів ЗВО «Громадянська освіта та методика її навчання» <https://go.gromadosvita.org.ua/>, розроблений Всеукраїнською спілкою викладачів суспільних дисциплін і громадянської освіти на основі багаторічного досвіду впровадження громадянської освіти в систему освіти України та підручникотворення, є корисним ресурсом для вчителів у галузі громадянської освіти, спробою представити сучасний підхід та методики викладання громадянської освіти.

Для організації активного навчання учнів/учениць громадянської освіти помічними будуть «Методичні матеріали для інтегрованого курсу «Громадянська освіта» (10 клас): посібник /автор-укладач Т. Ремех. <https://cutt.ly/PwqL05KB>.

Для звернення уваги здобувачів освіти на поняття доброчесності та доброчесної поведінки, акцентування уваги на необхідності дотримання доброчесної поведінки у повсякденному житті, а також ознайомлення учнів/учениць із наявними інструментами запобігання корупції та можливостями їх використання рекомендуємо використовувати інформаційні матеріали, розміщені на [сайті](#) Офісу розбудови доброчесності при Національному агентстві з питань запобігання корупції, а також [методичні рекомендації](#) до проведення антикорупційних уроків.

КОМПАС – це практичний інструмент Ради Європи та всесвітньо визнаний ресурс, який відповідає на потребу в цілеспрямованій освіті та навчанні з прав людини молодими людьми, для та з молодими людьми. У посібнику містяться як теоретичні розділи з освіти з прав людини, так і 60 практичних вправ та методів, які можна використовувати в освіті з прав людини. Електронну версію посібника «Компас» можна завантажити за покликанням: <https://rm.coe.int/compass-2024-ukr/1680afc555>.

Мріємо та діємо – платформа, що створена за підтримки USAID та IREX, в розділі «Ресурси» містить посібники з вільним доступом. https://mriemotadiemorazom.org/resources?fbclid=IwAR2r57R6kz96w2BF_V51VeIwzRC_RyIAPsOwXnHNdfT-IXHgqpYSpVp8UIA

Ціна держави – ресурс для викладання модулю: «взаємодія громадян і держави в досягненні суспільного добробуту». Ресурс містить інтерактивні симулятори бюджетів держави, громади, пояснить як формується пенсія або чому ціна на пальне саме така. Крім цього існує серія [коротких відео на ютуб](#) що допоможуть цікаво подати уроки з модулю. <https://cost.ua/?fbclid=IwAR3YiMGeoqYLRGyl4246kxviwfAwsqseHdbdrdkwdK-f2pxI6vN059boWg4>

[DOCCU](#) – матеріали для дослідження тем демократії та прав людини (перейдіть до меню «Бібліотека» виберіть розділ «Для вчителів»).

[TRANS HISTORY](#) – ресурс містить лекції, презентації семінарів, плани уроків та інші навчальні інструменти з питань освіти з прав людини, Голокосту та толерантності, боротьби з антисемітизмом.

[Набір безкоштовних настільних ігор для уроків громадянської освіти від OSVITORIA](#), можна роздрукувати і використовувати на уроках.

Реалізація національно-патріотичного виховання через громадянську освіту потребує ґрунтовного методичного супроводу, який передбачає:

1. Формування в здобувачів освіти відчуття належності до української держави.

2. Розвиток усвідомлення своїх прав, обов'язків та громадянської відповідальності

3. Поглиблення ціннісного ставлення до України, її культури, мови, традицій, історії.

Для досягнення поставленої мети варто використовувати різноманітні форми роботи, методи і прийоми:

Метод	Як застосувати
Історико-рольові ігри	«Установчі збори УНР», «Дебати в сільраді 30-х років», «Рішення громади» тощо
Ситуаційні задачі	Обговорення сценаріїв: «Що б ти зробив як депутат шкільного самоврядування?» тощо
Мапи ідентичності	Учні створюють мапу своєї особистої, громадянської та національної ідентичності
Діалоги поколінь	Інтерв'ювання рідних: «Що означає бути українцем для моєї родини?» тощо
Проектна діяльність	Створення віртуального музею громади, розробка патріотичних подій у школі тощо
Аналіз символів	Робота з державними та національними символами (прапор, герб, гімн, вишиванка)
Дебати	Наприклад: «Свобода чи безпека?», «Патріот – це той, хто...» тощо
Вправи на рефлексію	«Коло цінностей», «Я в громаді», «П'ять слів про себе як українця»

Форми роботи:

1. Мініпроекти (родинна історія, українська пісня, символіка тощо).
2. Патріотичні акції (до 14 жовтня, 22 січня, 24 серпня, 29 січня тощо).
3. Дні ідентичності («День мови», «День вишиванки», «Україна в моєму серці» тощо).
4. Шкільне самоврядування (вибори, петиції, ініціативи, реальні рішення тощо).
5. Спільні проекти з громадою (волонтерство, громадські ініціативи, краєзнавчі екскурсії тощо).

«Я – УКРАЇНЕЦЬ. Я – ГРОМАДЯНИН»

(виховний захід, 8-10 клас)

(Автор: Клепак Аліна Сергіївна, доцент кафедри суспільних дисциплін та методики їх викладання ЧОІППО імені К.Д.Ушинського, кан.іст.наук).

Мета: сформувати уявлення про громадянську та національну ідентичність; поглибити знання про права, обов'язки громадянина України; розвивати ціннісне ставлення до держави, символів, традицій; стимулювати усвідомлення своєї ролі у суспільстві та громаді.

Очікувані результати:

Учень/учениця:

- пояснює, що таке громадянська й національна ідентичність;
- усвідомлює себе як частину українського суспільства;
- розрізняє поняття «громадянин», «українець», «патріот»;
- наводить приклади громадянської участі;
- виявляє повагу до державної символіки, історії, мови.

Вступна частина.

Пояснення понять:

Поняття	Значення
українська громадянська ідентичність	стійке усвідомлення громадянином України, закордонним українцем свого політико-правового зв'язку з Україною, українським народом та громадянським суспільством
українська національна ідентичність	стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями
патріотизм	це любов до своєї Батьківщини, відданість своєму народові, готовність захищати її інтереси, а також активна участь у її розвитку та процвітанні. Це моральний та політичний принцип, що проявляється у турботі про добробут країни, повазі до її історії, культури та традицій
громадянська участь	участь у вирішенні проблем громади, школи, країни

Вправа «Асоціації»(вчитель класифікує відповіді за трьома площинами: емоції / дія / обов'язки). Здобувачі освіти завершують речення на стікерах:

- «Україна для мене – це...»
- «Бути українцем – це...»

- «Бути громадянином – означає...»

Основна частина.

Вправа «Цитата дня»(на вибір здобувачів освіти) як запрошення до есе **«Що для мене Україна?»**

Ліна Костенко – поетеса, мислителька	«Нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову» «Історія нас нічому не вчить. Вона тільки карає за невивчені уроки»
Михайло Грушевський – історик, державний діяч	«Добре робити історію важливіше, ніж гарно писати її» «Я вважаю, що та стадія українського життя, в яку ми ввійшли, вимагає високого морального настрою, спартанського почуття обов'язку, певного аскетизму і навіть героїзму від українських громадян. Хто не може відповісти сим вимогам, той не гідний того великого часу, який ми переживаємо. Хто хоче бути гідним громадянином, той мусить видобути з себе сі моральні сили».
В'ячеслав Чорновіл – політичний діяч, правозахисник, дисидент	«Україна розпочинається з тебе». «Я людина всієї України».
Оксана Забужко – письменниця	«...історія – не Бог, і не письменник: її не цікавлять наші мотиви, а тільки й винятково дії»

Вправа «Моя громадянська мапа»(здобувачі освіти отримують шаблон з трьома колами, заповнюють кожне, обговорюють)

1. Поясніть учням структуру мапи:

- **Внутрішнє коло** – «Я як українець»
- **Середнє коло** – «Я як громадянин»
- **Зовнішнє коло** – «Я в громаді»

2. Індивідуальна робота. Здобувачі освіти самостійно на стікерах або в онлайн-шаблоні записують:

- **Я як українець** – оберіть 3–5 ключових елементів (мова, родові традиції, улюблені свята, історичні постаті тощо).
- **Я як громадянин** – запишіть свої права (голос, свобода слова), обов'язки (дотримання закону, екологічна відповідальність) та конкретні дії (волонтерство, участь у шкільному самоврядуванні).
- **Я в громаді** – вкажіть принаймні 2 приклади вашої участі або ініціатив (волонтерські проекти, екопатруль, фандрейзинг тощо).

3. Групова робота та обговорення:

- *Які елементи зустрічаються в усіх мапах?*

- Чим відрізняються й чому?
- Як ті самі практики участі впливають на різні громади?

4. Рефлексія

На загальному ватмані або дошці створіть «карту цінностей», куди групи закидають по одному ключовому слову (наприклад, «мовознавство», «добročинність», «воля») із власних карт.

Обговоріть: «Як ми можемо поєднати ці цінності у спільних шкільних чи громадських проєктах?»

Рекомендації:

- **Диференціюйте завдання:** попросіть знайти історичний чи культурний контекст обраних елементів.
- **Закріпіть результат:** повісьте карту в класі/коридорі як живий документ-референс.

Заклучна частина.

Вправа «Три Я» (завершіть фрази):

- Я – громадянин, бо...
- Я – українець, бо...
- Я можу діяти, коли...

Варіанти можливих проєктів.

- Розробити короткий план міні-ініціативи (1–2 ідеї) на основі створеної мапи: наприклад, серію лінгвістичних зустрічей у громаді або волонтерську акцію в школі.
- Створити цифрову листівку з написом: **«Я – громадянин України. Я – змінюю країну!»**
- Написати коротке есе (5–7 речень): **Що означає бути патріотом у XXI столітті?**

ДОДАТОК 10

«МОЯ ІДЕНТИЧНІСТЬ: ХТО Я ЯК УКРАЇНЕЦЬ І ГРОМАДЯНИН» (проєкт)

Мета: формувати в здобувачів освіти цілісне усвідомлення власної національної та громадянської ідентичності через поєднання рефлексії, документування особистих активностей і візуалізації особистісних цінностей.

1. Рефлексивне коло «Що для мене важливо як громадянину?»

Мета: формувальне оцінювання рівня громадянської свідомості.

Форма: усна / письмова рефлексія у колі або у формі анкетування.

Запитання:

- Що означає для мене бути громадянином України?
- Чому для мене важливо брати участь у житті громади?

- Як я можу захищати права інших?
- Що з того, що я роблю, змінює школу / громаду / країну?

Варіант візуалізації: на ватмані – в центрі слово «Я – громадянин», здобувачі освіти розміщують картки з відповідями навколо.

2. Портфоліо «Я – патріот» (щоденник активностей).

Мета: відстеження особистого розвитку, активностей і цінностей, пов'язаних з громадянською участю та національною ідентичністю.

Що може містити:

- Есе / враження: «Що я зробив(-ла) корисного для громади»
- Фото/опис участі в заходах (день гідності, проєкт, флешмоб)
- Листівка з мрією про Україну
- Мапа сімейної історії (родовід, традиції, фото)
- Щомісячне завдання: «Цього місяця я зробив(-ла) ...»
-

3. Цифрова карта ідентичності учня

Мета: самовизначення через створення візуального проєкту про себе як громадянина України.

Що включити:

- Моє ім'я, регіон, сім'я.
- Моя мова, традиції, улюблені українські митці.
- Мої права, які я ціную.
- Які проблеми мене турбують?
- Як я хочу впливати на громаду / Україну?

РОЗДІЛ IV. Методичні аспекти впровадження Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»)

Олена Дорошенко,

*методист ПНЗ «Центр національно-патріотичного виховання,
туризму та краєзнавства учнівської молоді»*

Ураховуючи сучасну суспільно-політичну ситуацію, що склалася в Україні, усе більшої актуальності набуває виховання в молодого покоління почуття патріотизму, відданості загальнодержавній справі зміцнення країни, активної громадянської позиції тощо. Тому, в першу чергу, саме заклад освіти має стати для кожної дитини осередком становлення громадянина-патріота України, готового самовіддано розбудовувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, сприяти єднанню українського народу та встановленню громадянського миру й злагоди в суспільстві.

Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура») є важливою складовою системи патріотичного виховання, що формується в українському суспільстві. «Джура» – це не просто гра, це постійна навчально-виховна робота впродовж року, спільна робота учнів, педагогів, батьків, представників органів місцевого самоврядування та громадських організацій.

Основною метою гри «Сокіл» («Джура») є виховання юних патріотів на засадах національної гідності й активної громадянської позиції, а також пропагування здорового способу життя. Саме гра «Джура» стала невід’ємною складовою національно-патріотичного виховання молоді, вона гартує дух і тіло, творить сильне незламне покоління захисників України.

На обласному рівні координація та методична підтримка учасників Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») здійснюється Комунальним позашкільним навчальним закладом «Центр національно-патріотичного виховання, туризму та краєзнавства учнівської молоді» (далі – ПНЗ «Центр національно-патріотичного виховання, туризму та краєзнавства учнівської молоді»).

4.1 Організаційні засади Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») в закладі освіти

Організація гри «Джура» в закладах освіти здійснюється на основі Положення про Всеукраїнську дитячо-юнацьку військово-патріотичну гру «Сокіл» («Джура»), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України

17 жовтня 2018 року № 845 «Деякі питання дитячо-юнацького військово-патріотичного виховання» (зі змінами: від 26.02.2020 року постанова КМУ № 143, від 13.05.2020 року постанова КМУ № 367, від 03.12.2024 постанова КМУ № 1367).

Участь дітей та учнівської молоді у грі є добровільною.

Перед початком організації роботи з проведення зазначеної гри у закладі освіти необхідно провести інформаційно-роз'яснювальну роботу серед учнів (вихованців), педагогів, батьків щодо ролі та значення гри «Джура» в системі патріотичного виховання дітей та молоді. Варто ознайомити всіх можливих учасників гри зі змістом і формами окремих видів змагань, конкурсів. Таку інформаційну роботу можна здійснювати на загальних зборах учнівського та педагогічного колективів, а також під час батьківських зборів.

Рішення про долучення закладу освіти до Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») приймається на засіданні педагогічної ради. В залежності від прийнятого рішення учасники гри організовуються в рої (найменша ланка), чоту (клас), сотню (паралель класів або молодші, середні, старші), курінь (заклад освіти).

До організації та проведення гри «Джура» можуть залучатись педагогічні колективи або окремі педагоги закладу освіти, орган учнівського самоврядування, а також представники громадських об'єднань, члени клубів за місцем проживання тощо.

Відповідно до вищезгаданого Положення гра «Джура» проводиться з метою виховання громадян-патріотів, захисників державної незалежності та територіальної цілісності України як високоморальних особистостей, які плекають українські традиції, духовні цінності, володіють відповідними знаннями, вміннями та навичками, здатні реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства.

На початку кожного навчального року в закладах освіти проводиться робота щодо залучення школярів до Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»), а саме – створення нових осередків самовиховання дітей та молоді, тобто роїв.

Відповідно до пункту 9 Положення про гру «Сокіл» («Джура») учасниками гри є здобувачі освіти закладів загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та позашкільної освіти, члени громадських об'єднань, учасники молодіжних центрів, центрів національно-патріотичного виховання, об'єднані на добровільних засадах у рої:

- 1) «новаки» («козачата») – до 12 однолітків 6-10 років;
- 2) «джури» – 3-8 однолітків 11-14 років;
- 3) «молоді козаки» – 3-8 однолітків 15-17 років.

Відповідно до пунктів 12 та 14 Положення про гру «Джура» прийом до рою здійснюється на добровільних засадах за згодою батьків.

В основі символіки Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри лежать ідейні засади.

Символіка гри «Джура» включає в себе ряд елементів, що відображають козацькі традиції, патріотизм та національну ідентичність. Її символіка включає в себе: назву рою (команди), емблему, гасло, однострої, прапорці, вітання та звернення, а також портрети історичних героїв.

Основні елементи символіки:

Назва рою (команди).

Зазвичай має героїчний, козацький, патріотичний зміст, відображає дух і цінності команди.

Емблема.

Зазвичай містить традиційні козацькі символи, такі як шабля, булава, козацький хрест, тризуб.

Гасло.

Короткий вислів, що відображає девіз команди, її цілі та цінності.

Однострій (типова форма).

Елементи козацької тематики, вишиванка, можуть використовуватися елементи військового обмундирування.

Прапорець.

Складається з барв рою, основний колір для всіх учасників гри - малиновий.

Вітання та звертання.

Учасники гри звертаються один до одного «Друже/Подруго», вітаються «Слава Україні!», у відповідь кажуть «Героям слава!».

Девіз гри.

«В єдності - сила! В силі - перемога!».

Історичні герої.

Зображення видатних козацьких ватажків та гетьманів.

Кольори гри.

Червоний (малиновий): основний колір козацьких знамен, використовується як тло.

Білий: символ козацького хреста, традиційна українська та лицарська відзнака.

Чорний: використовується в емблемах, назвах команд.

Загальна ідея.

Символіка гри «Джура» спрямована на виховання патріотизму, національної свідомості та поваги до історичної спадщини українського козацтва серед молоді. Гра «Джура» є формою позакласної роботи з патріотичного та морально-етичного виховання школярів.

4.2 Патріотична робота в рамках Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»)

Протягом навчального року в рамках Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») в закладах освіти бажано проводити різні заходи патріотичного напрямку, ініціаторами яких можуть бути члени роїв гри «Сокіл» («Джура»). Це:

- заходи щодо підтримки воїнів, які захищають Україну (плетіння маскувальних сіток; виготовлення окопних свічок, оберегів, малюнків, листівок на передову; проведення різноманітних ярмарків по збору смаколиків для воїнів Збройних Сил України; в'язання шкарпеток, килимків тощо);
- проведення конкурсів патріотичної пісні, віршів, спортивних змагань, присвячених пам'яті борців за незалежність України;
- операція «Чисте довкілля» (ініціативи та акції, спрямовані на покращення екологічного стану території, а саме: прибирання сміття, заходи з покращення стану водойм, очищення криниць тощо);
- операція «Зелена хвиля» (заходи з висадження дерев, кущів, квітів восени та навесні);
- допомога людям похилого віку;
- а також заходи, присвячені Дню українського козацтва, Дню Збройних Сил України, Дню Соборності та Свободи України, пам'яті Героїв Крут, Дню Героїв Небесної Сотні, Міжнародному дню рідної мови тощо.

В умовах сьогодення національно-патріотичне виховання є надзвичайно важливим, і гуртки даного напрямку є ефективним інструментом для його реалізації. Такі гуртки можуть охоплювати різні напрями, від краєзнавства та вивчення історії та культури до спортивних та військово-патріотичних занять. Головна мета – виховання в молоді любові до Батьківщини, почуття відповідальності та готовності захищати її інтереси.

З метою формування у дітей патріотичної, національної свідомості і самосвідомості протягом останніх років велика увага приділяється вивченню культурної та історичної спадщини, історії та традицій рідного краю і українського козацтва, обрядів, свят, оберегів запорізьких козаків; освоєнню екскурсійного потенціалу рідного краю, заняттям з військової підготовки, стрільби, домедичної допомоги, з тактичної медицини, рукопашного бою, а також вивченню військової історії.

Гурткові заняття, походи екскурсії, експедиції, туристсько-спортивні змагання мають велике значення для виховання у підростаючого покоління поваги до історичного минулого нашої країни, формують патріотичні почуття, відповідальне ставлення до природи. Любов до рідної землі – це первинний стан патріотизму. Дитина природно і непомітно звикає до навколишнього середовища, рідного слова, побуту, традицій свого краю, прагне зберегти пам'ятки старовини та бережно ставитися до оточуючого світу. Також важливим у наш час є набуття знань про історію та функції Збройних Сил України, популяризація професії військового, надання першої допомоги потерпілим.

До гурткової роботи в рамках Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») бажано залучати вчителів-предметників (вчителі історії, фізичної культури, предмету «Захист України»), а також фахівців стрілецьких клубів, волонтерів, ветеранів війни, медичних працівників, інструкторів з тактичної медицини тощо. Заняття в гуртках національно- та військово-патріотичного виховання в рамках гри «Джура» можна починати з будь-якого віку. З учнями молодшої вікової категорії рекомендовано працювати за програмою гуртків «Юні джури» (автор – Олена Дорошенко, методист ПНЗ «Центр національно-патріотичного виховання, туризму та краєзнавства учнівської молоді» (покликання: <https://surl.li/gwzgda>) та програмою гуртка «Юні патріоти» (автор – Вікторія Кравчук, методист ПНЗ «Центр національно-патріотичного виховання, туризму та краєзнавства учнівської молоді» (покликання: <https://surl.li/xrlnpj>); для учнів середньої та старшої вікової категорії бажано користуватись навчальною програмою з позашкільної освіти військово-патріотичного напрямку «Козацько-лицарське виховання "Джура"» (автори Денис Бондарчук, заступник директора з виховної роботи Українського державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді МОН України, Олег Бондарчук, завідуючий відділом національно-патріотичного виховання Українського державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді МОН України) (покликання: <https://surl.lu/vmbxld>).

Провідною формою роботи з національно- та військово-патріотичного виховання підростаючого покоління в Чернігівській області є організація та проведення Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»).

На сьогодні гра «Сокіл» («Джура») – єдиний масштабний всеукраїнський захід, який займає одне з ключових місць у процесі реалізації державної політики утвердження української національної та громадянської ідентичності серед дітей та учнівської молоді. Саме гра «Сокіл» («Джура») стала

невід’ємною складовою національно-патріотичного виховання молоді. Одним з основних завдань гри «Джура» є здобуття молоддю первинних загальновійськових і спеціальних компетентностей, необхідних для відстоювання державної незалежності та територіальної цілісності України, захисту державного кордону, підтримання безпеки та правопорядку в країні.

Зараз важливо, щоб кожен заклад освіти став для дитини осередком становлення громадянина-патріота України, готового брати на себе відповідальність, самовіддано розбудовувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти єдності української нації та становленню громадянського миру й злагоди в суспільстві.

Від того, на якому рівні перебуватиме робота з патріотичного виховання в усіх закладах освіти, залежить наше майбутнє. Система національно-патріотичного виховання має бути постійною й спрямованою на кінцевий результат – виховувати справжнього громадянина-патріота своєї країни.

Список літератури:

1. Положення про Всеукраїнську дитячо-юнацьку військово-патріотичну гру «Сокіл» («Джура»), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України 17 жовтня 2018 року № 845 «Деякі питання дитячо-юнацького військово-патріотичного виховання» (зі змінами: від 26 лютого 2020 року постанова КМУ № 143, від 13 травня 2020 року постанова КМУ № 367, від 03.12.2024 постанова КМУ № 1367).

2. Наказ Міністерства освіти і науки України від 07.02.2024 № 141 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо організації діяльності центрів національно-патріотичного виховання».

3. Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 17.02.2015 №1/9-78 «Рекомендації з організації Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») у загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах України».

4. Наказ Українського державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді від 21.05.2025 № 45-А «Про затвердження нової редакції Порядку реєстрації куренів Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»)».

5. Матеріали комунального позашкільного навчального закладу «Центр національно-патріотичного виховання, туризму та краєзнавства учнівської молоді». URL: <https://turist-patriot.cn.ua/>

6. Матеріали Відділу національно-патріотичного виховання дітей та молоді Українського державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді. URL: <https://udcnpvctum.kyiv.ua/viddil-nacionalno-patriotychnoho-vykhovannia/>